

NILF-rapport 2008–5

Matsektoren i Norge og EU

Status og utviklingstrekk

*Food sector in Norway and in EU
Status and Trends*

Lars Johan Rustad
(red.)

NILF

Norsk institutt for
landbruksøkonomisk forskning

Tittel	Matsektoren i Norge og EU. Status og utviklingstrekk
Forfatter	Lars Johan Rustad (red.)
Prosjekt	Matsektoren i Norge og EU – Status og utviklingstrekk (E080)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2008
Antall sider	162
ISBN	978-82-7077-721-1
ISSN	0805-7028
Emneord	Landbruk, økonomi, landbrukspolitikk, struktur, matvareindustri, handel, EU

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruks- og matdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Formålet med denne publikasjonen er å beskrive status og utviklingstrekk for matsektoren i Norge og EU-landene. Det er lagt vekt på å belyse likheter og forskjeller i det å drive og organisere landbruk, næringsmiddelindustri og dagligvaremarkedet i Norge og EU. Rapporten er en oppfølging av NILF-rapport 2004-7, «Landbruket i Norge og EU – status og utviklingstrekk» som kom i oktober 2004.

Ved å samle slikt stoff i en rapport er vårt håp at det blir lett tilgjengelig og kan danne basis for videre analyser og vurderinger. Det er stadig debatt om Norges framtidige forhold til EU og publikasjonen bør ha interesse både blant produsenter, forvaltning, politikere, næringslivet, journalister, studenter og interesseorganisasjoner.

Arbeidet er finansiert med forskningsmidler over jordbruksavtalen.

Publikasjonen er utarbeidet ved felles innsats fra en rekke av NILFs medarbeidere. Klaus Mittenzwei har skrevet det meste i kapittel 1 og 5. Gudbrand Lindstad og Anne Berit Haugland har sammen med Lars Johan Rustad hatt ansvar for kapittel 2. Kapittel 3 og det meste av kapittel 4 er skrevet av Ragnhild Kongsvoll. Klaus Mittenzwei har skrevet avsnitt 4.3. Mads Svennerud og Johanne Kjuus har skrevet kapitlene 6 og 7. Andreas Ledsaak har hatt ansvar for kapittel 8. Sjur Spildo Prestegard har hatt hovedansvar for kapittel 9.

Forfatterne av temaartiklene er angitt i tilknytning til hver artikkel. Lars Johan Rustad har vært prosjektleder og redaktør og står ansvarlig for det faglige innholdet. Klaus Mittenzwei har bidratt som fagfellestøtte (kvalitetssikrer og rådgiver) i arbeidet. Siri Fauske har klargjort manuskriptet for trykking.

Det meste av arbeidet med rapporten er gjort vinteren 2008, men arbeidet ble avsluttet sommeren 2008.

Innhold

	Side
SAMMENDRAG	1
SUMMARY	3
1 INNLEDNING.....	5
2 NØKKELTALL – PRIMÆRLANDBRUKET	9
2.1 Struktur og bruksstørrelse	9
2.2 Jordbruksareal.....	18
2.3 Produksjon.....	20
2.4 Selvforsyningsgrad	23
2.5 Sysselsetting	24
3 ØKONOMISK SITUASJON	29
3.1 Primærprodusentnivå	29
3.1.1 Produksjonsinntekter	29
3.1.2 Tilskot.....	30
3.1.3 Kostnader.....	31
3.1.4 Balanse.....	33
3.1.5 Resultatmål	35
3.2 Landbruket i totaløkonomien	37
3.3 Inntektene i primærlandbruket	38
3.4 Inntekter fordelt på produksjonar.....	41
3.5 Økonomisk resultat	43
4 PRISAR OG KOSTNADER	47
4.1 Produsentprisar	47
4.1.1 Produsentprisar basert på CAPRI.....	48
4.1.2 Produsentprisar basert på Eurostat	54
4.2 Forbrukarprisar	56
4.2.1 Problem med å samanlikne absolutte prisar	56
4.2.2 Årsaker til prisforskjellar mellom land	56
4.2.3 Samanlikning av prisnivåindeksar	57
4.3 Kostnader i primærjordbruket	58
4.3.1 Ikkje-varige driftsmidlar.....	58
4.3.2 Varige driftsmidlar	61

	Side
5 STØTTE TIL LANDBRUKET	67
5.1 Generelt.....	67
5.2 EU	67
5.2.1 Direkte støtte (del av pilar 1)	71
5.2.2 Bygdeutvikling (pilar 2).....	78
5.2.3 «Helsesjekk».....	82
5.3 Sammenligning med Norge.....	84
5.3.1 Markedsregulering	84
5.3.2 Direkte tilskudd.....	84
5.3.3 Velferdstiltak	87
5.4 Oppsummering	88
6 MATVAREINDUSTRIEN.....	93
6.1 Struktur.....	93
6.1.1 Sysselsatte i matvareindustrien	93
6.1.2 Bedrifter i matvareindustrien	95
6.1.3 Produksjonsverdi	97
6.1.4 Bearbeidingsverdi	98
6.1.5 Handel med nærings- og nytelsesmidler	100
6.1.6 Norges handel med nærings- og nytelsesmidler	102
7 DAGLIGVAREHANDELEN.....	107
7.1 Markedet for dagligvarehandel	107
7.1.1 Omsetning i dagligvaremarkedet.....	107
7.2 Aktører i markedet.....	108
7.2.1 Europeiske dagligvareaktører.....	109
7.2.2 Norske aktører	111
7.3 Struktur og utvikling i dagligvarehandelen.....	112
7.3.1 Bedrifter	113
7.3.2 Omsetning	114
7.3.3 Sysselsatte.....	116
7.4 Trender i dagligvarehandelen.....	117
7.4.1 Butikktyper	117
7.4.2 Framveksten av handelens egne merkevarer.....	119
7.4.3 Integrering av grossistfunksjonen	120
7.4.4 Internasjonalt innkjøpssamarbeid	121
7.4.5 Internasjonale aktører i nordiske dagligvaremarkeder	122
8 HANDEL	127
8.1 Handelsavtaler mellom Norge og EU	127
8.2 Handel mellom Norge og EU	130
8.3 Norsk import/eksport mot tredjeland	131
8.4 Handel i EU	132

9 FORHOLDET TIL INTERNASJONALE AVTALER OG ORGANISASJONER	143
9.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket	144
9.1.1 Oppbygging av beregningene	144
9.1.2 OECDs beregninger for Norge og for EU	146
9.2 WTO-forpliktelser	150
9.2.1 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.....	151
9.2.2 EUs oppfylld av WTO-forpliktelsene	157

Temaoversikt

Økonomiske effekter av SFP	7
Landbruket i øst	27
Innføringen av enkeltbruksstøtte i Sverige.....	45
Finlands erfaring med CAP	65
Mot en ny Farm Bill i USA.....	91
Hvor gjennomførbare er drømmene om biodrivstoff? Økonomisk syn og analyse	105
Forbruket av konsummelk – hva skyldes den nedadgående trenden?.....	125
Bygdeutvikling, hvilke prioriteringer har EU for perioden 2007–2013?	139

Sammendrag

EU innførte det produksjonsuavhengige enkeltbrukstilskuddet i årene 2005–2007. Dette var en radikal tilskuddsomlegging. Strukturutviklingen har i hele etterkrigstiden gått sin gang i retning færre og større enheter. Enkeltbrukstilskuddet forstyrrer dette bildet i enkelte land, fordi jordutleiere nå finner økt økonomisk motiv til å stå som brukere av jorda selv. I mange EU-land finner en derfor et sprang til flere jordbruksbedrifter etter innføring av enkeltbrukstilskuddet.

Enkeltbrukstilskuddet stimulerer i liten grad til intensiv produksjon, men snarere til å holde jord i hevd med lavest mulig ressursinnsats. Det er derfor ikke overraskende at den langvarige tendensen til at jordbruket utgjør en avtakende del av det enkelte lands økonomi og sysselsetting er tydelig også for de siste årene, og spesielt markert er dette for de av EUs nyeste medlemsland i øst der jordbruket fortsatt har relativt størst betydning i Europa.

På enkeltbruksnivå er hovedbildet at både inntekter og kostnader i gjennomsnitt har økt i perioden 2000–2006, mens nettoresultatet har endret seg lite. Det betyr at gjennomsnittsbonden i de fleste europeiske land opplever et økende gap i inntektsnivå sammenlignet med andre yrker, slik tilfellet også er i Norge. Produsentprisene på jordbruksvarer er fortsatt gjennomgående høyere i Norge enn i EU. Også på kostnadssiden er hovedbildet at Norge er i øvre europeiske sjikt. Her er det noen viktige unntak for diesel og handelsgjødsel.

Økt satsing på bygdeutvikling og på næringsutvikling i distriktene som i mindre grad knyttes til jordbruk, er en bevisst del av EUs politikk. I EUs jordbrukspolitikk kalles dette «modulation» og innebærer en gradvis flytting av midler fra enkeltbrukstilskuddet (pilar 1) til generell bygdeutvikling (pilar 2). Fortsatt har landbruket hånd om mesteparten av midlene i CAP. Diskusjonen minner litt om norsk diskusjon om hva BU-midler skal brukes til og hvem som skal bestemme bruken.

Matvareindustrien i EU har noen få store multinasjonale selskaper som konkurrerer på det globale markedet med globale merkevarer og et stort produktspekter. Samtidig har EU en rekke små matvareindustribedrifter som er konsentrert om regionale og nasjonale markeder som produserer lokale merkevarer og spesialiteter. De senere årene har matvareindustrien i EU hatt økt omsetning og produksjonsverdi, mens antall sysselsatte og antall bedrifter har gått ned.

Storbritannia, Frankrike og Tyskland står for over halvparten av omsetningen i EUs dagligvaremarked, men disse landene har allikevel redusert sine markedsandeler de senere årene, som følge av voksende markeder i Øst-Europa. Andelen uavhengige kjøpmenn er sterk redusert, og handelen domineres nå av større dagligvareselskaper. Fra 2000 til 2005 har omsetning i dagligvarehandelen i Europa økt, mens antall butikker har gått ned. Det har vært sysselsettingsvekst i de fleste landene. Lavpriskjedekonsepter har hatt en jevn vekst målt i markedsandeler og antall butikker. Norske dagligvareaktører deltar i økende grad i internasjonale

innkjøpskonsortier for å sikre konkurransedyktige vilkår ved innkjøp av internasjonale varer.

For matvarer er EU den desidert største handelspartneren Norge har. Så mye som 75 % av eksportverdien og 88 % av eksportvolumet går til EU landene og fisk dominerer. EØS-avtalen omfatter generelt ikke primærjordbruket, men inneholder bestemmelser om redusert toll på bearbeidede landbruksvarer (RÅK-varer) og tollfrie kvoter mellom Norge og EU for en del landbruksvarer. Mye av importen til Norge skjer gjennom over 60 importkvoter med reduserte tollsatser. Norges import av bearbeidede landbruksvarer øker og var i 2006 på 5,4 mrd. kroner mens eksporten er stabil på 0,9 mrd. kroner. Omtrent 75 % av handelen med mat og landbruksprodukter i EU skjer mellom land innen unionen. Internhandelen mellom landene i EU var nesten 1 600 mrd kroner i 2006, mens både eksport og import fra tredjeland samme år utgjorde omtrent 560 mrd kroner. EU er en stor eksportør av vin.

OECDs PSE-beregninger inkluderer både skjermingsstøtte og budsjettstøtte. Norges støtte i prosent av produksjonsverdien er beregnet til 65 % for 2006 som er noe lavere enn fire år tidligere. Støttenivået er også redusert i EU og er omtrent halvparten av Norges. Norge har nesten nådd taket for tillatt markedsprisstøtte og direkte prisstøtte (AMS-taket), mens EU bare har utnyttet 46 %. EU har dermed en god del å gå på i de pågående forhandlingene i WTO om ytterligere kutt i AMS, mens Norge altså allerede er nær taket for tillatt nivå for AMS.

Summary

From 2005 to 2007 the European Union introduced the single farm payment scheme. This was a radical change compared to the traditional support schemes. Since the post-war, the structural development has meant a continuous process towards larger farms while the number of farms has decreased. The single farm payment scheme interrupts with this picture, as it gives farmers that are hiring out their cultivated land a greater incentive to register as cultivators themselves. Accordingly, the number of farms in many EU member states has increased.

At the same time single farm payment is not stimulating intensive production. It is rather creating an incentive to cultivate land using the lowest possible amount of resources. Hence it is hardly surprising that the long lasting trend, where the agricultural sector constitutes a decreasing part of the total economy as well as of the overall employment level, is continuing. This is especially prevalent in countries in Eastern Europe, where the agricultural sector is of a relatively great importance.

At the farm level both income and costs has increased between 2000 and 2006, but this has only resulted in a minor change in net revenue. This means that the income gap between farmers and other professions has increased, which also is the case in Norway. The production value of agricultural products is still higher in Norway than in the EU. On the other side, the main picture is that Norway also has the highest cost level. Diesel fuel and fertilizer is however important exceptions.

The increased investment in rural development and related business development is a deliberate part of EU's policy. In EU's common agricultural policy (CAP) this is called modulation and implies a gradual transfer of resources from single payment (Pillar 1) to general rural development (Pillar 2). Agriculture still controls most of the CAP funding. The debate has resemblance with the Norwegian discussion about how the BU-funds should be used, and who is to decide how to use them.

The food industry in the EU has a few multinational companies that compete on the global market through global brands and large variety of products. At the same time the EU has numerous small food industry firms producing local brands and specialities for regional and national markets. The latter years the food industry has increased its turnover and production value, while the number of companies and employees has decreased.

United Kingdom, France and Germany have half of EU's total turnover in the grocery trade. However, these countries market shares has been reduced the latter years following the growing markets in Eastern-Europe. The number of independent retailers has decreased heavily, and large grocery companies dominate the market. From 2000 to 2005 the turnover in the grocery trade in Europe has increased, while the number of stores has gone down. We have still seen growth in

employment in most countries. Hard discount chains have experienced a steady growth both in terms of market share and in terms of number of stores. The Norwegian grocery chains are increasing their participation in international purchasing syndicates in order to secure competitive terms when buying international products.

EU is Norway's largest trading partner. As much as 75 % of export value and 88 % of export volume is going to EU member states, and fish is the dominating product. The EEA agreement does in general not cover farming, but regulates tariffs on processed agricultural products (RÅK), and quotas on some agricultural products. A large part of the total Norwegian import goes through 60 import quotas with reduced tariffs. The import of processed agricultural products to Norway is increasing, and was 5,4 billion NOK. The export lies steady on 0,9 billion NOK. About 75 % of trade with food and agricultural products is internal to the EU members. Internal trade inside the EU counted for 1 600 billion NOK in 2006, while exports and imports from third countries counted for 560 billion NOK. The EU is a large exporter of wine.

The OECD's producer support estimates (PSE) includes both market price support and budget support. The Norwegian support was 65 % of production value in 2006, and this is somewhat lower than in 2002. The level of support in the EU is reduced to about half of Norway's support. Norway is close to maximum allowed trade distorting domestic support (AMS), while EU only utilise 46 %. In contrast to Norway's situation this means that the EU has larger scope in the WTO negotiations regarding further reductions in AMS.

1 Innledning

For fire år siden utga NILF en rapport som sammenlignet status og utviklingstrekk i landbruket i EU og Norge (NILF 2004). Den gangen hadde EU nettopp vedtatt en svært omfattende jordbruksreform, den såkalte «Midt-Term Review» fra juni 2003, der EUs direkte støtteordninger til jordbruket skulle legges om til et produksjonsuavhengig arealtilskudd (det såkalte enkeltbrukstilskudd eller SFP – *Single Farm Payment*). Lite var kjent om hva slags effekter reformen ville ha på jordbruket i EU. Dette var den siste reformen av EUs felles landbrukspolitikk (CAP – *Common Agricultural Policy*) som ble fattet av EU-15. Fra 1. januar 2005 ble ti østeuropeiske land medlem av EU, og dette var ventet å ha betydelige konsekvenser for jordbruket i det utvidede EU-25. Norsk jordbrukspolitikk var derimot kommet i et noen roligere farvann etter en periode med usikkerhet og strukturelle omveltninger i kjølvannet av reformen fra 1990, forhandlingene om EU-medlemskap i 1994 og innføringen av handel med melkekvoter (samt statlig oppkjøp av kvotene).

De fire årene som har gått siden 2004 har vært spennende for alle som følger med i norsk og europeisk jordbruk og jordbrukspolitikk. Hvordan ville det å innføre et produksjonsuavhengig arealtilskudd gå? Hvordan ville bøndene tilpasse seg? Hvordan legitimere et tilskudd som gis på bakgrunn av historiske utbetalinger for støtte? Hvor lenge kan en slik ordning opprettholdes? Selv om det har gått fire år (noen av medlemslandene har ventet til 2006 med å innføre SFP), er det for tidlig å presentere svar på alle disse spørsmålene. Det synes imidlertid å være bred enighet at det ikke er noen vei tilbake. Det er lite trolig at EU vil gå tilbake til et system med areal- og dyretilskudd slik de praktiseres i Norge i dag. Veien vider for CAP synes heller å være preget av en videreutvikling av den retningen som ble valgt i juni 2003: Enda mer produksjonsuavhengig tilskudd og en styrking av *rural development* som på norsk ofte oversettes med bygdeutvikling, men som kanskje heller bærer preg av å være en slags *landbruksbasert regionalpolitikk*, altså en mer helhetlig distriktspolitikk der jordbruket fortsatt står i sentrum.

Heller ikke norsk jordbruk har stått stille siden 2004, selv om det jordbrukspolitiske virkemiddelsystemet heller bærer preg av status quo enn av dyptgripende endringer i perioden. Strukturrasjonaliseringen i norsk jordbruk når nye høyder. Ikke siden slutten av den andre verdenskrig har den prosentvis andelen av bruk som legges ned, vært høyere enn i årene siden 2004. Strukturutviklingen har i Norge i dag et høyere tempo enn i Finland; også hvis en ser hele perioden siden 1995 under ett.

I bakgrunnen spøker WTO-forhandlingene, både for EU, Norge og alle de andre landene som er medlem av WTO. Det har vært flere sammenbrudd siden starten av Doha-runden i 2001 og flere «absolutte» tidsfrister har passert uten at en forhandlingsløsning har kommet på plass. Så langt har medlemslandene imidlertid ikke gitt opp håpet om å komme til enighet. Forhandlingstoget ruller videre, og det er

ikke få som mener at den tekniske avstanden mellom nøkkellandene USA, EU, Brasil og India ikke er større enn at et tilstrekkelig politisk momentum kan bringe såpass dynamikk inn i forhandlingene at en sluttavtale vil være innen rekkevidde på relativt kort sikt. Problemet sett med WTOs øyne er at et slikt momentum ikke synes å være på plass akkurat nå.

På denne bakgrunn har NILF oppdatert og utvidet den forrige rapporten om status og utviklingstrekk i landbruket i EU og Norge. Selv om forhandlingene om et norsk EU-medlemskap er utenkelig i dagens politiske situasjon, er det viktig å opprettholde kunnskap om EUs landbrukspolitik. Den bilaterale handel med jordbruksvarer mellom Norge og EU øker, delvis hjulpet av EØS-avtalen. Indirekte påvirker reformene i EU også norsk jordbrukspolitik, delvis fordi EU som verdens største eksportør av matvarer påvirker prisene på verdensmarkedet. Både ordningen med melkekvoter og reformer som gikk ut på prisreduksjoner for korn mot kompensasjon gjennom direkte tilskudd er eksempler på virkemidler som ble innført i EU og Norge på omtrent samme tidspunkt.

EUs første erfaring med enkeltbrukstilskuddet, utviklingen av landbruket i de nye østeuropeiske medlemslandene, bøndernes økonomiske situasjon og markedsforholdene inkludert industri og handel er viktige stikkord som preger rapporten.

Rapporten er bygget opp på følgende måte. Kapittel 2 tar for seg utviklingstrekk i primærjordbruket, mens kapittel 3 gir en oversikt over økonomien både for produsentene og for næringen. I kapittel 4 gjøres rede for likheter og forskjeller i priser og kostnader mellom land. Det nye virkemiddelsystemet for CAP er nærmere beskrevet i kapittel 5. Kapittel 6 er viet matvareindustrien. I kapittel 7 er dagligvarehandelen tema. Vilkår for- og omfang av handel mellom land er beskrevet i kapittel 8, mens forholdet til OECD og WTO er omtalt i siste kapittel.

Siden andre halvår 2007 har vi vært vitne til en dramatisk oppgang i de internasjonale prisene for korn, olje og meieriprodukter. Denne utviklingen er for fersk til å ha fått innpass i denne rapporten. Det samme gjelder et nytt reformforslag, den såkalte «Helsesjekken» (*«Health Check»*) hvis innhold EU-kommisjonen avslørte i mai 2008. Disse to sentrale momentene alene vil trolig legitimere en oppfølger av den foreliggende rapporten, når den tiden kommer.

Tema: Økonomiske effekter av SFP¹

Av Klaus Mittenzwei

Med innføringen av enkeltbrukstilskuddet (SFP) har EU gått inn i nokså ukjent terreng. Tanken om å samle alle former for støtte i et flatt arealtilskudd er for så vidt en gammel idé som ble foreslått i hvert fall tilbake i 1972 av Köster og Tangermann. Men det er gjennomføringen og den konkrete utformingen av dette virkemidlet som så langt ikke har blitt prøvd ut andre steder i verden i et slikt omfang. Et sentralt spørsmål knyttet til innføringen av enkeltbrukstilskuddet er effekten på arealpriser.

En hypotese er at tilskuddet kun har den effekt at den kommer til å øke jordleieprisene. En viktig forutsetning for å kunne få utbetalt tilskuddet er nemlig de såkalte *cross-compliance* kriteriene som krever at areal må holdes i hevd. På denne måten kobles tilskuddet fortsatt til areal. Grunnen til at tilskuddet likevel oppfattes som produksjonsuavhengig i forhold til kriteriene i grønn boks i WTO, er at det ikke er satt krav til hvilke vekster som dyrkes på arealet. Enkeltbrukstilskuddet er derfor uavhengig av produksjon, men avhengig av areal.

Spørsmålet om tilskuddet kommer til å øke jordleieprisene er sentralt i vurderingen av strukturendringer og EU-jordbrukets konkurranseevne. Dersom prisene øker vil det svekke konkurranseevnen for de bøndene som ønsker å utnytte stordriftsfordeler ved å leie jord. Det vil isolert sett ha en konserverende virkning på strukturutviklingen i jordbruket i EU, og vil være vanskelig å forene med EUs mål om å skape et konkurransedyktig jordbruk i EU.

Situasjonen kan muligens sammenlignes med innføringen av melkekvoter som ga økonomiske fordeler i form av kvoter til bønder som på et gitt tidspunkt hadde levert melk. Systemet ble innført i 1984 for å redusere overproduksjon av melk. Med årene ble det reist betydelig kritikk fordi flere og flere av de bøndene som mottok kvoter i 1984 leide ut eller solgte sine kvoter med god fortjeneste til andre aktive melkebønder. Det ble ansett som vanskelig å legitimere at disse såkalte «sofabønder» skulle få en varig økonomisk gevinst, bare fordi de var aktive melkebønder i 1984. EU har nå vedtatt av avskaffe melkekvotene innen 2015. Det er ikke utenkelig at tilskuddsrettighetene som er en forutsetning for å få utbetalt enkeltbrukstilskuddet, vil lide en lignende skjebne i fremtiden.

Salhofer bruker en velferdsteoretisk modell for å analysere hvilken effekt enkeltbrukstilskuddet har for arealpriser. Modellresultatene viser at effekten er avhengig av hvilken modell et land har valgt (dvs. bruksmodell, regionsmodell eller hybridmodell) og forholdet mellom tilskuddsrettigheter og støtteberettiget jordbruksareal. Hvert medlemsland har nemlig fått en såkalt «nasjonal reserve» av tilskuddsrettigheter. I tillegg har det enkelte steder vært vanskelig å fastslå eksakt hvor mye støtteberettiget jordbruksareal (og dermed hvor mange tilskuddsrettigheter) en bonde har, for eksempel i overgangssonen mellom eng/beite, utmark og skog. I tillegg er fortsatt enkelte vekster innen hagebrukssektoren ekskludert fra enkeltbrukstilskuddet.

Dersom et land har delt ut flere tilskuddsrettigheter enn det er støtteberettiget jordbruksareal, vil det i tilfelle bruksmodellen føre til en delvis kapitalisering i jordleiepris. Ved valg av regionmodellen vil hele enkeltbrukstilskuddet bli kapitalisert i arealet. Grunnen til dette er at støtteberettiget jordbruksareal er «knappere» enn tilskudds-

---

¹ Denne temaartikkelen er en bearbeidet versjon av et foredrag Klaus Salhofer fra Technische Universität München holdt i NILF 28.02.2008 med tittel: «*Single Payment Scheme (SPS) and the Market for Entitlements*».

rettigheter. Flere bønder vil prøve å leie areal for å kunne aktivere sine tilskuddsrettighetene. Dette vil da drive jordleieprisen opp.

Dersom et land har delt ut færre tilskuddsrettigheter i forhold til støtteberettiget jordbruksareal, vil enkeltbrukstilskuddet ikke føre til økt jordleiepris. I dette tilfelle er det et «overskudd» av jordbruksareal og bøndene vil heller prøve å få tak i tilskuddsrettighetene fordi det er nok av jordbruksareal. Da vil ikke jordleieprisen øke.

Salhofer går ut fra at Tyskland har delt ut flere tilskuddsrettigheter enn det er støtteberettiget jordbruksareal. Derfor regner han med at jordleieprisen ikke vil falle som følge av SFP.

Han tror videre at SFP i fremtiden vil bli frikoblet fra areal, slik at tilskuddsrettigheten vil være den eneste forutsetningen for å få utbetalt enkeltbrukstilskuddet. Å sikre at areal holdes i hevd vil da måtte gjøres på en annen måte enn gjennom SFP. Denne forventningen er delvis begrunnet i en spørreundersøkelse blant bønder i Bayern som har blitt spurt hva de regner med vil være verdien av tilskuddsrettigheten i 2020. Flertallet av bøndene svarer da at de forventer at rettighetene vil være avskaffet innen 2021 som er det siste året for den neste langtidsperioden for EUs budsjettplanlegging (2013–2021).

2 Nøkkeltall – primærlandbruket

2.1 Struktur og bruksstørrelse

Vi skal se på struktur og strukturutvikling i jordbruket i Norge og noen utvalgte EU-land. Tabellene viser i hovedsak tall fram til 2005 siden sammenlignbare data fortsatt mangler for mange av landene for 2007 som er neste rapporteringsår. Vi vil først se på antall jordbruksbedrifter og størrelsen på disse. Dernest ser vi på husdyrbestanden i disse landene. Størrelsen på jordbruksbedrifter måles tradisjonelt etter arealstørrelse eller dyretall. Spesielt i statistisk sammenheng brukes også et økonomisk størrelsesmål. I tabell 2.1 er gjennomsnittstørrelsen målt i ESU som betyr European Size Units og som er målt som 1 200 € av standard dekningsbidrag laget for en treårsperiode. Standard dekningsbidrag er differansen mellom standardverdien av produksjonen og standardverdien av visse spesifiserte kostnader (variable kostnader). Litt grovt forklart er dette dekningsbidrag inkludert tilskudd. Hvert land utarbeider egne sett av slike kalkyler. I framtidig statistikk vil standard dekningsbidrag bli erstattet av «standard omsetning» som økonomiske størrelsesbegrep. Dette er en konsekvens av omleggingen til enkeltbrukstilskudd i EU.

ESU påvirkes altså av prisforhold, tilskudd og produksjonsfordeling. For eksempel er den økonomiske betydningen mye større for et veksthusareal enn for tilsvarende areal med korn. Siste kolonne i tabell 2.1 viser at norske jordbruksbedrifter er større enn gjennomsnittet i EU-15 vurdert ut fra dette økonomiske størrelsesmålet, og at Norge da rangerer foran Østerrike, Finland og Sverige.

Tabell 2.1 Antall jordbruksbedrifter, reduksjonstendens, jordbruksareal og bruksstørrelse i europeiske land i 2005

Land	Antall jordbruks-bedrifter (1 000)	Endring i brukstall 2000–2005 (%)	Totalt jordbruks-areal (UAA) (1 000 ha)	Jordbruks-areal i pro-sent av to-talareal (%)	Areal per jordbruks-bedrift (ha)	ESU per jordbruks-bedrift
Norge	53	–25	1 035	3,2 %	19,5	33,7
Sverige	76	–6	3 192	7,1 %	42,0	21,5
Finland	71	–12	2 264	6,7 %	31,9	25,1
Danmark	48	–17	2 590	60,1 %	54,0	72,9
Tyskland	390	–17	17 035	47,7 %	43,7	49,7
Østerrike	171	–14	3 266	38,9 %	19,1	14,8
Nederland	82	–20	1 958	47,1 %	23,9	102,6
Storbritannia	287	23	15 957	65,5 %	55,6	36,9
Frankrike	567	–15	27 591	50,0 %	48,7	50,4
EU-15	5 843	–14	124 814	38,5 %	21,4	22,7
EU-25	9 688	:	155 242	39,0 %	16,0	15,1
Polen	2 476	32	14 755	47,2 %	6,0	3,3

Kilde: Eurostat, 2008 og FAO

Tabell 2.1 viser at Norge er et lite jordbruksland i Europa. Antall jordbruksbedrifter i Norge i 2000 og 2005 svarer omtrent til 1 % av samlet antall jordbruksbedrifter som var i EU-15 på samme tid. Antall jordbruksbedrifter i Sverige, Finland og Danmark er i samme størrelsesorden som i Norge. I alle tre land var det nedgang i antall jordbruksbedrifter i perioden 1995 til 2000 og det er også tilfelle i perioden 2000 til 2005, men både Sverige og Danmark hadde økning mellom 2003 og 2005 (og igjen reduksjon til 2007). Storbritannia har i gjennomsnitt de største brukene innen EU-15. Fra 2000 til 2005 økte antall jordbruksbedrifter i Storbritannia med 23 %. Dette skyldes tilpasninger til det nye tilskuddsregimet og det er de økonomisk minste jordbruksbedriftene som øker sterkt i antall. Noen av de nye enhetene som er dukket opp er knyttet til staller eller parker og lignende som ikke egentlig regnes som jordbruk. I Storbritannia hadde antall enheter også økt i perioden 2000–2003 og dette forklares med dyrehelsetilpasninger i forbindelse med de alvorlige husdyrsykdommene (munn- og klovsyke mv.) (Defra, 2008). I forrige femårsperiode hadde Finland den største nedgangen blant landene som er vist i tabellen. Hver 5 jordbruksbedrift ble borte i Finland i perioden. Dette var de fem første årene som EU-medlemmer for Finland og Sverige. Sverige hadde avregulert jordbrukspolitikken i perioden før medlemskapet. Svenske bønder forventet bedre økonomiske betingelser ved et EU-medlemskap, mens finske bønder måtte tilpasse seg lavere EU-priser. I Sverige var bruksreduksjonen 8 % i perioden det samme som gjennomsnittet i EU-15.

Fra 2000 til 2005 var Norge det landet i tabellen som hadde størst nedgang i antall jordbruksbedrifter og hver fjerde enhet forsvant i perioden. Avgangstakten i Norge har vært omtrent dobbelt så høy som i Finland i femårsperioden etter 2000

og den tiltok fram mot 2005. Samtidig er avgangstakten fortsatt klart høyere i Finland enn i Sverige. Vi ser at Nederland, Danmark, Tyskland og Frankrike alle har hatt stor reduksjon av antall jordbruksbedrifter fra 2000 til 2005. I tiårsperioden fra 1995 til 2005 har mer enn hvert tredje norske gårdbruk avviklet driften. I samme periode ble brukstall i Finland redusert med 30 % og i Nederland med 28 %.

Europa har omtrent en femtedel av verdens jordbruksareal, mens EU-15 ikke har mer enn en drøy fjerdedel av det europeiske jordbruksarealet ifølge statistikkene. Russland har mest jordbruksareal i Europa, men i slike statistikker er nok hele Russland (også den asiatiske delen) regnet inn. Vi går ikke nærmere inn på Russland i denne rapporten. Gårdsbrukene i Norge er noe mindre enn gjennomsnittlig bruksstørrelse i EU-15 landene og Norges totale jordbruksareal utgjør 0,8 % av det total jordbruksarealet i EU-15.

Blant EU-15 landene har jordbruksbedriftene i Storbritannia størst jordbruksareal i gjennomsnitt, men også Tyskland, Danmark, Frankrike og Sverige har forholdsvis store jordbruksbedrifter. Grunnen til at gjennomsnittet for EU-15 landene ikke er høyere enn 21,4 hektar, og dermed bare svakt større enn gjennomsnittsbruket i Norge, skyldes den utpregede småbruksstrukturen i sør-europeiske medlemsland, spesielt Italia, Portugal og Hellas. Det er også mange små enheter i de nyeste medlemslandene og vi ser at gjennomsnittsstørrelsen for hele EU nå er lavere enn i Norge.

Tabell 2.2 viser den prosentvise fordelingen av ulike bruksstørrelser. I Norge er over 60 % av gårdsbrukene mindre enn 20 hektar, mens i Frankrike, Sverige og Finland er tilsvarende andel mellom 42 og 52 %. Omtrent 30 % av jordbruksbedriftene i Norge har mellom 20 og 50 hektar. I Frankrike er brukene mer jevnt fordelt mellom de ulike bruksstørrelsene. Av gårdsbrukene i Norge og i Østerrike er kun henholdsvis 5 og 6 % over 50 hektar, mens denne andelen har passert 30 % i Danmark og Frankrike. I Storbritannia er ca 25 % av brukene over 50 hektar. I Sverige og Finland er henholdsvis 25 % og 19 % over 50 hektar. I Polen er nordlige og vestlige deler av landet karakterisert av store bruk, mens småbrukene dominerer i sør og øst. Over 70 % av brukene har mindre enn 5 hektar jord og kun 5 % av brukene har mer enn 20 hektar jord.

Tabell 2.2 Prosentvis fordeling av bruksstørrelser i hektar for noen EU-land (2005) og Norge (1999 og 2005)

	< 5	5–19,9	20–49,9	> 50
Norge 1999	20 ¹⁾	56 ¹⁾	22	2
Norge 2005	31 ¹⁾	32 ¹⁾	32	5
Sverige	15	37	23	25
Finland	9	35	37	19
Danmark	3	39	25	33
Tyskland	23	33	23	22
Østerrike	32	42	20	6
Nederland	29	30	28	13
Storbritannia	37	21	16	26
Frankrike 2003	28	20	20	33
EU-15 2003	57	22	11	10
EU-25 2003	:	23	8	7
Polen	71	25	4	1

1) Inndelingen er for Norge under 10 og 10–19,9

Kilde: Eurostat, 2008 og BFJ (2007, s. 9)

Tabell 2.3 forteller noe om husdyrbestanden i Norge og EU. Det er også tatt med en kolonne som viser andelen jordbruksbedrifter med kornproduksjon.

Tabell 2.3 Jordbruksbedrifter med husdyr for noen EU-land og Norge i 2005, antall

Land	Antall	Endring i	Antall	Endring i	Husdyr- enheter per bruk	Andel	Andel
	jordbruks- bedrifter med hus- dyr (1 000)	bruk med husdyr 2000– 2005 (%)	husdyr- enheter (1 000)	husdyr- enheter 2000– 2005 (%)		jordbruks- bedrifter med husdyr- hold (%)	jordbruks- bedrifter med korn (%)
Norge	39	–24 %	1 257	0 %	33	73	32
Sverige	42	–15 %	1 835	–7 %	43	56	52
Finland	30	–25 %	1 158	–5 %	39	42	79
Danmark	31	–24 %	4 524	4 %	147	62	81
Tyskland	281	–20 %	18 149	–6 %	65	72	63
Østerrike	122	–12 %	2 454	–8 %	20	72	47
Nederland	56	–19 %	6 388	–13 %	114	69	22
Stor-							
britannia	184	9 %	14 330	–9 %	78	64	21
Frankrike	376	–17 %	22 703	–5 %	60	66	55
EU-15	2560	–21 %	110 369	–6 %	43	44	38
EU-25	5 110	24 %	129 169	6 %	25	53	47
Polen	1547	8 %	10 565	–5 %	7	63	68

Kilde: Eurostat, 2008 og SSB

Tabell 2.3 viser at dyretallet i EU-15 er redusert med 6 % i femårsperioden 2000–2005. Tallene i parentes er fra perioden 1995 til 2000. I Finland, Tyskland, Frankrike og Polen er antall husdyrenheter redusert med omtrent 5 %. Mens dyretallet har endret seg lite, er produksjonen i alle land konsentrert om færre jordbruksbedrifter. Sammenholder vi utviklingen i husdyrholdet med Tabell 2.1 som viser utviklingen for alle jordbruksbedrifter, finner vi at strukturrasjonaliseringen i de fleste land har vært sterkere i husdyrholdet enn i rene planteproduksjonsbedrifter. Utviklingen i husdyrholdet i Finland, Danmark og Norge utmerker seg sterkest, der har hver fjerde jordbruksbedrift med husdyrhold forsvunnet fra 2000 til 2005. I forrige femårsperiode var nedgangen mindre i Danmark og Norge med henholdsvis –17 % og –7 %. I Finland sluttet en fjerdedel med husdyr i femårsperioden frem til 2005, mens avgangen i årene forut var enda sterkere ved at hver tredje finske husdyrbruker ga seg fra 1995 til 2000.

I EU-15 har 44 % av jordbruksbedriftene husdyrhold. Bortsett fra Finland med husdyrhold på 42 % av brukene, er andelen gårdsbruk med husdyrhold høyere enn 44 % i alle landene som presenteres her. Høyest er andelen i Norge, Tyskland og Østerrike med husdyr på mer enn 7 av 10 jordbruksbedrifter. Sverige har 56 % mens Danmark har husdyr på 62 % av jordbruksbedriftene i 2005. De øvrige landene i tabellen har husdyr på drøyt to tredjedeler av jordbruksbedriftene. I sydligere EU-land er det altså mindre andel jordbruksbedrifter med husdyr. I de landene finnes et betydelig antall små planteprodusenter blant annet med spesielle produksjoner som frukt, oliven og vindruer. Slike produsenter har ofte verken hus-

dyr eller kornproduksjon. Andelen kornprodusenter viser at i Danmark har 8 av 10 bønder kornproduksjon (81 %). I Nederland har bare 2 av 10 bønder kornproduksjon, 3 av 10 i Norge og 2 av 10 i Storbritannia. Ser man EU-15-landene under ett, finner en at 4 av 10 gårdsbruk har kornproduksjon.

Vi skal se litt nærmere på omfang og utvikling i perioden 2001 til 2005 innen storfehold, melkeproduksjon og svinehold.

Tabell 2.4 Jordbruksbedrifter med storfe for noen EU-land og Norge i 2001 og 2005, antall

Land	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med storfe (2001)	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med storfe (2005)	Gjennom- snittlig storfe- besetning, antall, 2001	Gjennom- snittlig storfe- besetning, antall, 2005	Andel storfe i besetninger med over 50 storfe, 2005	Andel jordbruks- bedrifter med over 50 storfe 2005
Norge	28	22	34	43	..	..
Sverige	30	26	54	61	81 %	41 %
Finland	27	21	38	46	60 %	30 %
Danmark	22	17	85	93	89 %	46 %
Tyskland	218	183	67	71	84 %	44 %
Østerrike	94	82	22	23	..	..
Nederland	43	37	93	102	93 %	64 %
Storbritannia	113	108	90	96	..	..
Frankrike	265	238	77	78	..	..
EU-15	1 484	1 224	54	58	..	..
EU-25	2 611	2 355	..	34	..	..
Polen	846	783	6	7	17 %	1 %

Kilde: Eurostat, 2008 og SSB

I Norge holdes det storfe på omtrent 6 av 10 jordbruksbedrifter med husdyr. Andelen er svakt fallende. I 2001 hadde 28 000 av totalt 47 000 husdyrbrukere storfe. Av 38 000 husdyrbrukere i 2005 holdt 21 800 storfe. I EU-15 var det i 2001 storfe på litt under halvparten av jordbruksbedriftene med husdyr. I 2005 var andelen omtrent den samme, men antall husdyrbrukere ble redusert med 260 000 til 1 224 000 stk. Tabell 2.4 viser at storfeholdet konsentreres om stadig færre jordbruksbedrifter. Antall bedrifter med storfehold er redusert med 18 % i EU-15 i fireårsperioden som er vist i tabellen mens den gjennomsnittlige besetningsstørrelsen er økt med omtrent 6 %. Tabellen viser at den minste økningen i besetningsstørrelse var i Tyskland og Frankrike. Landet med størst gjennomsnittlig storfebesetning er ikke lenger Storbritannia. Nederland hadde i 2005 største gjennomsnittlig besetningsstørrelse med 102 dyr mens Storbritannia, Danmark og Frankrike følger etter med hhv. 96, 93 og 78 storfe. I Østerrike har storfeholdet mye mer småskalapreg, og det har vært relativt liten forandring i perioden. Melkekyr inngår i storfetallene i tabellen over. Siden dette er den viktigste produksjonen i

mange av landene tar vi med en tilsvarende tabell som spesielt dreier seg om melkekyr.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med melkeku for noen EU-land og Norge i 2001 og 2005

Land	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med melkeku (2001)	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med melkeku (2005)	Gjennom- snittlig ant. melkekyr per bruk, 2001	Gjennom- snittlig ant. melkekyr per bruk, 2005	Andel melkekyr i besetninger over 30 kyr 2005	Antall jord- bruks- bedrifter med husdyr (1 000)
Norge	20	14	15	17	..	39
Sverige	11	9	38	46	82 %	42
Finland	21	16	17	19	33 %	30
Danmark	10	7	64	86	91 %	31
Tyskland	132	110	34	38	74 %	281
Østerrike	74	55	8	10	..	122
Nederland	31	27	51	56	92 %	56
Storbritannia	30	28	74	79	..	184
Frankrike	121	112	35	36	..	376
EU-15	689	520	29	35	80 %	2 560
EU-25	..	1 534	..	15	70 %	5 110
Polen	809	697	4	4	14 %	1 547

Kilde: Eurostat, 2008, SSB og BFJ (2007)

Produsert melkemengde har vært svært stabilt i Europa de senere årene, men melkeprodusentene blir stadig færre og hver enhet blir større. Endringstakten varierer noe mellom landene. I EU-15 er antall jordbruksbedrifter med melkeproduksjon redusert med 29 % i perioden 2001–2005 og den gjennomsnittlige besetningsstørrelsen er økt med 26 %. Av landene i tabellen legger vi merke til at Østerrike, Norge og Finland har mindre besetninger enn gjennomsnittet i EU-15, mens de seks andre landene i EU 15 vi har med tall for, alle trekker gjennomsnittet i EU opp. Mange mindre enheter særlig i Polen gjør at gjennomsnittsstørrelsen for EU-25 er under det halve av gjennomsnittsstørrelsen i EU-15. Polen alene har flere enheter med melkekyr enn EU-15 samlet. I Danmark og Nederland finner en at mer enn 90 % av melkeprodusentene har besetninger med over 30 kyr.

I Norge var det i 2001 melkeproduksjon på 2 av 3 jordbruksbedrifter med storfehold. I 2005 har andelen økt til 7 melkebruk av 10 storfebruk. Samme år var det i EU-15 til sammenligning melkeproduksjon på fire av ti bruk med storfehold. I 2005 var det i Sverige melkeproduksjon på 1/3 av alle bruk med storfe, mens det i

Storbritannia ikke var melkeproduksjon på mer enn hvert fjerde bruk med storfehold.

I perioden 2001–2005 ble det totale antall melkekyr redusert i alle landene i tabellen og situasjonen er tilsvarende for hele EU-15, bortsett fra Hellas som hadde en liten økning fram til 2003 og beskjeden reduksjon etter dette. Italia hadde økt antall melkekyr i perioden 1995–2001 og reduksjonen til 2005 er beskjedne to prosent. I EU-15 er nedgangen i kubestanden størst i Østerrike, Portugal og Spania med omtrent 20 % færre kyr på fem år. Reduksjonen i den norske melkekubestanden har vært på 14 % i denne perioden som inkluderer år med statlig oppkjøp av kvote og bevist nedskalering av den norske melkeproduksjonen. Avgangen i EU-15 har i gjennomsnitt har vært 11 prosent. Mest dramatisk strukturendring i melkeproduksjonen innen EU-15 de siste 10 årene finner vi i Portugal. Antall jordbruksbedrifter med melkeproduksjon var 86 000 i 1995, mens dette var redusert til 15 860 i 2005.

Neste tabell viser utviklingen i svineholdet. Oppsettet er noe uvanlig med norske øyne, fordi en i EU-statistikk bruker gjennomsnittlig antall svin per jordbruksbedrift. I Norge er det vanligere å snakke om antall årspurker eller antall slaktegriser produsert per år.

Tabell 2.6 Jordbruksbedrifter med svin i noen EU-land og Norge i 2000 og 2005

Land	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med svin (2000)	Antall 1 000 jord- bruks- bedrifter med svin (2005)	Gjennom- snittlig antall svin, 2000	Gjennom- snittlig antall svin per bruk, 2005	Andel svin i besetninger med over 1 000 dyr 2005	Endring i antall svin 2000– 2005, %
Norge	6	3	125	238		12 %
Sverige	6	3	351	649	68 %	–14 %
Finland	4	3	296	455	34 %	8 %
Danmark	15	9	751	1 500	89 %	16 %
Tyskland	141	89	185	303	51 %	3 %
Østerrike	82	52	42	60	..	–8 %
Nederland	16	10	826	1 167	79 %	–17 %
Storbritannia	11	11	576	424	..	–25 %
Frankrike	60	42	250	353	..	–1 %
EU-15	885	573	139	210	..	–2 %
EU-25	..	2 165	..	70 ¹	..	..
Polen	761	702	24	25	14 %	1 % ²

1) 2003

2) 2003–2007

Kilde: Eurostat, 2008 og SSB

Det har vært en betydelig strukturendring i svineproduksjonen i retning færre og større enheter, og den er fortsatt svært mye sterkere enn innen melkeproduksjonen. I EU-15 ble 42 % av jordbruksbedriftene med svinhold borte i løpet av de 6 årene fra 1995 til 2001. I perioden fra 2000–2005 var reduksjonen i antall svinebruk i EU-15 på 35 %. Norge har også hatt en meget sterk reduksjon i antall jordbruksbedrifter med svin i perioden. I henhold til Eurostat er reduksjonen på 41 % fra 2000 til 2005. En viktig årsak til stor reduksjon i Norge er det norske kravet om løsdrift for purker i år 2000. Det medførte så store investeringsbehov at mange kuttet ut drifta. Sverige har størst avgang i perioden av landene i EU-15 med 54 % færre enheter og tabellen viser at de og Nederland også har hatt en betydelig produksjonsreduksjon i perioden, mens Danmark og Norge økt dyretallet i samme periode.

Ser en på tiårsperiodene fra 1995 til 2005 har avgangen vært størst i Sverige og Tyskland med 74 % og 63 % reduksjon i antall jordbruksbedrifter med svin. Finland, Danmark og Nederland har reduksjon med 59, 58 og 57 prosent i samme periode og Norge har også en avgang i denne størrelsesorden. For melkeproduksjon var bruksreduksjonen størst i Danmark med 58 prosent. Dvs. like stor som i svineproduksjonen. I Tyskland og Sverige har omtrent halvparten av melkebrukene forsvunnet i denne 10-årsperioden og avgangen er også 46 prosent i Norge, mens en av tre melkebruk er borte i Nederland i denne perioden. Gjennomgående har det vært større prosentvis avgang fra svineproduksjon enn fra melkeproduksjon i den siste tiårsperioden. En årsak til dette kan være at melkeproduksjon, med sine produksjonskvoter, er mer regulert enn svineproduksjonen. Utvidelsesmulighetene i svinenæringa har i større grad blitt utnyttet, enhetene har blitt større og flere har sluttet. Færre produserer det samme eller et større volum enn tidligere.

Gjennomsnittlig antall svin per jordbruksbedrift i EU 15 økte med 80 % fra 1995 til 2001. I perioden 2001–2005 økte gjennomsnittsstørrelsen med 14 %. Det er stor forskjell mellom landene, og tabellen viser at gjennomsnittsbesetningen i Danmark er på 1 500 svin, som er 7–8 ganger større enn gjennomsnittet i EU-15, og 25 ganger større enn gjennomsnittsbesetningen i Østerrike. Strukturen innen landene varierer også mye. I Sverige har ca 20 % av svineprodusentene nesten 70 % av dyrene. I Danmark har nesten halvparten av brukerne om lag 90 % av dyrene. I Tyskland har 8 % av produsentene 50 % av dyrene. I alle land vi har tall for øker besetningsstørrelsen i perioden, bortsett fra i Storbritannia. Det er det eneste landet der den gjennomsnittlige besetningsstørrelsen er redusert. Storbritannia introduserte i 1999 egne dyrevelferdsregler i forkant av noe annet EU-land som reaksjon på forbrukerkrav. De nye reglene innebar forbud mot tjoring av gris. Dette resulterte i ny utvikling av teknologi med grupper av purker i binger og vekst i enheter basert på utendørsoppal (Red Meat Industry Forum, 2008)

Neste tabell viser antall dyr i de enkelte land for noen av de viktigste husdyrene.

Tabell 2.7   **Antall husdyr i noen EU-land og Norge i 2005, 1 000 dyr**

Land	Antall storfe	Herav		Antall svin	Antall fjørfe	Antall sau
		melkekyr				
Norge	900	259		824	14	2 423
Sverige	1 605	393		1 811	14	471
Finland	959	319		1 401	11	87
Danmark	1 544	558		13 466	17	161
Tyskland	13 034	4 236		26 858	121	2 642
Østerrike	2 003	536		3 147	12	315
Nederland	3 799	1 433		11 312	95	1 363
Storbritannia	10 400	2 065		4 860	174	35 321
Frankrike	19 132	3 884		14 793	283	8 805
EU-15	76 307	18 412		120 102	1 161	93 818
EU-25	86 617	23 130		148 690	1 417	96 552
Polen	5 482	2 854		17 717	151	326

Kilde: Eurostat, 2008 og SSB

Tabellen viser at hvert fjerde storfe i EU-15 holdes i Frankrike, mens Tyskland har 17 % av storfeet. Flest melkekyr har Tyskland med over 4 mill. kyr som er en andel på 23 % av totalt antall melkekyr i EU-15. Det er også flest svin i Tyskland. I 2005 var det 26 858 000 dyr, noe som svarer til 22 % av svinene i EU-15. Frankrike har en andel på 12 % av svinene i EU-15 mens Danmark og Nederland har henholdsvis 11 og 9 prosent. Danmarks andel av storfeholdet er til sammenligning på prosent, og Danmark er kjent for en betydelig eksportproduksjon av svinekjøtt. Tabellen viser at fjørfeholdet er størst i Frankrike fulgt av Storbritannia. Britene har flest sauer fulgt av Frankrike, Tyskland og Norge. Dette er det dyreslaget i tabellen der Norge ikke er blant de laveste dyretallet av de landene vi studerer. Produksjonen av slaktekylling har økt relativt mye i Norge siden 2001 mens antall fjørfe i Sverige, Finland og Østerrike ikke har økt og ikke lenger er høyere enn i Norge.

2.2 Jordbruksareal

Klimaet i Norge innebærer at store deler av landet ligger i ytterkanten av vekstområdet for flere vekster. Vekster til sukkerproduksjon produseres for eksempel ikke i Norge.

I tabell 2.1 var vist totalt jordbruksareal i prosent av landets totalareal inkludert innsjøer. I det totale jordbruksarealet er da inkludert fulldyrket jord, engarealer, permanente beiter (natureng og overflatedyrket jord til slått og beite), jord utnyttet til andre permanente vekster (for eksempel frukttrær) og kjøkkenhager. Vi så at det totale jordbruksarealet i Norge utgjør omtrent 3 % av totalarealet og det er svært lite sammenlignet med nesten alle andre land i Europa.

Tabell 2.8 viser en tilsvarende oversikt som bare inkluderer fulldyrket jord og flerårige vekster i prosent av totalt areal. En sammenligning viser at Norge også har lite «ikke fulldyrket jord» sammenlignet med andre europeiske land.

Tabell 2.8 Jordbruksarealet i ulike land og verdensdeler 2005. 1 000 ha

Land	Fulldyrket jord	Flerårige vekster	Sum dyrket jord	Dyrket mark i % av samlet areal
Norge	867	0	867	2,7 %
Sverige	2 703	3	2 706	6,0 %
Finland	2 234	6	2 240	6,6 %
Danmark	2 237	7	2 244	52,1 %
Tyskland	11 903	198	12 101	33,9 %
Østerrike	1 387	66	1 453	17,3 %
Nederland	908	33	941	22,7 %
Storbritannia	5 729	47	5 776	23,7 %
Frankrike	18 507	1 128	19 635	35,6 %
EU-15	73 332	10 890	84 222	26,0 %
EU-25	98 385	11 871	110 256	27,7 %
Polen	12 141	378	12 519	40,0 %
Europa	284 095	16 657	300 752	13,1 %
Verden	1 402 317	138 255	1 540 572	11,5 %

Kilde: FAO, 2008 og SSB 2007b

I tabell 2.9 nedenfor vises kornarealet og andelen dette opptar av all dyrket mark. Videre er vist andelen hvete, bygg og havre av alt kornareal. Oljevekster og ris regnes i denne sammenheng ikke som korn. Av viktige kornarter som ikke er spesifisert i tabellen er durumhvete, mais og rug de vesentligste.

Tabell 2.9 Korndyrkingens del av dyrket mark og andel hvete, bygg og havre 2006. 1 000 hektar og prosent

Land	Kornet i alt, andel av dyrket mark i				
	Korn i alt 1 000 ha	alt prosent	Hvete i prosent av alt korn	Bygg i prosent av alt kornareal	Havre i prosent av alt kornareal
Norge	313	36 %	27 %	48 %	23 %
Sverige	962	36 %	37 %	32 %	20 %
Finland	1 153	51 %	17 %	49 %	31 %
Danmark	1 494	67 %	46 %	45 %	5 %
Tyskland	6 702	55 %	46 %	30 %	3 %
Østerrike	777	53 %	37 %	27 %	5 %
Nederland	219	23 %	64 %	20 %	1 %
Storbritannia	2 859	49 %	64 %	31 %	3 %
Frankrike	9 034	46 %	58 %	18 %	1 %
EU-15	34 935	41 %	48 %	29 %	6 %
EU-25	50 338	46 %	43 %	26 %	9 %
Polen	8 381	67 %	26 %	15 %	6 %

Kilde: Eurostat

Tabellen viser at av landene i tabellen dyrkes i Danmark korn på 2/3 av den dyrkede jorda som er den største andelen. I Norge er det kornproduksjon på drøyt 1/3 av den fulldyrkede jorda og dette er en noe mindre andel enn gjennomsnittet i EU-15. Av landene i tabellen er det bare Nederland som har mindre andel av den dyrkede marka som brukes til korn.

Bygg, havre og hvete dyrkes i Norge på 98 % av kornarealet. De samme tre kornslagene har like stor andel i Storbritannia og minst andel i Polen av landene vist i tabellen. Hvete er den viktigste kornarten i Europa og dyrkes på drøyt 60 % av kornarealet i Storbritannia og nesten halvparten av kornarealet i EU-15. Av landene i tabellen er det bare Finland som har en lavere kornandel hvete enn Norge. Norge og Finland har størst andel bygg av landene i tabellen, med bygg på nær halvparten av kornarealet. I EU-15 dyrkes bygg på 29 % av kornarealet. Vi legger merke til at havre er et vesentlig innslag bare i de Skandinaviske landene.

I Norge brukes 56 % av den fulldyrkede jorda til eng og beite, mens 7 % brukes til diverse andre vekster som blant annet inkluderer oljevekster, poteter og alle hagebruksvekster. Når det gjelder bruk av fulldyrket jord til eng og beite er mange av de internasjonale statistikkene mangelfulle og ikke så godt sammenlignbare med norske. Grønnfôrvekster er mer utbredt i mange europeiske land enn tilfelle er i Norge.

2.3 Produksjon

Tabell 2.10 viser totalproduksjon og avling per dekar av korn og poteter, og totalproduksjonen av grønnsaker og frukt i 2006.

Tabell 2.10 Totalproduksjonen og avling per dekar av noen planteprodukter i 2006. 1 000 tonn

Land	Korn i alt	Avling	Poteter i alt	Avling	Grønn-	Frukt i alt
	1 000 tonn	kg per dekar	1 000 tonn	kg per dekar	saker i alt	1 000 tonn
Norge	1 229	392	355	2 535	167	33
Sverige	4 128	429	773	2 759	323	33
Finland	3 790	329	576	2 049	237	16
Danmark	8 632	578	1 361	3 525	253	72
Tyskland	43 475	649	10 031	3 657	3 157	2 691
Østerrike	4 460	574	655	2 986	529	1 110
Nederland	1 750	798	6 240	4 004	4 149	638
Storbritannia	20 878	730	5 684	4 031	2 772	355
Frankrike	61 631	682	6 354	4 020	5 752	9 682
EU-15	195 464	560	40 436	3 511	53 338	55 046
EU-25	245 208	487	52 300	2 698	61 423	60 883
Polen	21 776	260	8 982	1 504	5 282	3 212

Kilde: Eurostat, FAO og BFJ

Tabell 2.10 over viser situasjonen i ett enkeltår, og kornproduksjonen svinger som kjent en del mellom år. Både for Frankrike og Tyskland som er de to landene med størst kornproduksjon, var produksjon og avlingsnivå for korn høyere i 2006 enn i 2003. Denne tendensen gjelder ikke for en del andre land lenger nord og Polen. Vi legger merke til at avlingsnivået for korn er lavest i Polen, og utgjør 33 % av avlingsnivået i Nederland som har høyest avlingsnivå av landene i tabellen. Det polske avlingsnivået for korn utgjør 46 % av gjennomsnittlig avlingsnivå i EU-15. Norges avlingsnivå utgjør 70 % av EU-15-gjennomsnittet og så vidt under 50 % av avlingsnivået i Nederland. Tabellen viser for øvrig at Nederland har nest minst kornproduksjon av landene som er vist.

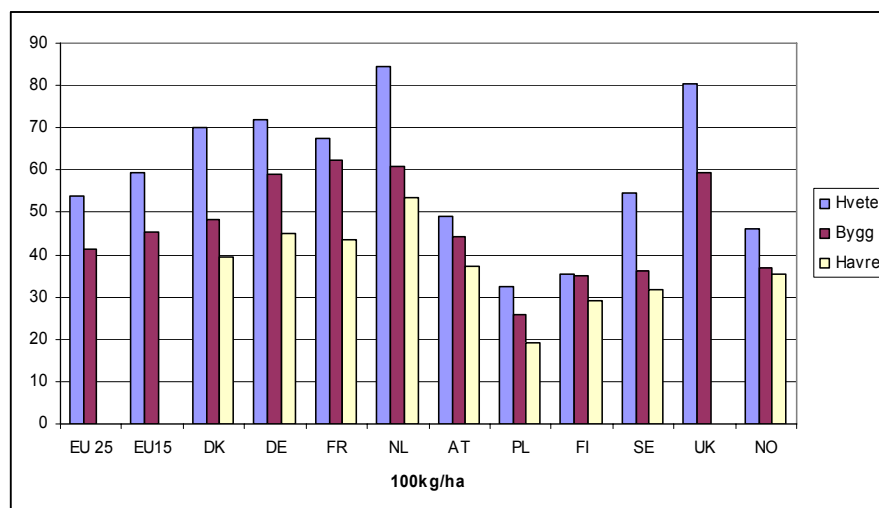
For poteter gjelder tallene bruttoavling og ikke salgbar avling. Av landene i tabellen er produksjonen størst i Tyskland og nest størst i Frankrike. Avlingsnivået per dekar er størst i Storbritannia med 4 031 kg/daa, mens avlingsnivået i Norge er 28 % lavere enn gjennomsnittet i EU-15.

Grønnsaksproduksjonen er størst i Frankrike fulgt av Polen og Nederland. Siden en rekke ulike arter inngår gir det liten mening å se på gjennomsnittlige avlingsnivåer. Av landene i tabellen har Norge minst totalproduksjon både av korn, poteter og grønnsaker, mens vi er større enn Finland når det gjelder frukt og bær mv.

Den totale produksjonen av frukt (og bær) i EU-15 er omtrent på samme nivå som for grønnsaker, men vi ser at fordelingen mellom landene er en helt annen. De syd-europeiske landene har en betydelig del av fruktproduksjonen.

Vi har sett at kornavlingene ligger klart lavere i Norge enn i mange europeiske land. Dette er også illustrert i figuren under som viser gjennomsnittlig avlingsnivået for bygg, havre og hvete i Norge og en del land i EU for året 2006. Vi minner om

at i Norge dyrkes hvete kun i de klimamessig beste områdene, og hvete utgjør bare i overkant av 20 % av norsk kornproduksjon. Omvendt er havre en kornart som betyr lite i mange land i EU. Forskjellene i avlingsnivå landene imellom vil selvsagt også gjelde andre vekster. Avlingsenheten i figuren er 100 kg/hektar, men ved å multiplisere med 10 har vi den i Norge mer kjente enheten kg/daa.

Figur 2.1 Gjennomsnittlig avling av bygg, havre og hvete i noen europeiske land 2006

Kilde: FAO

Tabell 2.11 Totalproduksjonen og ytelse per dyr for viktige husdyrprodukter i 2006. 1 000 tonn

	Melk i alt 1 000 tonn	Ytelse kg per ku	Kjøtt i alt 1 000 tonn	Herav	Herav	Herav	Egg i alt 1 000 tonn
				storfekjøtt 1 000 tonn	svinekjøtt 1 000 tonn	fjorfekjøtt 1 000 tonn	
Norge	1 575	5 858	296	88	116	63	51
Sverige	3 206	8 152	543	135	275	110	101
Finland	2 413	7 570	394	87	208	98	57
Danmark	4 627	8 131	2 054	129	1 749	171	77
Tyskland	28 488	6 637	6 868	1 167	4 500	1 025	746
Østerrike	3 169	5 849	860	216	514	114	90
Nederland	10 532	7 011	2 310	355	1 230	711	595
Storbritan- nia	14 577	6 773	3 389	762	706	1 582	611
Frankrike	25 041	6 113	5 206	1 473	2 011	1 556	850
EU-15	124 076	6 240 ¹	34 816	7 136	17 659	8 358	5 175
EU-25	146 063	5 876 ²	40 900	7 781	21 060	10 303	6 176
Polen	12 003	4 354	3 490	368	2 092	1 010	537

1) 2003 2) EU 27

Kilde: FAO

Tabell 2.11 viser at totalproduksjonen i Norge av henholdsvis melk, kjøtt og egg alle ligger lavere enn de andre landene vi studerer. Finland har nest lavest produksjon av alle produktene i tabellen. For melk utgjør Norges produksjon $1\frac{1}{4}$ % av produksjonen i EU-15. Tyskland har størst melkeproduksjon med 23 % av produksjonen i EU-15, fulgt av Frankrike. Forholdet er det samme for kjøttproduksjon i alt, men Frankrike er størst på storfekjøtt og fjørfekjøtt.

Studerer vi den prosentvise sammensetningen av kjøttproduksjonen i de enkelte landene finner vi at Norge har 10 % av kjøttslag som ikke er spesifisert i tabellen, mens de andre landene alle har fra 91 til nesten 100 % av kjøttproduksjonen i kjøttslagene storfe, svin og fjørfe. I Norge utgjør sau og lam alene omtrent 9 %. Tilnærmet 30 % av norsk kjøttproduksjon er storfe, og ingen av de andre landene har så stor andel storfekjøttproduksjon. Gjennomsnittlig andel i EU-15 er 20 %. Danmarks svinekjøttproduksjon utgjør hele 85 % av kjøttproduksjonen i landet. I Polen er 60 % av kjøttproduksjonen svinekjøtt, i EU-15 utgjør svinekjøtt halvparten av kjøttproduksjonen mens tilsvarende andel i Norge er 40 %. Fjørfekjøttproduksjonen i Storbritannia utgjør nesten halvparten av britenes kjøttproduksjon, mens gjennomsnittsandelen i EU-15 er snaut en fjerdedel og andelen i Norge nå er 21 %.

2.4 Selvforsyningsgrad

Med dette forstås nasjonal produksjon i forhold til nasjonalt forbruk. Et problem når selvforsyningsgrad skal sammenlignes mellom land, er at det er mulig å regne selvforsyningsgrad på mange måter.

I Norge er det vanlig å angi hvor stor andel av engrosforbruket av matvarer, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon. På denne måten tar en hensyn til import av matvarer, men ikke eksport av matvarer. Den norske selvforsyningsgraden av matvarer i alt er da på omtrent 50 %.

Blant annet fordi Norge eksporterer mye fisk, er den norske selvforsyningsevnen større enn selvforsyningsgraden uttrykker.

I tabell 2.12 nedenfor er selvforsyningsgraden for noen viktige produktgrupper satt opp. Tallene for Norge er dekningsgrad og de er ikke fullt ut sammenlignbare med landene i EU-15. I Eurostats tall er det totalproduksjonen i landet (inkludert eksport) som sees i forhold til innenlandsk forbruk, men i sammenligning med Norge bør ikke forskjellen bety mye siden Norge for de fleste landbruksprodukter har liten eksport. Tabellen inneholder de nyest tilgjengelige tallene for perioden 2001–2005. Selvforsyningsgraden varierer litt med avlingen det enkelte år, men normalt er endring liten mellom år.

Tabell 2.12 Selvforsyningsgrad av ulike jordbruksprodukter 2001–2005. Prosent

Land	Korn i alt	Hvete	Poteter	Grønn- saker	Frukt	Melk	Kjøtt	Egg
Norge	51	75	76	53	6	100	96	102
Sverige	117	114	84	47	7	97	82	94
Finland	117	86	89	72	8	102	107	119
Danmark	107	101	157	..	..	100	351	75
Tyskland	106	115	127	40	17	112	100	72
Østerrike	104	129	86	68	68	117	104	75
Nederland	22	25	128	..	..	84	188	
Storbritannia	100	105	82	..	..	95	68	91
Frankrike	202	194	111	..	..	104	111	99
EU-15	108	110	100	..	..	..	106	102
EU-25	108	110	..	..	..	..	..	..
Polen	99	99	103	103	93	..	110	..

Kilde: Eurostat

2.5 Sysselsetting

Arbeidsforbruket i landene vi ser på går fram av tabellen nedenfor. Etter EUs definisjon arbeider ingen mer enn ett årsverk i løpet av et år. Etter norsk utregningsmåte hadde vi 81 600 årsverk i Norge i 1999, mens dette altså er noe avkortet i rapportering til Eurostat som foreløpig bare er gjort for den fullstendige jordbrukstelingen i 1999.

Tabell 2.13 Arbeidsforbruk og andel av de yngste og eldste brukerne i noen europeiske land.
Årsverk og prosent

Land	Årsverk totalt 2006	Reduksjon i årsverk 2000– 2006 (%)	Årsverk per jordbruks- bedrift, 2004	Andel person- lige brukere som er 34 år eller yngre (%), 2004	Andel person- lige brukere som er 65 år eller eldre (%), 2004
Norge	62 900	–13 %	1,11	9	8
Sverige	74 600	–2 %	0,94	6	20
Finland	93 100	–16 %	1,18	9	6
Danmark	60 400	–20 %	1,21	7	17
Tyskland	668 035	–17 %	1,65	9	7
Østerrike	159 942	–9 %	0,98	12	10
Nederland	192 000	–13 %	2,13	5	17
Storbritannia	287 004	–14 %	1,18	4	27
Frankrike	918 200	–11 %	1,51	9	14
EU-15	5 785 742	–11 %	1,02	6	30
EU-25	9 208 217	–12 %	0,98	8	27
EU-25	12 292 217	–18 %	0,98	8	27
Polen	2 273 590	–10 %	0,92	13	17

Kilde: Eurostat (2008)

Tabellen viser at arbeidsintensiteten varierer mye mellom jordbruksbedrifter i ulike land og dette henger naturligvis sammen med ulike driftsformerer, dominerende produksjoner og bedriftenes størrelse. Høyest arbeidsforbruk per jordbruksbedrift finner vi i Nederland, et land preget av stor produksjon på hver bedrift. Nederland har samtidig en reduksjon i arbeidsforbruket på 13 % fra 2000 til 2006. Nedgangen er da litt større enn gjennomsnittet i EU-15 der reduksjonen er 11 %. Landet med lavest gjennomsnittlig arbeidsforbruk pr jordbruksbedrift er Polen fulgt av Sverige. Arbeidsforbruket har i Sverige kun minket med 2 % fra 2000 til 2006. I samme periode var Danmark landet i tabellen som i siste periode hadde størst nedgang i arbeidsforbruket. Reduksjonen var 20 %.

Aldersfordelingen varierer en del mellom landene. Som gjennomsnitt i EU-15 har 30 % (25 % i 2000) av brukerne passert 65 år mens 6 % (8 % i 2000) er yngre enn 35 år. Vi har ikke med noen land i tabellen som har eldre brukere enn dette gjennomsnittet. Østerrikes og Polens aldersfordeling angir at de har de yngste brukerne. Ellers bemerker vi at andelen gårdbrukere under 34 år er synkende, i forhold til år 2000, i alle landene vi har med i tabellen. Det tyder på at brukernes gjennomsnittsalderen er økende i Europa.

Referanser

- Budsjettnemnda for jordbruket, 2007. Resultatkontroll for gjennomføring av landbrukspolitikken. Oslo, april 2007.
- Defra, 2007: https://statistics.defra.gov.uk/esg/ace/b1_data.htm
- Eurostat, 2007. The 2006 Agricultural year.
http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/en354.htm, tabell 3.5.4.1
- Eurostat, 2008.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_agriculture&depth=2
- FAO, 2008. <http://faostat.fao.org/>
- Red Meat Industry Forum, 2008.
<http://www.redmeatindustryforum.org.uk/supplychain/PigProduction.htm>
- Statistisk sentralbyrå, 2007. <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jordhus/>
- Statistisk sentralbyrå, 2007b. Statistisk årbok 2007.
<http://www.ssb.no/aarbok/tab/tab-341.html>

Tema: Landbruket i Øst

Av Svenn Arne Lie

Alle de nye østeuropeiske medlemslandene i EU har gjennomgått enorme omstillinger i nyere tid, først på 1990-tallet etter kommunismens sammenbrudd så på 2000-tallet i opptakten til EU-medlemskapet. Dette har vært både politiske reformer, økonomiske hestekurer og andre omfattende omstillinger som har berørt samfunnene på en dramatisk måte. Landbrukssektoren har vært svært hardt ramma.

De økonomiske reformene som ble igangsatt etter kommunismens fall, fikk tilnavnet «sjokkterapi». Dette fordi reformene var særs omfattende, kraftige og hurtige. Viktige komponenter i denne politikken var en omfattende liberalisering, privatisering og markedsorientering av økonomien, samfunnet og politikken. Dette innebar særlig skattelettelse og omorganisering og nedbygging av offentlig velferd. 18 år senere er det grunn til å sette store spørsmålstegn ved graden av suksess denne sjokkterapi-politikken har hatt. Man kan hevde at dette har vært mye sjokk, men lite terapi.

I de aller fleste østeuropeiske landene falt BNP med *1/3 eller mer* tidlig på 1990-tallet da sjokkterapipolitikken gjorde seg gjeldende. Det har videre tatt veldig lang tid å bygge opp igjen den nasjonale økonomien til 1990-nivå. De aller fleste landene i regionen nådde BNP nivå tilsvarende 1990 tall først i 2000. Går vi lenger øst til Russland, så forventes de å nå BNP 1990-nivå i 2008. Moldova nådde halvparten av BNP nivået fra 1990 i 2007. Tabellen under viser når de ulike østeuropeiske EU-landene nådde BNP tilsvarende 1990-nivå.

Land	År
Polen	1994
Slovenia	1995
Ungarn	1998
Tsjekkia	1999
Estland	1999
Bulgaria	2001
Romania	2002
Latvia	2002
Slovakia	2002
Litauen	2005

Kilde: Verdensbanken

Mye av fallet i BNP kom i landbrukssektoren og i andre distriktsnæringer. I for eksempel Litauen falt landbrukets andel av BNP fra 21 prosent i 1994 til 5,9 prosent i 2002. Under kommunismen var landbruket i de fleste østeuropeiske landene² kollektivisert. Dette innebar at hele eiendomsstrukturen med familiegårder i landbruket var brutt ned. Gården var ikke lenger familieeid og skulle gå i arv, men et stort foretak eid enten av staten (sovkoz) eller i fellesskap av flere bønder (kolkoz).

Da kommunismen brøt sammen i 1989 ble ulike reformer igangsatt. Avkollektiviseringen av landbruket var en sentral faktor i denne politikken. Denne prosessen ble grovt sagt gjennomført på to måter. Den ene var en privatiseringsmodell, der landbrukskollektivene i praksis ble omgjort til aksjeselskap der bøndene fikk en eierandel i selskapet, mens driften av gården i stor grad forble den samme. Den andre måten

² Unntakene var Polen og Jugoslavia

var en tilbakeføringsmodell, der de kollektiviserte gårdene ble tilbakeført til de opprinnelige eierne fra før kommunisttiden, altså før 1945. Arbeiderne på kolkhozene fikk enten tilbud om økonomisk kompensasjon eller tilbud om annen jord.

Avkollektiviseringen av landbruket har hatt store konsekvenser, særlig for distriktene og den rurale økonomien og det oppsto en rekke praktiske problemer i forbindelse med selve avkollektiviseringen, for eksempel om retten til landeiendom.

Fattigdommen er større og arbeidsløsheten er mye mer synlig ute på bygdene, og man kan påstå at bøndene spesielt og bygdebefolkningen generelt er «taperne» etter kommunismens sammenbrudd. Det er i dag store forskjeller mellom fattige og rike, og mellom by og land. Skattesystemet med flat skatt i regionen er i stor utstrekning med på å opprettholde og foresterke denne avstanden. I tillegg har en omfattende nedbygging og markedsorientering av offentlig virksomhet og velferdsoppgaver, ført til en svært skjev tilgang til, og kvalitet på, helse og utdanningstilbud i regionen.

Politikken og økonomien i regionen har i dag store utfordringer med korrupsjon og ustabilitet. Økonomien er sårbar og mye av veksten de siste årene er knyttet opp mot finansspekulasjoner og risikable lånefinansieringer, og heller mindre i verdiskapning i realøkonomien. De politiske partiene er svake og elitebaserte. Det er vanskelig å finne partier som representerer definerte samfunnsinteresser, ideologi eller bestemte velgergrupper. Politikken og økonomien styres i stor grad av smale egeninteresser.

Bøndene og bygdebefolkningen er svake aktører i det politiske spillet. Det kan få avgjørende betydning fordi beslutninger og politisk dagsorden innad i EU, i utstrakt grad er forhandlingsprosesser. Siden bindingene mellom politikere, partier og velgergrupper er så svak i regionen, er det på igjen måte gitt at bøndenes interesser blir ivaretatt i dette forhandlingsspillet.

Landbruket har fortsatt en betydelig posisjon i dagens Sentral og Øst Europa. Den økonomiske betydningen for landbrukssektoren er fortsatt markant, selv om den er sterkt fallende. Opp mot 10 % av BNP (Romania og Bulgaria) kommer fra landbruket og mange har sin inntekt fra landbruksvirksomhet i regionen. Se tabell nedenfor:

Land	% sysselsatt i landbruket
Romania	31,6
Polen	16,1
Litauen	15,8
Latvia	13
Estland	11
Bulgaria	8,5
Slovakia	5,8
Ungarn	5,5
Slovenia	4,8
Tsjekkia	4,1

Kilde: cia world factbook, (tallmateriale fra 2003–2006)

Framtiden for EU-bøndene i øst er ytterst usikker, både politisk og økonomisk. Etter omfattende sjokkterapi på 1990-tallet, som i all hovedsak førte til at store økonomiske fellesskapsverdier og dermed også makt ble konsentrert på et fåtall hender, er tilliten til politikere, partier og offentlige institusjoner tynnslett. Forventningene til EU-medlemskapet var derfor høye. Misnøyen er ikke langt unna hvis det viser seg at den jevne befolkningen i Øst også skal bli tapere i omstillingene i EU.

3 Økonomisk situasjon

Hensikta med kapittelet er å kartlegge den økonomiske situasjonen for bønder i dei landa vi samanliknar.

3.1 Primærprodusentnivå

For å granske den økonomiske situasjonen på primærprodusentnivå i EU tek vi her utgangspunkt i regnskapsdata frå *Farm Accountancy Data Network* (FADN). Formålet med FADN er å samle inn økonomiske resultat for gardsbruk frå EU-landa, og utarbeide analyser av desse. FADN tek mål av seg å gi representative data med omsyn til tre dimensjonar: region, økonomisk storleik og driftsform. Alle data som vert motteke av FADN skal behandlast konfidensielt. Berre aggregerte resultat vert publisert, dette for å unngå at informasjon om spesifikke bruk skal kunne skiljast ut.

For å kunne samanlikne den økonomiske situasjonen på primærprodusentnivå i EU med Noreg, tek vi utgangspunkt i dei norske driftsgranskingane frå NILF. Desse driftsgranskingane skal syne den økonomiske utviklinga i landbruket generelt, og omfattar i underkant av 1 000 rekneskap frå bruk der storparten av brukarfamiliens inntekt kjem frå sjølve bruket. Samanlikning mellom data frå FADN og dei norske driftsgranskingane må gjerast med førehald, då desse ikkje er harmonisert.

Som i rapporten frå 2004 vert det her presentert data frå FADN på inntekter, kostnader, økonomisk status og resultat på produsentnivå. Land vert brukt som regioninndeling, og det vert fokusert på 3–4 driftsformer av fleire moglege. FADN delar inn bruka i økonomiske storleiksgrupper som kallast ESU (European Size Units). I Noreg brukar vi vanlegvis ei inndeling basert på storleiksgrupper etter dekar. Ein jordbruksbedrift på ein ESU inneber eit standard dekningsbidrag på 1 200 €. Den økonomiske storleiksinndelinga er gjort etter standard dekningsbidrag for kvart einskild land. Der ESU inndelinga vert teken i bruk her, konsentrerer vi oss om storleiksgruppene frå 8 ESU og oppover.

3.1.1 Produksjonsinntekter

Tabell 3.1 syner gjennomsnittleg produksjonsinntekter i utvalde land i 2000 og 2005. Produksjonstilskot er ikkje inkludert her. Gjennomsnittleg produksjonsinntekt fortel mykje om vanlige bruksstorleikar og omsetjing på jordbruksbedriftene i dei einskilde landa.

Ser ein på den gjennomsnittlege produksjonsinntekta for dei utvalde landa aukar denne for alle frå 2000 til 2005, dersom ein ser bort frå storleiksgrupper og driftsformer. Mest aukar den for Nederland, medan den aukar minst for Austerrike. Tek

ein omsyn til storleik er det hovudsakleg den gjennomsnittlege produksjonsinntekta for dei største bruka som går mest opp.

Nederland ligg øvst med ei gjennomsnittleg produksjonsinntekt på 299 000 € (om lag 2,4 millionar NOK) i 2005, noko som er ei auke på 61 000 € frå 2000. Etter Nederland kjem Danmark med 218 700 €, og Storbritannia med 195 000 €. Det landet med lågast gjennomsnittleg produksjonsinntekt er her Polen, med 22 000 € i 2005. Dei tidlegaste tala tilgjengelige for Polen og Ungarn er frå 2004, noko som gir lite grunnlag for å sei noko om utviklinga i Polen samanlikna med dei andre landa. Etter Polen kjem her Austerrike med ei gjennomsnittleg produksjonsinntekt på 59 900 €, og Finland med 63 000 €.

Av driftsformene inkludert her er det kraftfôrkrevjande husdyrbedrifter og gartneria som har størst gjennomsnittleg produksjonsinntekter.

For Noreg vert kornbruk brukt for å representere jordbruksvekstar, mjølkebruk for grovfôrdyr og korn/svin vert brukt for å representere kraftfôrproduksjon. Omrekninga frå NOK til € vert gjort med ein kurs der 8 NOK tilsvarar 1 €.

Tabell 3.1 Produksjonsinntekter for land etter driftsform i 2000, 2005, 1 000 euro

	Jordbruksvekstar		Gartnerivekstar		Grovfôra dyr (Grazing livestock)		Svin og fjørfe (Granivores)		Alle driftsformene	
	(Fieldcrops)		(Horticulture)							
	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Norge	34	38	..	..	50	69	129	205	55	76
Finland	37	30	137	201	33	44	101	195	56	63
Sverige	59	85	..	307	32	91	203	336	88	128
Danmark	70	121	549	642	..	..	484	690	161	219
Tyskland	151	154	222	270	79	128	223	284	137	169
Frankrike	112	110	218	241	63	72	257	314	119	128
Storbritannia	198	216	479	616	46	69	424	546	156	195
Austerrike	56	55	..	..	44	46	97	124	54	60
Nederland	159	212	459	687	66	95	407	488	238	299
Ungarn	..	42	..	34	..	39	..	174	..	54
Polen	..	21	..	55	..	23	..	57	..	22

Kjelde: FADN, 2008 (SE 131)

3.1.2 Tilskot

Tabell 3.2 syner gjennomsnittlege tilskot i utvalde land i 2000 og 2005. Tilskota går opp i alle land i tabellen frå 2000 til 2005 og det må sjåast i samanheng med aukande bruksstorleik. Frå 2000 til 2005 aukar tilskota mest i Storbritannia, medan Noreg og Frankrike aukar minst. Storbritannia og Finland er dei landa med størst gjennomsnittlege tilskot med om lag 45 000 € i 2005. Deretter kjem Noreg og Sverige. Tilskota er lågast i Polen med 3 000 €, og deretter Nederland med 13 800 €. Gjennomsnittleg er tilskota i Polen altså monaleg lågare enn i dei andre landa i tabellen.

I Noreg, Finland og Sverige er det produksjonseiningane i gruppa grovfôretande dyr som har størst gjennomsnittstilskot, medan lenger sør i EU er det hovudsakleg driftsforma jordbruksvekstar som har størst tilskot. Gartneribedriftene har gjennomsnittleg minst tilskot i alle land, men er likevel monaleg i Finland.

Tabell 3.2 Tilskot etter driftsform og land i 2000 og 2005, 1 000 euro

	Jordbruksvekstar		Gartnerivekstar		Grovfôra dyr (Grazing Livestock)		Svin og fjørfe (Granivores)		Alle driftsformer	
	(Fieldcrops)		(Horticulture)							
	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Noreg (Total)	11	15			39	40	17	25	31	34
Finland	32	34	28	35	43	74	50	70	35	45
Sverige	18	23	..	6	23	55	13	18	21	32
Danmark	16	22	11	13	..	..	24	30	18	27
Tyskland	36	37	2	2	21	37	12	16	20	28
Frankrike	32	37	4	4	22	34	14	12	20	27
Storbritannia	55	59	1	4	30	49	7	6	33	46
Austerrike	22	29	..	..	15	24	11	12	15	21
Nederland	6	17	0	2	6	14	2	2	3	14
Ungarn	..	12		1		15		10	..	11
Polen	..	5	..	1	..	4	..	3	..	3

Kjelde: FADN, 2008 (SE 605)

3.1.3 Kostnader

Tabell 3.3 syner ei oversikt over gjennomsnittlege kostnader i utvalde land i 2000 og 2005. Variable kostnader inneber mellom anna diesel, handelsgjødsel og innkjøpt fôr. Dei variable kostnadene utgjer gjennomsnittleg størst andel av dei totale kostnadene i Polen, etterfylgt av Noreg. I Noreg utgjorde dei variable kostnadene 44 % av dei totale kostnadene i 2000, noko som har auka til 45 % i 2005. Austerrike er det landet der dei variable kostnadene gjennomsnittleg utgjer lågast andel av dei totale kostnadene, med 29 %. Andelen variable kostnader er lågast i bedrifter som produserer jordbruksvekstar, og høgast i bedrifter som har kraftfôrkrevjande produksjon.

Tabell 3.3 Gjennomsnittlige kostnader i 2000 og 2005 i noen europeiske land, 1 000 euro

Kostnadsgruppe	Kostnader i alt (SE 270)		Variable kostnader (SE 281)	
	2000	2005	2000	2005
Land og driftsform				
Noreg	62	81	27	37
Finland				
Jordbruksvekstar	52	57	14	13
Grovfôretande dyr	57	95	22	32
Svin og fjørfe	117	210	60	107
Alle driftsformer	69	88	25	29
Sverige				
Jordbruksvekstar	78	104	22	32
Grovfôretande dyr	53	130	14	53
Svin og fjørfe	213	327	94	157
Alle driftsformer	103	149	35	55
Danmark				
Jordbruksvekstar	77	127	22	41
Grovfôretande dyr	..	..	..	..
Svin og fjørfe	423	693	229	365
Alle driftsformer	157	228	62	92
Tyskland				
Jordbruksvekstar	158	169	52	54
Grovfôretande dyr	83	138	29	63
Svin og fjørfe	178	252	101	136
Alle driftsformer	128	167	47	68
Frankrike				
Jordbruksvekstar	116	123	41	41
Grovfôretande dyr	64	83	22	26
Svin og fjørfe	238	283	150	171
Alle driftsformer	109	127	37	39
Storbritannia				
Jordbruksvekstar	227	243	77	82
Grovfôretande dyr	69	95	26	36
Svin og fjørfe	363	463	233	295
Alle driftsform	168	205	69	85
Austerrike				
Jordbruksvekstar	51	57	15	14
Grovfôretande dyr	35	45	9	11
Svin og fjørfe	81	97	43	51
Alle driftsformer	44	55	14	16
Nederland				
Jordbruksvekstar	148	189	54	57
Grovfôretande dyr	67	101	24	32

Kostnadsgruppe	Kostnader i alt (SE 270)		Variable kostnader (SE 281)	
	2000	2005	2000	2005
År				
Svin og fjørfe	359	423	224	280
Alle driftsformer	200	266	81	98
Polen				
Jordbruksvekstar	..	17	..	7
Grovfôretande dyr	..	16	..	8
Svin og fjørfe	..	45	..	34
Alle driftsformer		18		9

Kjelde: FADN, 2008 (SE 270, SE 275, SE 281), NILF 2006

Dei faste kostnadene vert ikkje inkludert i denne tabellen. Faste kostnader er stort sett samansett av kostnader til maskinar og bygningar, energi og innleidd arbeidskraft.³ Kostnader til maskinar og bygningar utgjer gjennomsnittleg (uvege gjennomsnitt) om lag 10 507 € i dei ni EU-landa i tabellen. I Noreg utgjer desse kostnadene om lag 6 000 €. Kostnader til maskinar og bygningar er gjennomsnittleg høgast i Nederland med om lag 16 500 €, og lågast i Polen, med 1 009 €.

Eit uvege gjennomsnitt for dei ni EU-landa i tabellen ligg på om lag 10 200 €. Gartneribedrifter og kraftfôrkrevjande produksjon krev stort sett meir energi enn bedrifter med produksjon av jordbruksvekstar og grovfôrbasert produksjon. Nederland er det landet med gjennomsnittleg høgast energikostnader med om lag 24 300 €, medan Polen også her ligg lågast med om lag 2 000 €. I Noreg ligg energikostnadene gjennomsnittleg på om lag 2 000 €, altså på høgde med Polen.

Under innleidd arbeidskraft kjem derimot Noreg høgt ut, med gjennomsnittleg kostnad på 8 000 €. Eit uveidd gjennomsnitt for dei ni EU-landa i tabellen syner ein gjennomsnittleg kostnad på 7 000 €. Nederland ligg høgast også her med ein gjennomsnittskostnad på om lag 12 000 €, medan Polen framleis ligg lågast med 490 €.

3.1.4 Balanse

Tabell 3.4 syner totale eigedelar, samt gjeld og betalte renter. Tabellen syner at kapitalbindinga varierer både mellom land og mellom driftsformer. Danmark er det landet med høgast gjennomsnittleg kapitalbinding, medan Polen ligg lågast. Noreg ligg om lag på same nivå som Austerrike og Frankrike. Her er det ikkje direkte samanliknbare tal mellom dei norske driftsgranskingane og FADN. FADN omfattar berre jordbruket, medan dei norske driftsgranskingane omfattar totale eigedelar og gjeld til bruksfamilien. Ser ein på gjennomsnittlege betalte renter ligg Danmark høgst også her, medan Polen og Austerrike ligg lågast. Noreg plasserer seg her på same nivå som Tyskland.

³ I FADN vert desse variablane kalla SE 340, SE 345 og SE 350. I dei norske driftsgranskingane bruker vi kostnadar ved vedlikehald av maskiner, reiskapar og driftsbygningar, elektrisitet og innleidd arbeidskraft.

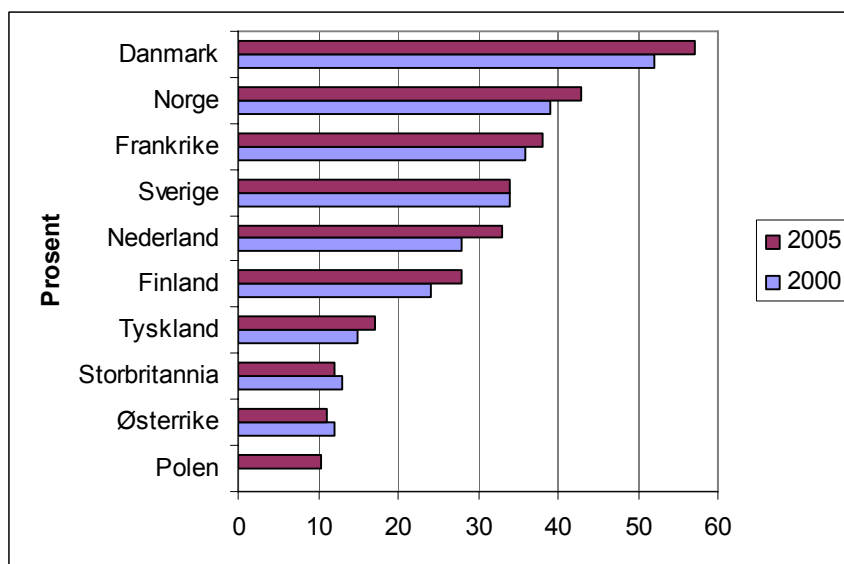
Tabell 3.4 Gjennomsnittlige balanseverdier og betalte renter i 2000 og 2005 i noen europeiske land, 1 000 euro

Kostnadsgruppe	Eigedeler i alt (SE 436)		Sum lån (SE 485)		Betalte renter (SE 380)	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Land og driftsform						
Noreg (totalt)	271	374	106	159	6	5
Finland						
Jordbruksvekstar	233	262	56	64	3	2
Grovfôretande dyr	229	344	68	121	4	4
Svin og fjôrfe	365	581	97	196	4	6
Alle driftsformer	244	310	58	87	3	3
Sverige						
Jordbruksvekstar	355	580	111	138	6	6
Grovfôretande dyr	279	486	50	130	3	6
Svin og fjôrfe	647	837	360	432	19	17
Alle driftsformer	381	590	130	178	7	7
Danmark						
Jordbruksvekstar	511	987	221	458	16	20
Grovfôretande dyr	..	..	..	..	..	..
Svin og fjôrfe	1 219	2 414	779	1770	53	71
Alle driftsformer	687	1 274	362	727	25	31
Tyskland						
Jordbruksvekstar	779	754	109	119	5	5
Grovfôretande dyr	532	660	77	86	3	4
Svin og fjôrfe	580	772	109	200	5	9
Alle driftsformer	635	663	97	112	4	5
Frankrike						
Jordbruksvekstar	252	268	101	111	4	4
Grovfôretande dyr	247	299	72	93	3	3
Svin og fjôrfe	290	336	197	209	11	9
Alle driftsformer	283	324	103	124	4	4
Storbritannia						
Jordbruksvekstar	1 272	1 653	146	182	9	8
Grovfôretande dyr	512	795	47	64	4	3
Svin og fjôrfe	600	671	159	222	10	11
Alle driftsformer	843	1 135	108	137	7	7
Austerrike						
Jordbruksvekstar	273	341	36	39	2	2
Grovfôretande dyr	300	407	29	36	1	1
Svin og fjôrfe	382	503	64	68	3	2
Alle driftsformer	289	380	34	41	2	2
Nederland						
Jordbruksvekstar	1 003	1 480	244	483	12	18

	Eigedelar i alt		Sum lån		Betalte renter	
Kostnadsgruppe	(SE 436)		(SE 485)		(SE 380)	
År	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Grovføretande dyr	506	651	124	210	9	9
Svin og fjørfe	787	1 236	467	601	24	24
Alle driftsformer	1 185	1 603	331	541	16	20
Polen						
Jordbruksvekstar	..	71	..	8	..	0
Grovføretande dyr	..	91	..	9	..	0
Svin og fjørfe	..	104	..	16	..	0
Alle driftsformer	..	73	..	8	..	0

Kjelde: FADN (SE 436, SE 485, E 380), NILF 2006

I Figur 3.1 er den gjennomsnittlege andelen gjeld av eigedelar i alt i utvalde land. Figuren syner at Danmark er det landet med høgast andel gjeld både i 2000 og 2005, og at den gjennomsnittlege gjeldsandelens aukar mest i Danmark og Nederland. For Noreg er her gjeldsandelens rekna ut frå prisnivået då eigedelane vart kjøpt, medan den for EU-landa er justert i forhold til prisendring. Storbritannia og Austerrike er dei einaste landa der gjeldsandelens går ned, og er saman med Polen også dei landa med størst gjennomsnittleg eigenkapital. Dersom ein ser på variasjonen mellom land med omsyn til driftsform, har kraftfôrkrevjande produksjon høgast gjeldsandel for alle land. Danmark og Frankrike har her høgast andel gjeld, medan Austerrike Polen og Tyskland har størst eigenkapital.

Figur 3.1 Gjeldsandel for alle deltakarbruk, prosent for åra 2000 og 2005.

Kjelde: FADN (2008), NILF (2006)

3.1.5 Resultatmål

Tabell 3.5 syner driftsoverskot for Noreg og nokre utvalde EU-land i 2000 og 2005. Ser ein driftsoverskotet i forhold til mengda årsverk, får ein eit inntrykk av arbeids-

innsatsen bak driftsoverskotet. Der vederlaga til familien er inkludert, vert det også teke omsyn til vederlag for eksternt innsett arbeid og kapital, og visse korreksjonar for investeringsstøtte og avgifter på investeringar. For Noreg er det brukt berekningar basert på tal frå driftsgranskingane for dei to første resultatmåla.

Driftsoverskotet varierer noko mellom land og mellom driftsformer. Gjennomsnittleg, utan omsyn til driftsform, er driftsoverskotet størst for nederlandske jordbruksbedrifter av landa som er inkludert i tabellen, og lågast i Polen. Ser ein driftsoverskotet i forhold til mengda årsverk, er det Danmark som kjem ut øvst, medan Polen framleis ligg lågast. Mellom driftsformene er det kraftfôrkrevjande produksjon som har størst driftsoverskot, noko som framleis er gjeldande med omsyn til mengda årsverk. I kolonnen som inkluderer vederlaga til familien, ser vi at Sverige kjem ut med negative resultat for jordbruksvekstar i 2000. Slikt kan kome som resultat av eit dårleg år, men er uansett ikkje eit godt teikn.

Tabell 3.5 Resultatmål i 2000 og 2005 i Noreg og utvalde EU-land, 1 000 euro

År	Driftsoverskot (SE 415)		Driftsoversk./ årsv. (SE 425)		Fam. vederlag / f.årsverk (SE 430)	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Land og driftsform						
Noreg	24	29	22	18	..	..
Finland						
Jordbruksvekstar	23	15	24	19	19	12
Grovfôretande dyr	25	31	18	22	14	17
Svin og fjørfe	42	68	24	37	21	33
Alle driftsformer	30	30	18	20	15	16
Sverige						
Jordbruksvekstar	13	21	15	22	-1	5
Grovfôretande dyr	7	31	6	22	2	14
Svin og fjørfe	37	81	23	39	2	20
Alle driftsformer	23	34	18	24	6	10
Danmark						
Jordbruksvekstar	31	50	39	51	11	20
Grovfôretande dyr	..	..	..	..	..	..
Svin og fjørfe	171	181	79	60	73	20
Alle driftsformer	63	75	47	51	23	17
Tyskland						
Jordbruksvekstar	63	60	28	28	17	16
Grovfôretande dyr	28	45	18	25	11	17
Svin og fjørfe	78	78	44	40	38	30
Alle driftsformer	53	59	26	28	18	20
Frankrike						
Jordbruksvekstar	48	45	29	26	20	16
Grovfôretande dyr	29	32	20	21	15	16

År	Driftsoverskot (SE 415)		Driftsoversk./ årsv. (SE 425)		Fam. vederlag / f.årsverk (SE 430)	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Svin og fjørfe	53	64	29	33	22	29
Alle driftsformer	49	51	26	26	20	19
Storbritannia						
Jordbruksvekstar	81	85	35	37	21	27
Grovfôretande dyr	19	38	14	24	6	19
Svin og fjørfe	125	164	41	48	57	77
Alle driftsformer	62	78	28	33	19	28
Austerrike						
Jordbruksvekstar	36	35	22	29	19	23
Grovfôretande dyr	27	29	14	19	13	16
Svin og fjørfe	35	48	20	31	16	26
Alle driftsformer	31	33	17	20	14	17
Nederland						
Jordbruksvekstar	49	85	35	43	12	25
Grovfôretande dyr	19	21	17	16	2	3
Svin og fjørfe	91	105	61	65	42	50
Alle driftsformer	85	101	39	41	30	30
Polen						
Jordbruksvekstar	..	9	..	5	..	5
Grovfôretande dyr	..	12	..	6	..	6
Svin og fjørfe	..	16	..	9	..	9
Alle driftsformer	..	9	..	5	..	5

Kjelde: FADN (2008) (SE 415, SE 425, SE 430), NILF 2006

3.2 Landbruket i totaløkonomien

Rolla til landbruket i totaløkonomien har vist seg å variere mellom EU-landa. Ein tilbakegang av landbruket si rolle i totaløkonomien ser ut til å vere felles for dei fleste EU-landa, samt Noreg. I tabell 3.6 ser ein primærnæringane sin andel av brutto nasjonalprodukt i utvalde land i 2000 og 2006, og deretter andelen desse næringane utgjer av den totale sysselsetjinga i 2000 og 2005. Tabellen syner at delen primærnæringane utgjer av BNP i EU går ned frå 2000 til 2006, noko som også er tilfelle for alle dei utvalde landa. Nedgangen er størst i Bulgaria, og minst i Storbritannia. Vidare ser ein at andelen primærnæringane utgjer av BNP er høgare i EU-27 og EU-25 enn i EU-15. Primærnæringane utgjer størst del av BNP i Romania. Dersom ein inkluderer Tyrkia, som har vore kandidatland sidan 1999, vert dette landet der primærnæringane utgjer størst andel av BNP. Noreg plasserer seg på høgde med Danmark, Austerrike og EU-15.

Også primærnæringane sin del av den totale sysselsetjinga er større i EU-25 enn i EU-15, og av dei utvalde landa er den størst i Romania. Primærnæringane utgjer lågast andel av total sysselsetjing i Storbritannia, men det er også her og i Nederland

nedgangen er lågast frå 2000 til 2005. Nedgangen er elles felles for alle landa i tabellen, og størst i Romania.

Tabell 3.6 Andelen i primærnæringane av BNP og sysselsetjing

Land	Andel av BNP*		Andel av sysselsetjing**	
	2000	2006	2000	2005
EU-27	2,4	1,8	..	..
EU-25	2,3	1,8	5,7	4,9
EU-15	2,2	1,6	4,3	3,7
Finland	3,5	2,5	6,2	4,9
Sverige	2	1,3	2,9	2,3
Danmark	2,8	1,6	3,7	3,2
Tyskland	1,3	0,9	2,6	2,3
Frankrike	2,8	2	4,2	3,8
Nederland	2,6	2,2	3,3	3,3
Austerrike	2,1	1,7	6,1	5,3
Storbritannia	1	0,9	1,5	1,4
Polen	5	4,4	18,7	17,1
Romania	12,4	8,8	45,2	32,8
Bulgaria	13,9	8,5	13,2	9,3
Tyrkia	14,2	9	..	..
Noreg	2,1	1,5	3,4***	2,6***

Kjelder: Eurostat (2008), SSB (2008), EU Kommisjonen (2007)

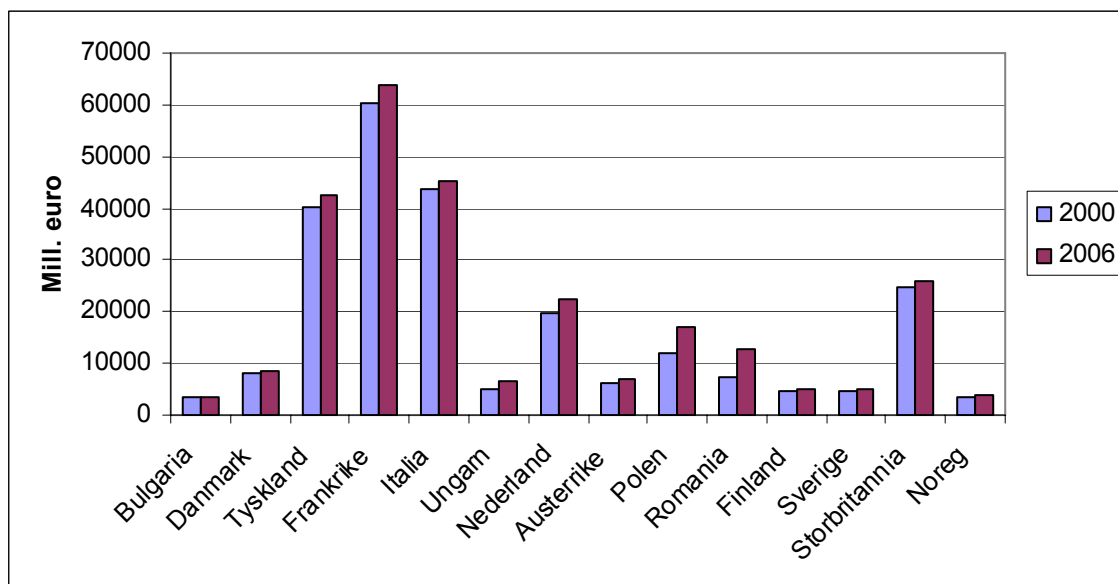
* Her vert variabelen Gross value added brukt, som inkluderer landbruk, jakt og fiske

** Kommisjonen (EU sitt direktorat for jordbruk og bygdeutvikling) inkluderer ikkje personar som kombinerer landbruk og deltidsstilling i ein anna sektor i sine tal. Dette for å kunne samanlikne mellom sektorar.

*** SSB inkluderer skogbruk i sine tal. Fiske ikkje inkludert her.

3.3 Inntektene i primærlandbruket

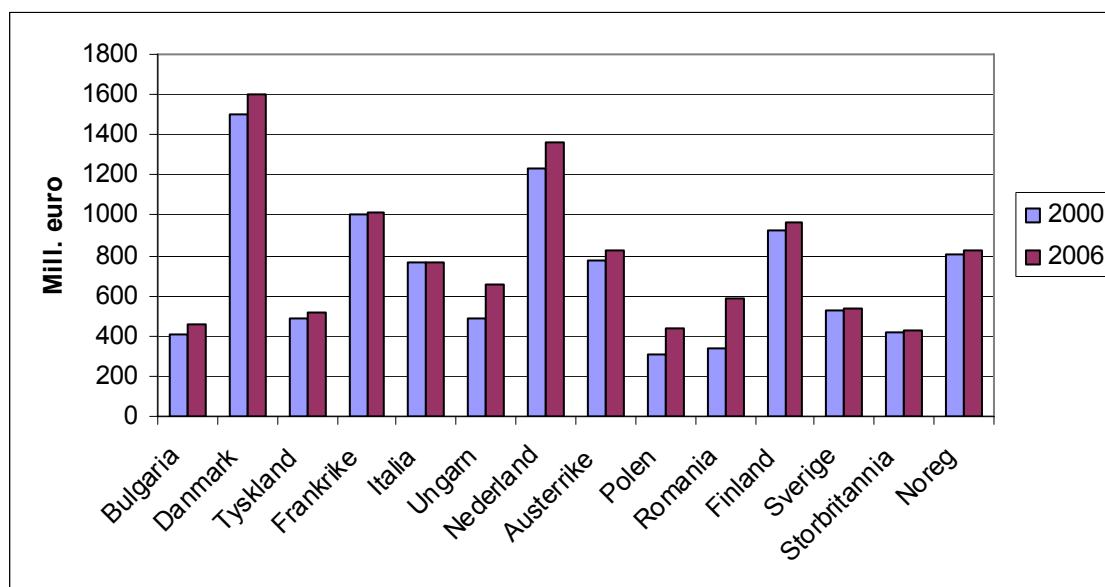
Figur 3.2 syner totale inntekter frå landbruket i 2000 og 2006 for utvalde EU-land og Noreg. Tala er berekna ut frå summen av variablane *output of the agricultural industry*, *other subsidies* og *interest received*, men fråtrukke *forage plants*, frå *Economic Accounts for Agriculture* (EAA) i Eurostat. Storleiken på den totale inntekta frå landbruket vil mellom anna avhenge av klimatiske forhold, storleiken på landet, og landbruket sin posisjon i den nasjonale økonomien. Mest auke finn ein i Romania, medan Bulgaria er det landet med minst auke. Frankrike er naturleg nok det landet med høgast samla inntekt frå landbruksproduksjonen, og Bulgaria er det landet i figuren der landbruket har lågast total verdi. Noreg ligg nær Bulgaria, med ein total verdi på 3 849 mill. €.

Figur 3.2 Total verdi av jordbruksproduksjon i 2000 og 2006

Kjelde: Eurostat (2008)

Deler ein den totale verdien av landbruket i dei einskilde landa på talet innbyggjarar i landa, får ein eit inntrykk av omfanget av landbruket i dei ulike landa i forhold til innbyggjartalet. Figur 3.3 syner at verdien av landbruksproduksjon per innbyggjar er høgast i Danmark, og lågast i Storbritannia. Her aukar inntekta frå 2000 til 2006 for alle landa i figuren bortsett frå Italia. Mest aukar den for Romania, og minst for Storbritannia.

Figur 3.3 Total verdi av jordbruksproduksjon i 2000 og 2006 fordelt per innbyggjar

Kjelde: Eurostat (2008)

Den totale inntekta frå landbruket kan delast opp i salsinntekter og direkte offentlege tilskot. Tabell 3.7 syner dei direkte tilskota som andel av den totale inn-

tekta i landbruket. Tala er berekna ut frå *other subsidies on production* frå EAA-statistikken til Eurostat, og dei totale inntektene for landbruket utrekna over. Denne variabelen inkluderer dei tilskota som er produksjonsnøytrale. Tabellen syner at delen dei direkte tilskota utgjer av total inntekt i EU gjekk kraftig opp frå 2000 til 2006. Auka skuldast truleg endring i tilskotsordninga i EU. Reforma av CAP i 2003 førte til at tilskota deretter skulle gjevast gjennom inntektsstøtte (*Single Farm Payment*), noko som skulle hindre overproduksjon ved å fjerne koplinga mellom tilskot og produksjon. Endringane vart innført i alle medlemslanda i 2005–2006, bortsett frå dei nye medlemslanda (EU 2008).

Tabell 3.7   Produksjonsuavhengige tilskot i prosent, 2000 og 2006

	2000	2006
EU-27	4,2	11,9
EU-25	4,3	12,4
EU-15	4,4	12,5
Bulgaria	0,2	3,1
Danmark	1,6	11,1
Tyskland	4,2	15,0
Frankrike	2,6	11,8
Italia	4,4	8,1
Ungarn	1,8	10,8
Nederland	0,7	2,3
Austerrike	15,5	23,0
Polen	1,2	9,6
Romania	1,8	1,4
Finland	25,5	34,8
Sverige	8,7	19,0
Storbritannia	2,0	16,7
Noreg	9,8	13,6

Kjelde: Eurostat (2008)

Tabell 3.8 syner prosenten dei totale tilskot i einskildlanda for 2000 og 2006 utgjer av total verdi av landbruksproduksjonen. Dette inkluderer altså både dei tilskota som er avhengige av produksjon, og dei som er uavhengige.

Tabell 3.8 Totale tilskot av total verdi av landbruksproduksjon i prosent, 2000 og 2006⁴

	2000	2006
EU-27	12,4	14,7
EU-25	12,8	15,3
EU-15	13,6	15,0
Bulgaria	..	3,1
Danmark	9,8	11,5
Tyskland	13,9	15,1
Frankrike	13,5	15,7
Italia	10,9	9,9
Ungarn	3,5	16,0
Nederland	2,1	5,0
Austerrike	22,9	25,9
Polen	1,8	16,7
Romania	3,1	2,9
Finland	41,3	42,1
Sverige	18,9	22,1
Storbritannia	16,5	17,2
Noreg	36,4	31,7

Kjelde: Eurostat 2008

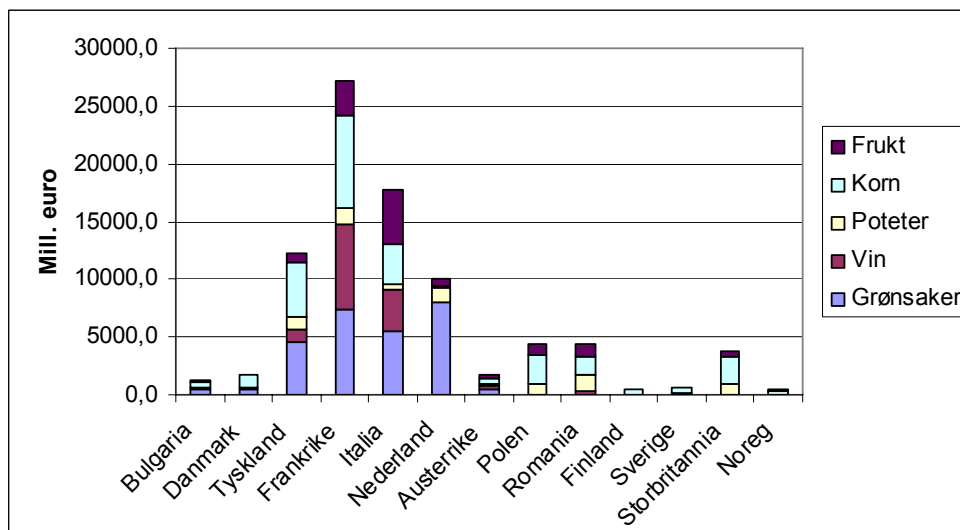
Tabellen syner at endringane her er mindre enn for dei produksjonsuavhengige tilskota. Ei samanlikning mellom dei to tabellane syner også at Finland, Noreg og Austerrike er dei landa som har høgast prosent totale tilskot, medan det er Finland, Austerrike og Sverige som har størst prosent produksjonsuavhengige tilskot.

Tabellen syner auiking frå 2000 til 2006 i prosent subsidiar av verdien av landbruksproduksjonen i dei fleste landa. Romania er det landet med lågast prosent tilskot. Prosenten subsidiar aukar mest i Ungarn og Polen, medan den går tilbake i Noreg, Italia og Romania. Auka i Ungarn og Polen kjem truleg av at landa vart medlem først i 2004, og byrja ta i mot subsidiar frå EU etter det.

3.4 Inntekter fordelt på produksjonar

Inntektene frå landbruket kan fordelast mellom produkt frå plante- og husdyrproduksjon. Figur 3.4 og figur 3.5 syner verdien av dei ulike produksjonane fordelt på utvalde land og vekstar i 2000 og 2006.

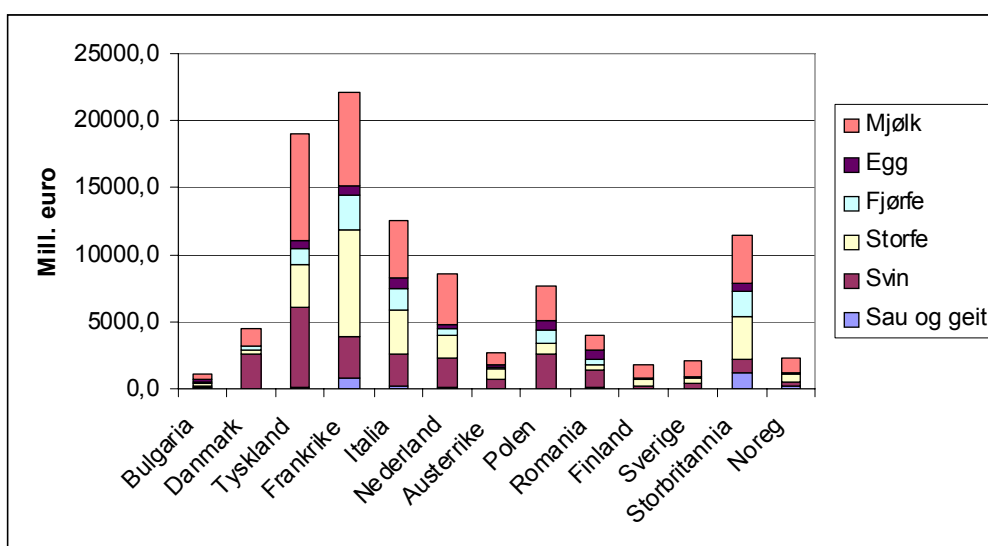
⁴ Her bruker vi *subsidies on products* frå variabelen *output of the agricultural industry*, saman med *other subsidies on production*. Den prosenten desse to variablane utgjer av den totale verdien av landbruksproduksjonen i dei ulike landa (utrekna til figur 3.2) er vist i tabellen.

Figur 3.4 Verdien av planteproduksjonane fordelt på vekstar i 2006.

Kjelde: Eurostat (2008)

Figur 3.4 syner at Frankrike og Italia er dei landa der verdien av planteproduksjon er størst, medan dei nordiske landa og Bulgaria ligg nedst. Figuren syner også at verdien av grønssaksproduksjon er størst i Nederland, noko som kan kome av den omfattande hagebrukssektoren som inkluderer blomeproduksjon. Både i Frankrike og Italia utgjør produksjonen av vin ein stor del av verdien av planteproduksjon.

Figur 3.5 Verdien av busdyrproduksjonane fordelt på busdyrprodukt i 2006.

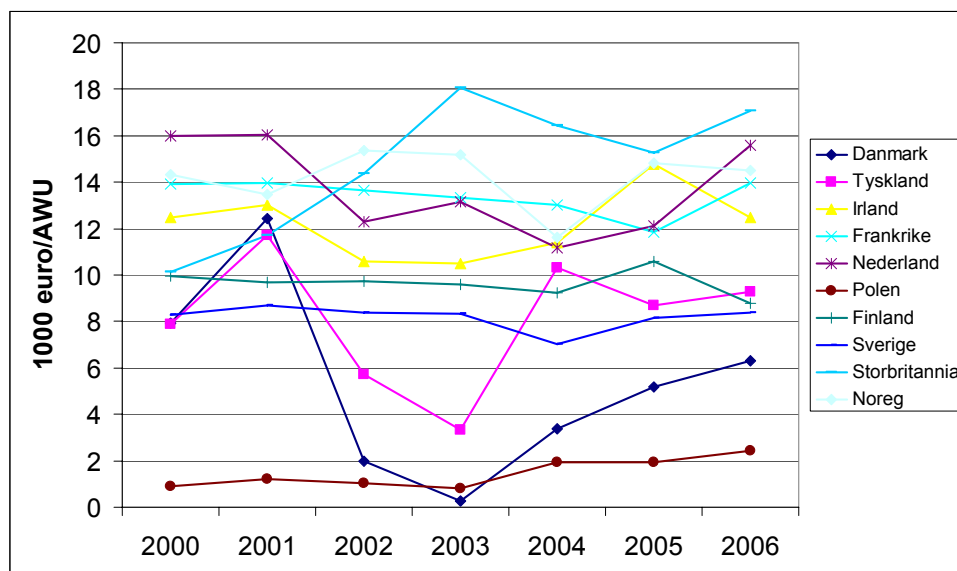
Kjelde: Eurostat (2008)

Figur 3.5 syner at Frankrike og Tyskland er dei landa der verdien av busdyrproduksjonen er størst. Noreg, Sverige og Finland ligg lågt også her, medan svineproduksjonen i Danmark er monaleg.

3.5 Økonomisk resultat

Det ein landbrukar sit att med i forhold til arbeidsinnsatsen kan målast i *entrepreneurial income* dividert på mengda årsverk⁵ frå EAA-statistikken til Eurostat. Figur 3.6 syner at gjennomsnittleg inntekt per årsverk i EU har vore relativt stabil frå 2000 til 2006, og at denne er høgare i EU-15 enn i EU-27.⁶ I 2006 var gjennomsnittleg inntekt per årsverk høgast i Storbritannia, Nederland, Noreg og Frankrike. Same år var inntekt per årsverk lågast og om lag lik i Polen, Romania, Bulgaria og Ungarn. Dersom inntekt per årsverk er avhengig av marknadsprisane, vil dette kunne føre til store svingingar. Desse svingingane vil kunne forsterke seg dersom eit land er dominert av ein type produksjon. Figuren syner vidare ein nedgang i Danmark og Tyskland rundt 2003, men er i 2006 på veg opp igjen. Nedgangen i Danmark kan komme av nedgang i inntekt frå svinekjøtproduksjonen, som igjen kjem av fall i prisane. Svinekjøtproduksjonen er relativt viktig her i forhold til andre land. I Tyskland kan nedgangen skuldast reduserte inntekter frå både plante- og husdyrproduksjon. Svineproduksjon er viktig også her, og eit fall i prisane i 2002 kan forklare mykje av nedgangen. Frå 2000 til 2006 auka inntekta per årsverk mest i Storbritannia. Bortsett frå dette held den gjennomsnittlege inntekta per årsverk seg stort sett stabil for dei fleste landa i figuren. Særleg i Finland held inntekta per årsverk seg stabil, i likskap med Austerrike.

Figuren syner stor variasjon i inntekt per årsverk mellom land, noko som truleg skuldast strukturforskjellar. Heiltidsbrukarar i effektive produksjonsland som Nederland, har truleg større krav til lønnsemd enn i land som Noreg der mange driv på deltid. Figuren syner også eit lavt inntektsnivå, noko som truleg kjem av ei relativt låg lønsauke i jordbruket samanlikna med andre grupper.

Figur 3.6 Inntekt per årsverk (AWU)⁷

Kjelde: Eurostat (2008)

⁵ Kva dei einskilde landa reknar som eit årsverk varierer noko frå land til land.

⁶ Sjå vedlegg for tabell som inkluderer fleire land enn vist i figuren.

⁷ Annual Working Units

Referansar

- Eurostat (2008). *Economic Accounts for Agriculture*. Tilgjengelig på URL:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136206,0_45570467&_dad=portal&_schema=PORTAL [30.01.2008].
- EU Kommisjonen (2007). The agricultural situation in the European Union. Annual Yearbook. Tilgjengelig på URL:
http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/2012.pdf [27.01.2008].
- EU (2008). *Single Farm Payment*. Tilgjengelig på URL:
<http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l11089.htm> [25.01.2008].
- FADN (2008). FADN PUBLIC DATABASE. Tilgjengelig på URL:
<http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database.cfm>
- NILF, 2006. Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Regnskapsresultater 2005. Tilgjengelig på URL:
<http://www.nilf.no/Publikasjoner/Driftsgranskinger/Bm/2006/Publikasjon2005.pdf>
- Statistisk Sentral Byrå (2008). Arbeidskraftsundersøkelsen (AKU). Tilgjengelig på URL:
for 2000: <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/arkiv/tab-2001-05-03-08.html>,
for 2005: <http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/arkiv/tab-2006-05-12-08.html>
[25.01.2008].

Tema: Innføringen av enkeltbruksstøtte i Sverige

Av Lars Johan Rustad

Svensk utgangspunkt

Sverige så på midtveisreformen av den felles jordbrukspolitikken som en radikal og ønsket forandring der støtten ble flyttet fra produksjon til produsent. Enkeltbrukstilskuddet ble innførte som en inntektsstøtte til bøndene. En viktig hensikt med reformen var at EU skulle oppfylle WTO-kravene om redusert produksjonsstøtte til jordbruket. Spesielt ved denne reformen var at hvert medlemsland i så stor grad kunne påvirke den nasjonale gjennomføringen.

Den svenske linjen i EUs arbeid med reformen var at alle direktebidrag skulle frikobles, slik at produsentene skulle tilpasse produksjonen etter forbrukernes etterspørsel upåvirket av tilskuddsordninger. Svenskene ønsket frikobling velkommen fordi det skulle føre til mer effektiv anvendelse av produksjonsressursene og gi en samfunnsøkonomisk gevinst ved et uendret støttenivå. Sverige argumenterte for øvrig i EU for at støttenivået også burde reduseres og at all generell støtte burde fases ut, men vant ikke fram med det synet.

Hovedmålet med svensk mat- og bygdepolitikk er at den skal være økologisk, økonomisk og sosialt bærekraftig. Myndighetene har sagt at svenske bønder må konkurrere på likeverdige vilkår med Europa for øvrig. Svenske myndigheter har fra og med 1991, altså før de ble EU-medlemmer, arbeidet for avvikling av markedsordninger og produksjonsbegrensninger. Offentlig produksjonsstyring i jordbruket er ut fra dette synet bare aktuelt av hensyn til kollektive goder. Det er fastsatt miljømål om et rikt dyrka jordlandskap (åpent kulturlandskap), mål om levende sjøer og vassdrag, mål om grunnvann av god kvalitet og myldrende våtmarker.

Svensk argumentasjon

I debatten om valg av innføringsmåte i Sverige var særlig to ønsker dominerende. Det ene var hensynet til jordbrukets konkurransesituasjon. Det andre var ønsket om å bevare beitemarkene og å ta hensyn til miljøet. Sverige har om lag 5 mill. dekar innmarksbeite som ikke er egnet til å pløye. Omlag 2/3 av beitemarkene er i skogs- og mellombygder sør i landet.

Modellberegninger i forkant viste at frikobling av støtten i Sverige ville medføre redusert produksjon, særlig av korn og storfekjøtt. Nedgangen var anslått til 5 prosent eller mer for disse produktene. Melkeproduksjonen regnet de ikke med ville bli så mye påvirket, fordi mye av støtten her allerede var gjort om fra prisstøtte til direktestøtte og full frikobling allerede var planlagt gjennomført i 2007.

Valg av modell

Ut fra de målsettinger Sverige la vekt på, studerte de fordeler og ulemper ved de tre hovedmodellene de kunne velge. De faktorene som de anså ville påvirkes mest avhengig av modellvalg var for det første i hvilken grad beitemarkene ville holdes i hevd eller gro igjen, for det andre hvordan støtten ville omfordes mellom produsenter og for det tredje prisutviklingen på jord.

De kom til at en ren regionmodell på kort sikt ikke kunne velges fordi omfordelingene ville bli så store. Mange jordbruksbedrifter ville få store likviditetsproblemer og det ville lede til en rekke konkurser. Spesielt mange jordbruksbedrifter med husdyr regnet de med ville avvikle om en valgte regionmodellen, og de regnet ikke med at det ville være spesielt mange produsenter tilbake som ville være interes-

sert i å overta dyrekapitalen i en slik situasjon. Konklusjonen var at modellen kunne ha positive miljøeffekter, men produksjon, produktivitet og hensynet til beitemarkene ville bli tapere som følge av stor reduksjon i dyretallet i Sverige.

En fordel med en regionmodell anses for øvrig å være at ingen arealer kommer ut med svært lave støttebeløp. Lave støttebeløp øker risikoen for at det ikke er lønnsomt å holde arealene i hevd. En fordel med regionmodellen er også at jordverdiene endres i mindre grad enn i de andre modellene.

Analysen viste betydelige omfordelinger også av både gårdsmodellen og en blandingsmodell (hybridmodell). Likevel var omfordelingen av støtte minst ved en gårdsmodell og derved ble det argumentert med at denne modellen var effektiv om man så på enkeltbrukstilskuddet som et omstillingsbidrag. Hovedproblemet med gårdsmodellen er at støtten per arealenhet vil variere svært mye og for noen nesten falle helt bort. For relativt mange ville støtten ikke dekke kostnadene ved å holde beitemarkene i hevd. Gårdsmodell betyr også en uheldig omfordeling fra de som utvidet produksjonen etter 2002 til de som var aktive i årene 2000–2002.

Siden det var betydelig ulemper ved både regionmodellen og gårdsmodellen falt valget altså på en hybridmodell. Svenskene valgte å sørge for at all jord fikk en relativ høy grunnverdi for å sikre at arealene ble holdt i hevd og for å minske risikoen for at støtterettigheter med høy verdi selges fra naturbeitearealer til fulldyrket mark. Dette ble gjort ved at alle planteproduksjonstilskudd og en del husdyrtilskudd ble regionalisert som et likt beløp per hektar i hele regionen (landet er delt i seks regioner). Støtten til okser ble som eneste beholdt 75 prosent koblet til produksjon. Årsaken til at akkurat denne støtten ble koblet var at det var et bidrag til å holde beitemarkene i hevd og i tillegg ble denne ordningen vurdert som best til å holde storfekjøttproduksjonen opp i Sverige. Også av hensyn til svensk foredlingsindustri var dette ønskelig. Endelig var dette tilskuddet av de administrativt enklest å beholde koblet.

Jordeiers tilpasning

I 2003 var om lag 45 prosent av jordbruksarealet i Sverige leiejord, altså noe høyere andel enn i Norge. Mange av avtalene var muntlige eller kortvarige. Det var forventet at enkeltbrukstilskuddet ville gi jordeierne initiativer til å ta tilbake jord fordi tilskudd som kapitaliserer seg i jordverdi med reformen i stor grad ble overført fra jordeier til den som disponerer jorden. Erfaringene i ettertid viser en økning av antall jordbruksbedrifter etter reformen og at jordeiere i nokså stort omfang har valgt å avslutte leieforhold for å høste enkeltbrukstilskuddet selv.

4 Prisar og Kostnader

Hensikta med dette kapittelet er å kartlegge prisar og kostnader i nokre EU-land og Noreg.

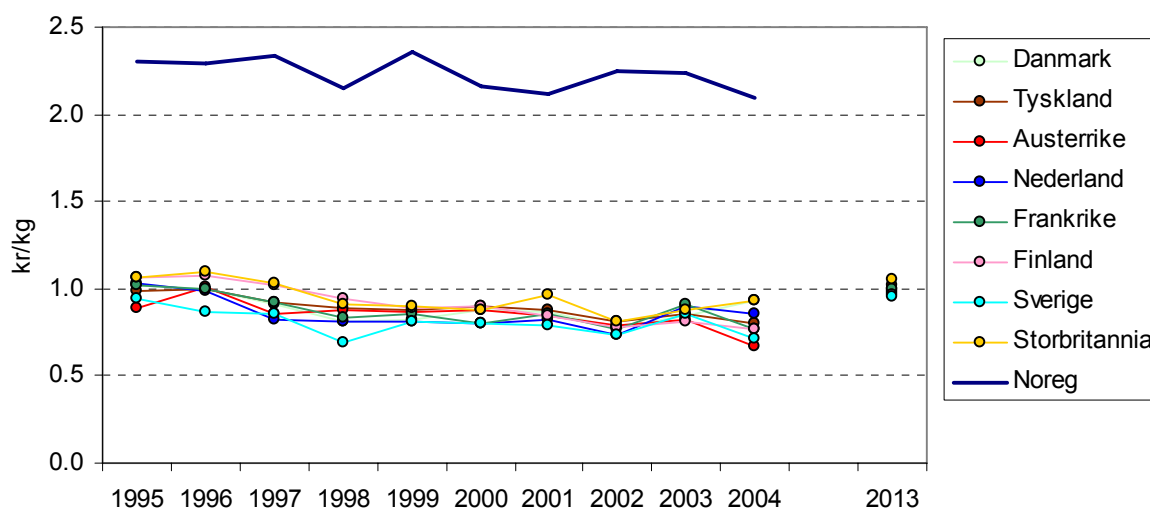
4.1 Produsentprisar

Det er fleire tilhøve som påverkar produsentprisane i dei ulike landa. Produsentprisane må mellom anna sjåast i ljøs av kostnadstilhøva og vilkåra for landbruk i dei ulike landa. Produsentprisane må også sjåast i samanheng med at landbruksinntektene i dei einskilde landa ofte er sett saman av offentlege stønadsordningar og marknadsprisar. Slike ordningar varierer ofte mellom landa, noko som gjer at ei samanlikning av produsentprisar ikkje kan forklare landbruksinntektene fullt ut.

Det vert her vist figurar med produsentprisen på ulike produkt i nokre EU-land og Noreg frå 1995 fram til 2004. Prisane og berekningane er baserte på den europeiske jordbruksmodellen CAPRI (Common Agricultural Policy Regional Impact Analysis). Modellen har den fordelen at den «tettar» mulige datahol i EUs statistiske sentralbyrå, Eurostat, på ein konsistent og fullstendig måte. Ulempa er at CAPRI har eit visst etterslep slik at den ikkje inneheld tal for dei seinaste åra. Av den grunn er dataa supplert med tilgjengelige tal frå Eurostat for utvalde produkt og land fram til 2007. I figurane er det også lagt inn modellberekna prisar for 2013 for EU-landa. Desse berekningane byggjer på ei vidareføring av EUs felles landbrukspolitikken innanfor den gjeldande WTO-avtalen frå 1995. Tala for Noreg byggjer på Totalkalkylen (BFJ div. årgangar). Prisane er omrekna til norske kroner med ein omrekningskurs på 8,01 NOK per 1 € som tilsvarar gjennomsnittlig valutakurs i perioden 2000 til 2007. Det er brukt fast valutakurs for å glatte over årlig variasjon i valutakursen.

Prisane som vert brukte her er gjennomsnitt for dei einskilde landa, og tek ikkje omsyn til ulike omsettingsformer som for eksempel direkte sal, eller produktkvalitet. Til dømes kan økologiske varer verte føretrekt av forbrukarar på visse marknader. Slike marknader kan innebere eit omfang og ein betalingsvilje som kan gje eit høgare prisuttak enn for meir «ordinære» varer. Omfanget av slike marknader kan variere mellom land, og dermed påverke den gjennomsnittlige produksjonsprisen. Slike særskilde varer kan samstundes innebere auka kostnader samanlikna med produksjon av «ordinære» varer.

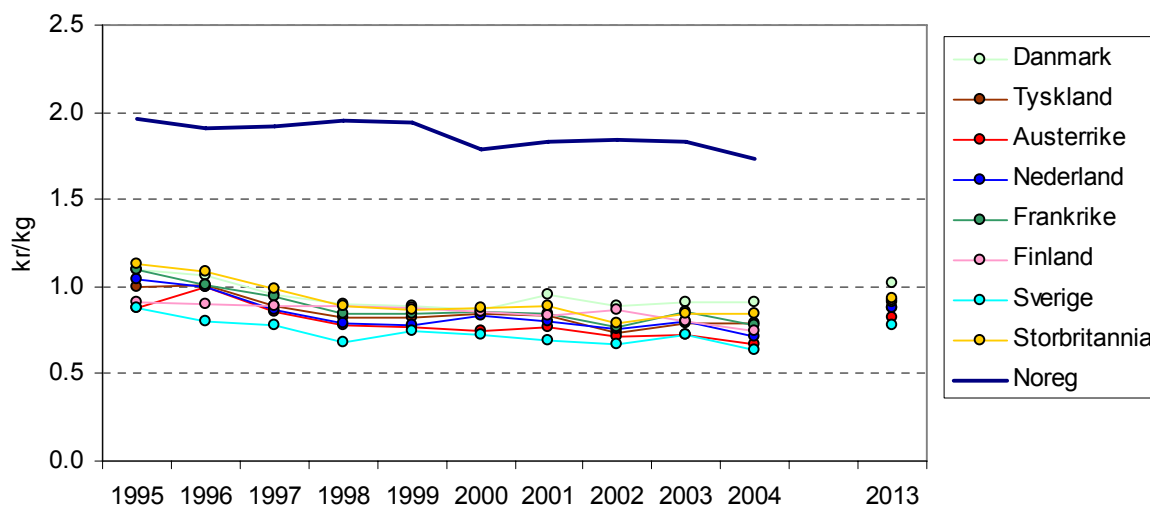
4.1.1 Produsentprisar basert på CAPRI

Figur 4.1 Produsentpris på kveite frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Figur 4.1 syner produsentprisen på kveite. Ei samanlikning syner at prisnivået har halde seg på same nivå, men er noko nedgåande frå 1995 og fram til 2004 for alle landa i figuren. Figuren syner vidare at Noreg har ein langt høgare produsentpris på kveite enn dei andre landa i figuren, medan det mellom dei andre landa er liten forskjell i pris. Berekningane for 2013 syner at det er forventat at produsentprisen på kveite vil gå noko opp for alle EU-landa i figuren i forhold til prisane i 2004, og at prisen vil vere om lag lik i dei utvalde landa.

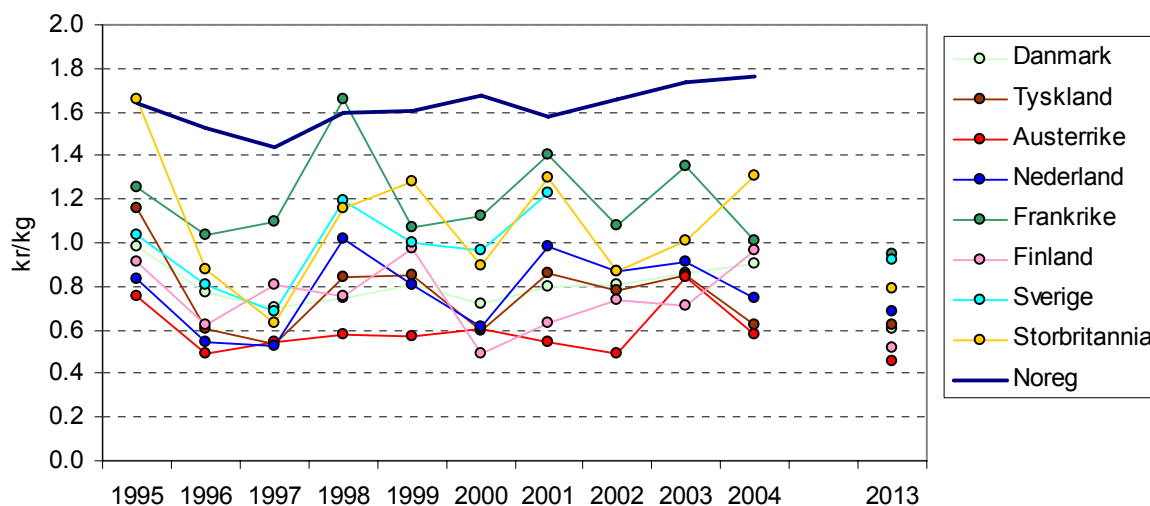
Figur 4.2 Produsentpris på bygg frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Figur 4.2 syner produsentpris på bygg. Som for kveite har prisane endra seg lite, men er noko nedgåande i dei utvalde landa. Sverige ser ut til å liggje noko lågare

enn dei andre landa, medan Danmark dei siste åra ligg høgast av EU-landa. At prisane i EU-landa er relativt like, syner at korn er ei nokså standardisert vare som lett kan transporterast over lange avstandar. Noreg ligg også her langt over dei utvalde EU-landa. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at produsentprisen på bygg vil gå noko opp frå 2004.

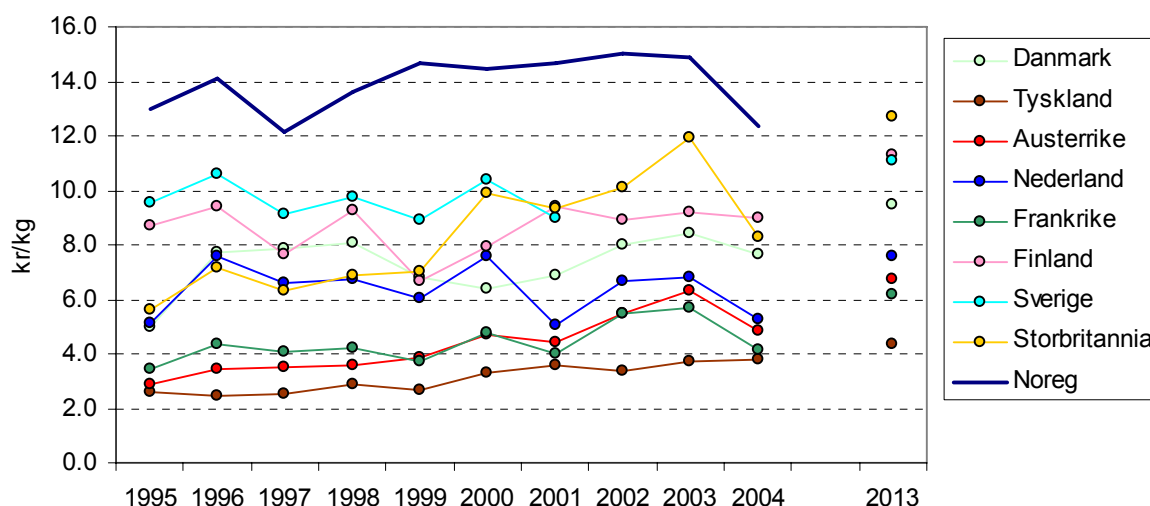

Figur 4.3 Produsentpris på poteter frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

I figur 4.3 ser ein produsentprisane for poteter frå 1995–2004 for dei utvalde landa. Også her ligg Noreg hovudsakleg øvst. I 1995 var produsentprisen i Storbritannia oppe på same nivå som Noreg, men denne gjekk vesentleg ned året etter. I 1998 ser den franske prisen ut til å liggje over den norske, men også her har den gått kraftig ned att. Prisen på poteter ser ut til jamt over å ha vore lågast i Austerrike.

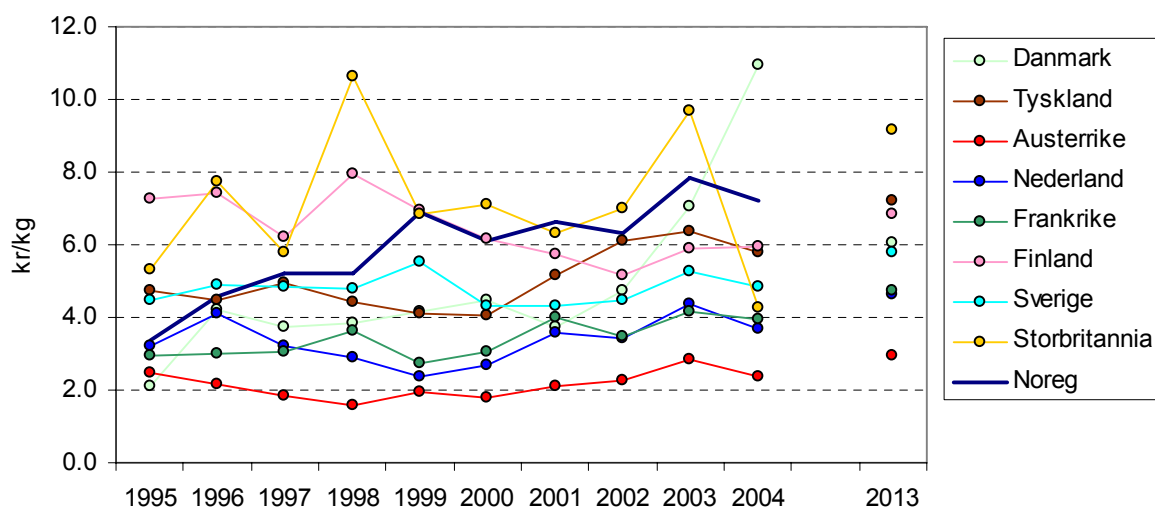
Generelt er spreinga i produsentprisane på poteter større over tid og mellom dei utvalde landa, enn til dømes på kveite og bygg. Den store spreinga mellom landa og over tid kan komme av at marknadene for poteter er mindre integrerte enn for eksempel dei for korn, at det er ulik bruk (for eksempel matpotet, industripotet), og at dyrking av potet er meir avhengig av veret slik at det difor kan gi større prisutslag. Prisane i Noreg, Danmark og Austerrike ser ut til å ha vore meir stabile over tid enn i dei andre landa. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane vil gå noko ned i forhold til 2004.

Figur 4.4 Produsentpris på tomatar frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Produsentprisane for tomatar i utvald land er vist i Figur 4.4. For fleire av landa ser produsentprisen her ut til å ha endra seg lite over tid. Noreg ligg øvst med den høgaste produsentprisen, men denne har gått ned frå 2003 til 2004. Også her finn ein stor spreing i pris mellom EU-landa, der Tyskland og Frankrike ligg lågast, og Sverige og Finland ligg høgst. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane vil halde fram å variere mellom landa, og at dei generelt vil gå opp i forhold til prisane i 2004.

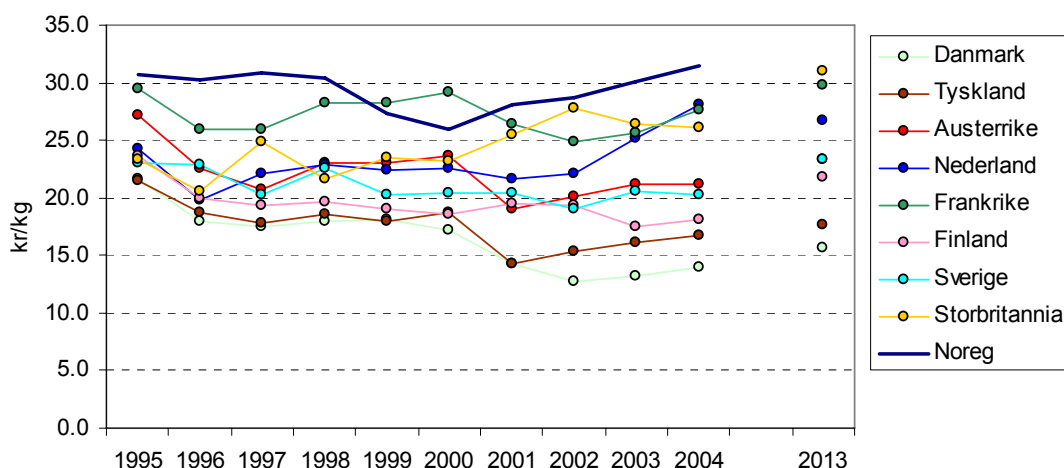
Figur 4.5 Produsentpris på eple, pære og fersken (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Figur 4.5 syner produsentprisane på eple, pære og fersken (berre eple for Noreg). Figuren syner stor spreing i pris mellom dei utvalde landa, og for fleire av dei også over tid. Lågast ligg Austerrike, medan Finland, Storbritannia og Danmark byter på

å ligge øvst. Noreg ligg her høgst berre i 2001. Berekningane for 2013 syner at ei forventning om at prisane vil gå noko opp for alle EU-landa i figuren.

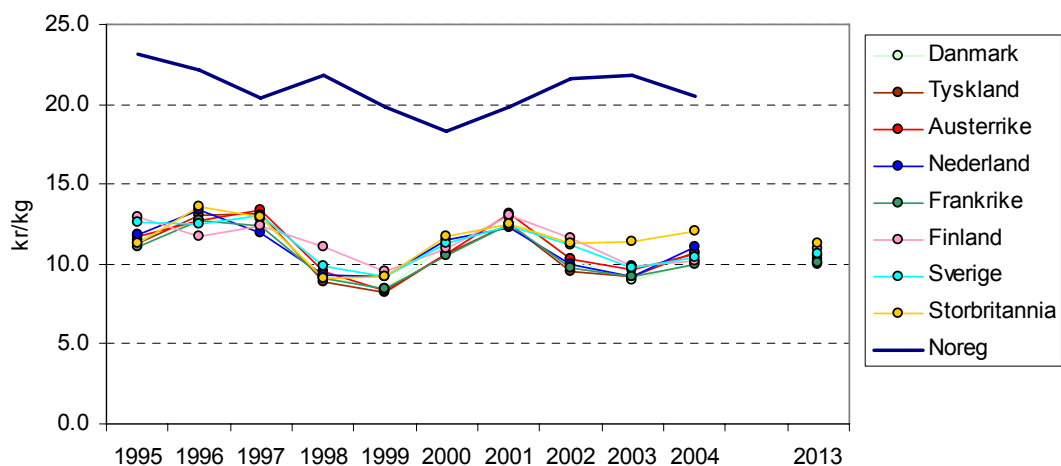
Det er store endringar i pris over tid i særleg Storbritannia, Finland og til dels også Sverige. Ei mulig årsak er låge produksjonsvolum i desse landa og dermed usikkerheit knytt til dei underliggjande prisobservasjonane. Det er også forskjell på når på året produkta vert selde. For landa i Nord-Europa er det først og fremst i sesongen, mens landa i Sør-Europa sel eple (frå lager) heile året.

Figur 4.6 Produsentpris på storfekjøtt frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Av Figur 4.6 ser ein at Noreg og Frankrike hovudsakleg har hatt høgst produsentprisar på storfekjøtt. Prisen har vore lågast i Danmark og Tyskland. Figuren syner også spreining i prisen over tid, og har sidan 1995 gått ned i Austerrike, Sverige, Finland og Danmark, medan den i Noreg og Frankrike er om lag uendra. I Storbritannia og Nederland har produsentprisen på storfekjøtt gått opp frå 1995 til 2004. Av berekningane for 2013 ser ein ei forventning om ei svak prisauke for alle dei utvalde landa i forhold til prisane i 2004. Noreg ligg her altså i det øvste sjiktet.

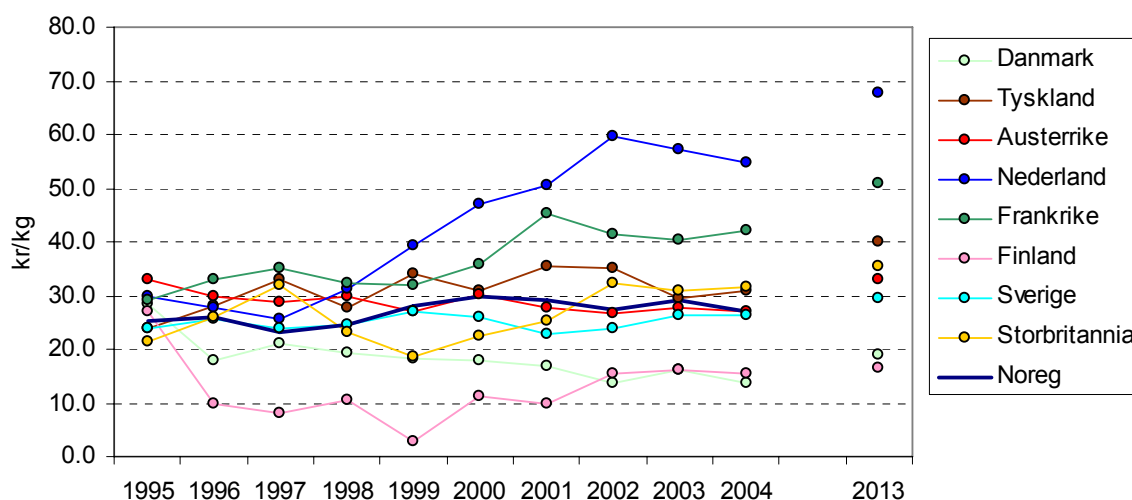

Figur 4.7 Produsentpris for svinekjøtt frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Figur 4.7 syner produsentprisane for svinekjøtt i dei utvalde landa. Av figuren kjem det fram at produsentprisen er tilnærma lik i dei utvalde EU-landa, og endrar seg lite over tid. Noreg ligg her langt over dei utvalde EU-landa. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane i EU-landa skal halde seg tilnærma uendra i forhold til prisane i 2004.

At prisane i EU-landa varierer so likt kan kome av at marknaden for svinekjøtt er lite regulert i EU, samtidig som produksjonen i liten grad er avhengig av ver og klima. Svingningane mellom åra illustrerer den kjente «svinesyklusen». Kraftfôret er viktigaste innsatsfaktor i denne produksjonen, noko som gjer seg utslag i Noreg på grunn av høge kornprisar. Samtidig er svineproduksjon konsesjonsbelagt i Noreg, noko som fører til at bruka ikkje kan ta ut alle stordriftsfordelar. I EU er det ingen slike regler.

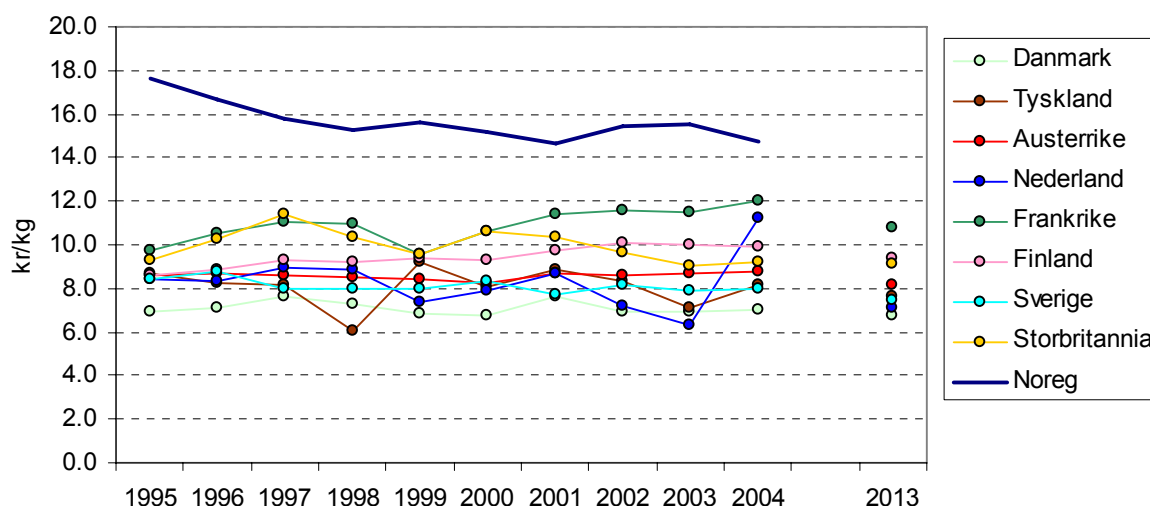

Figur 4.8 Produsentpris for saue- og geitekjøtt frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

I Figur 4.8 ser ein produsentprisane for saue- og geitekjøtt frå 1995–2004 (berre sau og lam for Noreg). Figuren syner at det er spreiding i pris både mellom land og over tid. Etter 1999 har produsentprisen vore høgast i Nederland, medan den har vore lågast i Finland og Danmark. Noreg plasserer seg om lag på same nivå som Austerrike og Sverige. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane vil gå noko opp i forhold til prisane i 2004 i alle dei utvalde EU-landa.

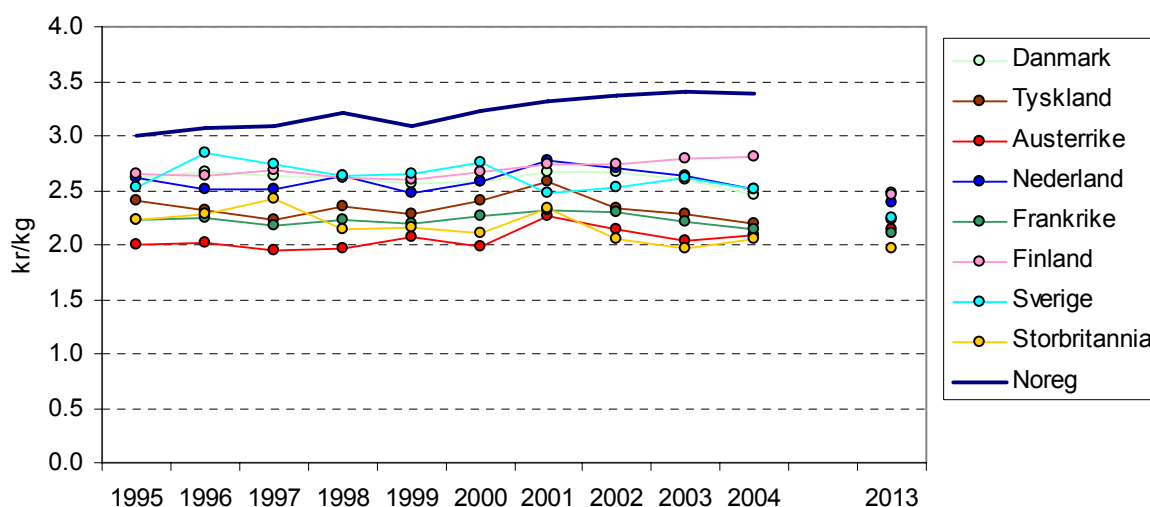
Sauehald har for Noreg høgare del tilskot av omsetjing enn dei andre driftsformene. Dette gjer at prisen kan haldast relativt låg. Av figuren ser ein også at produsentprisen på saue- og lammekjøtt i Noreg er om lag lik i 2004 som i 1995. I fleire av EU-landa er ikkje sau/lam nokon stor produksjon, og er meir som ei eksklusiv vare der ein kan hente ut ein høgare pris.

Figur 4.9 Produsentpris på fjorfekjøt frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

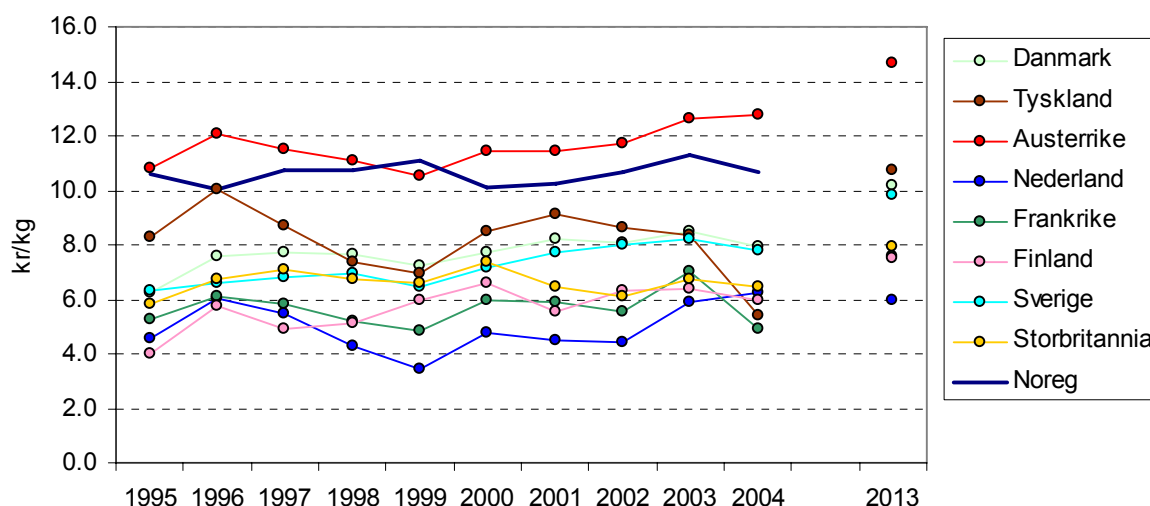
Figur 4.9 syner produsentprisane for fjorfekjøt i utvalde land frå 1995 til 2004. Produsentprisane i dei utvalde EU-landa har i hovudsak halde seg stabile. Produsentprisen i Noreg er høgare enn gjennomsnittet i EU-landa, men går ned frå 1995 til 2004. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane vil halde seg om lag på same nivå som i 2004.

Figur 4.10 Produsentpris på kumjolk frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), BFJ (2008)

Figuren over syner produsentpris på mjølk i utvalde EU-land og Noreg frå 1995–2004. Figuren syner at prisane har halde seg stabile over tid, men med noko spreing i prisane mellom land. Austerrike og etter kvart Storbritannia ligg lågast, medan Noreg ligg klart over EU-landa. Berekningane for 2013 syner ei forventning om at prisane vil gå noko ned i EU-landa i forhold til nivået i 2004.

Figur 4.11 Produsentprisar for egg frå 1995–2004 (og berekna for 2013)

Kjelde: CAPRI (2008), NILF(2008)

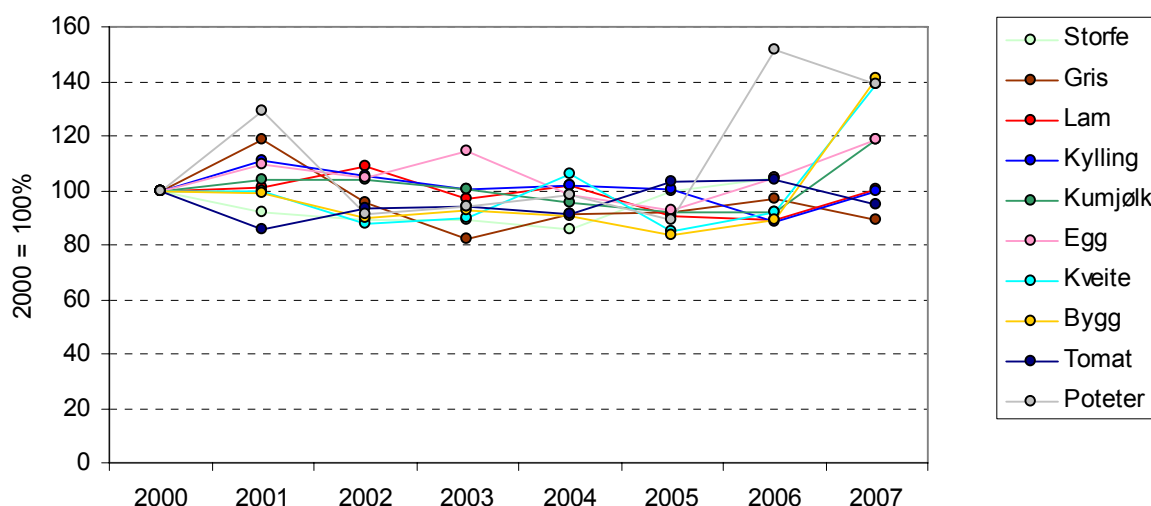
Figur 4.11 syner produsentprisar for egg for utvalde EU-land frå 1995 til 2004. I figuren ser ein at det er spreing i pris mellom dei ulike landa, og endringar over tid. Austerrike har høgast produsentpris, medan Nederland hovudsakleg har hatt lågast pris. Berekningane for 2013 syner at det er forventet at produsentprisen på egg vil gå opp i forhold til nivået i 2004.

Som i førre rapport (Rustad 2004) ser ein her at prisane på egg i Austerrike er høgare enn i Noreg. Det kan forklarast med stort innslag av lokal- og direktesal, samt høgare pris etter driftsform, dvs. egg frå frittgåande høns. Samstundes kan auka direktesal frå bonden medføre kostnader som elles vert belasta ordinære salsledd.

Figuren syner relativt stor spreinga mellom landa. Spreinga inne i EU kan komme av variasjonar i omsetjingshøve, som nemnt ovanfor med Austerrike. I Noreg føregår mykje av eggsalet gjennom ordinære salsledd. Figuren syner at norske produsentprisar ligg nærme EU-landa. Dette trass i at eggproduksjonen i Noreg, i likskap med svin og fjørfekjøtt, både er kraftfôrkrevjande og har konsejnsbelagt produksjonsavgrensing per bruk.

4.1.2 Produsentprisar basert på Eurostat

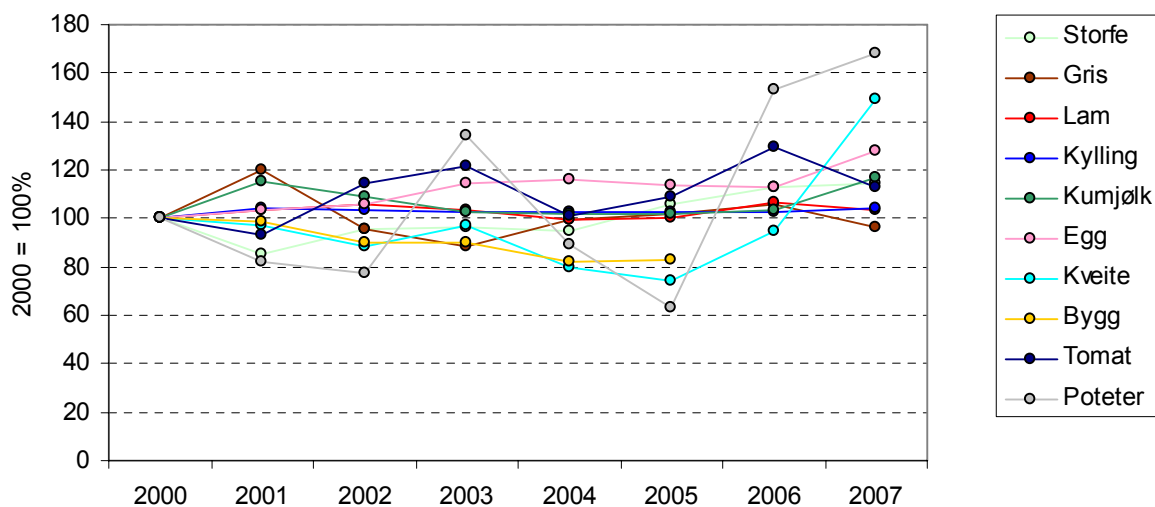
I dette kapitlet vert det vist utviklinga i produsentprisar i Danmark, Austerrike og Polen for utvalde produkt mellom 2000 og 2007. På grunn av «datahol» i Eurostats database er det berre teke med produkt med prisar for alle år i perioden.

Figur 4.12 Produsentprisar i Danmark 2000–2007 (2000 = 100)

Kjelde: Eurostat (2008)

Danmark viser ei relativ stabil prisutviklinga i perioden 2000 til 2007 med unntak for korn og poteter. Mellom 2006 og 2007 auka prisen på korn med over 50 %-poeng. Også egg og mjølk viser ein markert framgang. Årsaka til prisauken er auken i dei internasjonale prisane.

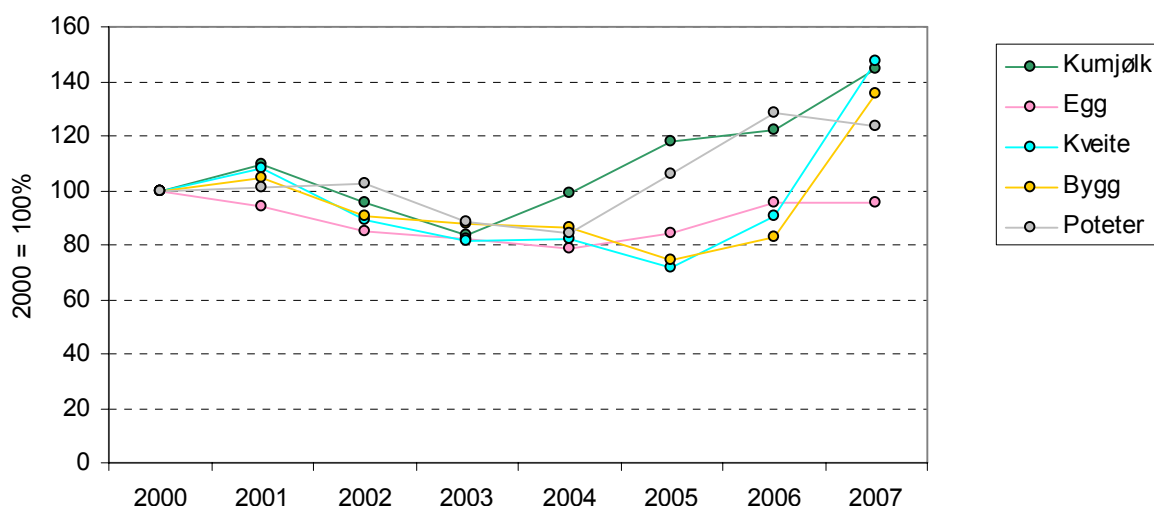

Figur 4.13 Produsentprisar i Austerrike 2000–2007 (2000 = 100)

Kjelde: Eurostat (2008)

Prisutviklinga i Austerrike viser eit liknande mønster (Figur 4.13). Det er særleg prisen på potet som aukar kraftig frå 2005 til 2006 og vidare til 2007. Elles er det sterk auke på kveite, mens mjølkeprisen aukar mindre markant enn i Danmark. Det er vidare ein reduksjon i prisen på svinestjett frå 2006 til 2007 slik som Figur 4.12 i Danmark.

Figur 4.14 Produsentprisar i Polen 2000–2007 (2000 = 100)

Kjelde: Eurostat (2008)

Polen vart medlem av EU i mai 2004. Figur 4.14 viser at prisen på korn, mjølk, egg og poteter gjekk ned frå 2000 til 2003 med ca. 20 prosent. Med EU-medlemskapen følgde ein prisauke på først og fremst mjølk og poteter. Prisane på korn fortsette å gå ned fram til 2005, men vart dratt opp att i forbindelsen med prisauken internasjonalt. Prisen på egg har lege stabilt mellom 2006 og 2007. Dette indikerer at høgare kraftfôrkostnader ikkje har slått ut i høgare produsentpris enno.

4.2 Forbrukarprisar

4.2.1 Problem med å samanlikne absolutte prisar

Tilgang på absolutte prisdata for forbruksgode i europeisk land er særst avgrensa. Utanom Eurostat, som har samanliknbare prisdata for berekninga av kjøpekraft, eksisterer det meste av informasjonen berre som indeksar. Årsaka til denne mangelen er at det er fleire utfordringar knytt til absolutte prisundersøkingar. Ei utfordring er å finne representative data. Dei fleste undersøkingane er gjort i større byar, og vanlegvis er forbrukarprisane der rimeligare enn på landsbygda i same land. Spørsmålet vert då om dei absolutte prisane ein tek i bruk fangar opp denne forskjellen.

Eit anna problem er at ein ikkje finn dei same produkta i alle land, og at produkta i landet skifter over tid. Produksjonsmåte, pakningsstorleikar og innpakningsmåte varierer, og dermed varierer kvalitet og pris. Servicegrad inkludert i prisen kan også variere og samanlikning vert vanskelig.

4.2.2 Årsaker til prisforskjellar mellom land

Ulikskapane i pris mellom dei europeiske landa kan skuldast fleire høve. Til ein viss grad vil prisforskjellane skuldast inflasjon. I tillegg vil indirekte skattar, ulikskapar i

reguleringar og kompensasjon for desse vere med å forme prisforskjellane. Andre påverknadsfaktorar er ulik detaljhandelsstruktur, ulikskap i kva kundane føretrekkjer, og storleik og den geografiske plasseringa til marknadane. Årsaka til at det ofte er dyrare i Noreg enn i landa vi samanliknar med her, er mellom anna høge prisar på produsentnivå. Noreg har eit høgare kostnadsnivå enn dei fleste andre europeiske land. Grensevernet bidreg også til at ulikskapen i pris mellom Noreg og samanlikningslanda vert oppretthalden.

Viktige faktorar som påverkar prisstiginga i eit land er vekslingkursar, bruttonasjonalprodukt og arbeidskostnader. Variasjon i inflasjon mellom landa kjem på grunn av at mange varer, og særleg mange tenester, i mindre grad er utsett for konkurranse enn varer som fullt ut vert importert til eit land.

Prisutviklinga kan også påverkast av geografiske avstandar, nasjonale grenser og internasjonale trendar. Homogene produkt vert minst påverka av nasjonale grenser, og felles valuta bidreg til å minske prisforskjellane.

Sjølv om både Roma-traktaten frå 1957 og *Single European Act* frå 1987 fastslår at EU skal ha ein felles indre marknad, er det framleis store prisforskjellar på mat inne i unionen. Ulikskapane kjem av servicegrad og løn for dei som utfører tenester, ulik lønsstruktur i dei einskilde landa, tekniske handelshindringar og manglande konkurranse. I nokon land føretrekkjer til dømes forbrukaren lokal mat, medan i andre land er det omvendt. Sterke lokale og nasjonale merkevarer kan bety mykje, noko som i stor grad er tilfelle i Noreg. Dette kan også variere mellom dei ulike produkta. Ulike forbrukarar kan også føretrekke ulike merker, og desse kan ha ganske forskjellige prisar, sjølv i same butikk. Forbrukarane sine handlevanar kan også påverkast av streikar og internasjonale matkriser som kan svekke konkurransen.

4.2.3 Samanlikning av prisnivåindeksar

Når ein skal samanlikne forbrukarprisar på matvarer, vert det oftast teke i bruk indeksar. Ein indeks kan mellom anna syne prisnivået mellom to eller fleire land. Kjøpekraftsparitet uttrykkjer kor mange forbruksgode ein kan få i sitt eige land for sine eigne pengar. Dersom eit produkt kostar 100 NOK i Noreg, og 95 svenske kroner i Sverige, er kjøpekraftspariteten mellom dei to landa for dette produktet lik $95/100=0,95$. Ein kan berekne kjøpekraftsparitet for aggregat, til dømes bruttonasjonalprodukt eller privat forbruk, eller einskildprodukt. Når ein reknar ut kjøpekraftsparitet for aggregat, vert paritetane vekta med utgiftsdelar frå nasjonalrekneskapen (SSB 2008).

Tabellen under syner forbrukarprisnivåindeksar på matvarer. Indeksane er berekna av Eurostat (2007) som forholdet mellom kjøpekraftsparitet og vekslingkurs for kvart land, og vert uttrykt i forhold til det gjennomsnittlege prisnivået i EU-27. Tobakk og drikkevarer er ikkje inkludert. Eurostat understrekar at prisnivåindikasjonane som vert gitt her ikkje gir ei nøyaktig rangering av landa, men kan brukast som ei grov inndeling av land i kostnadsgrupper.

Tabell 4.1 Samanliknbare prisnivåindeksar for mat 2006, EU-27 = 100

Land	Matvarer	Brød og kornprodukt	Kjøtt	Mjølkk, ost,	Egg
Noreg	159	164	182	149	143
Sverige	121	131	133	104	123
Finland	119	141	119	110	124
Danmark	139	150	149	116	129
Tyskland	106	108	118	87	116
Austerrike	111	126	121	98	107
Nederland	89	89	105	78	89
Storbritannia	113	103	126	115	120
Frankrike	107	103	122	100	108
Polen	65	60	52	67	72
Bulgaria	55	41	48	82	50
Tsjekkia	68	61	60	80	64
Romania	70	59	60	94	70
Tyrkia	82	70	77	117	43

Kjelde: Eurostat (2007)

Tabellen syner at i 2006 var matvarer 59 % dyrare i Noreg enn gjennomsnittet i EU, og at Noreg også er det landet med høgast prisnivå i dei ulike matvaregruppene. Utanom Nederland er det berre dei nye (land som har vorte medlem i 2004 og 2007) EU-landa i tabellen som ligg under gjennomsnittet. Prisinivået på matvarer i Bulgaria er det lågaste av landa i tabellen, med 55 % av gjennomsnittet. I dei ulike matvaregruppene byter dei nye medlemslanda på å ha det lågaste prisnivået.

For Nederland sin del er det verdt å understreke at då undersøkinga vart gjennomført gjekk det føre seg ein priskrig mellom dei ulike supermarknadskjedene, noko som resulterte i relativt låge konsumentprisar for fleire produkt (Eurostat 2007).

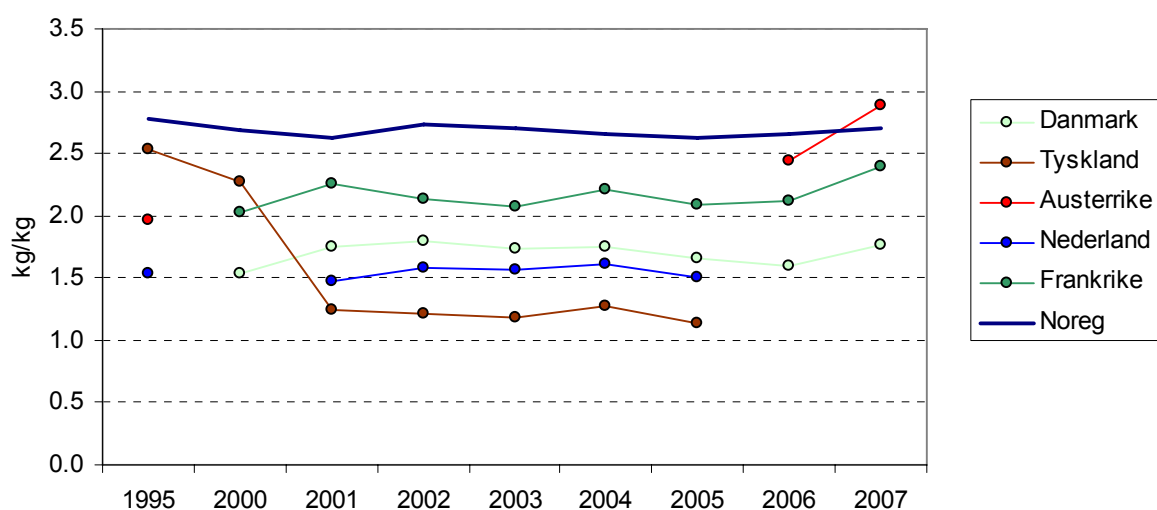
4.3 Kostnader i primærjordbruket

4.3.1 Ikkje-varige driftsmidlar

Av dei ikkje-varige driftsmidla i Noreg er kraftfôret i ei særstilling. Denne kostnaden vert politisk styrt gjennom kornprisen. For andre innsatsfaktorar er ikkje prisdanninga i prinsippet annleis enn for andre land. Her vil altså generelle etter-spurnads- og konkurransehøve saman med avgifter vere avgjerande. På grunnlag av dei generelle tilhøva og avgifter kan prisane likevel variere relativt mykje. Noreg er til dømes eit høgkostnadsland, noko som også slår ut på prisar på driftsmidla til landbruket. Samstundes kan til dømes geografi og struktur i Noreg, med lange av-

standar og mange einingar, slå ut i høge fraktkostnader. Med omsyn til avgifter har Noreg til dømes miljøavgifter på plantevernmiddel.

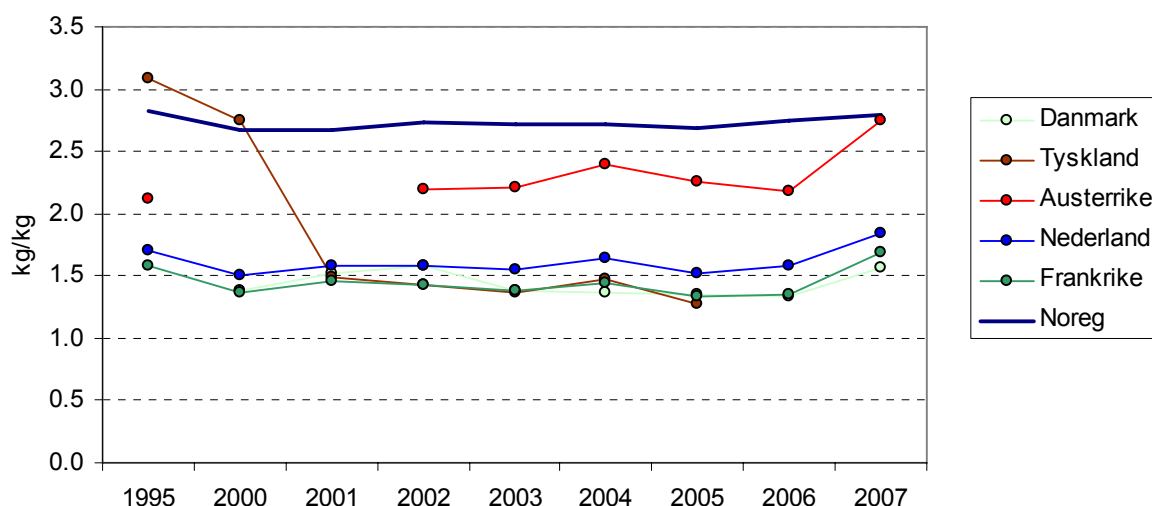
I det følgjande vert det vist prisar for kraftfôr (mjølk og gris), diesel og nitrogen-gjødsel. For EU-landa er desse henta frå Eurostat, mens for Noreg er dei tekne frå Totalkalkylen (BFJ 2008). Prisane vert vist for 1995 og perioden 2000 til 2007 så langt som mulig, dvs. brot i talserien tyder på «datahol» i Eurostat. Mens diesel og nitrogen-gjødsel er relativ standardiserte produkt, kan det diskuterast om kraftfôr for kyr og grisar kan samanliknast. Kraftfôr for gris gjeld åleinefôr for slaktegrisar, mens kraftfôr for mjølkekyr gjeld tilleggsfôr. Det er usikkert om innhaldsstoffa i kraftfôret er samanliknbare mellom land. Prisen på N-gjødsel er basert på kalkammonsalpeter (26% N) både i EU-landa og Noreg.

Figur 4.15 Prisar for kraftfôr til mjølkekyr 1995 og 2000–2007 (kr/kg)

Kjelde: Eurostat (2008), BFJ (2008)

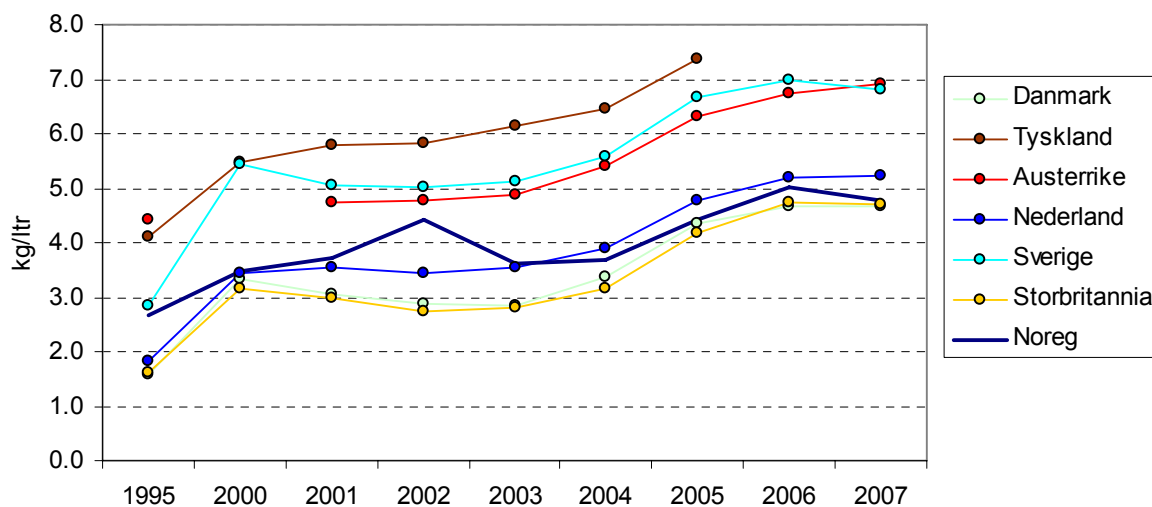
Figur 4.15 viser at prisen på kraftfôr til mjølkekyr ligg høgare i Noreg samanlikna med EU-land som Danmark, Tyskland, Austerrike, Nederland og Frankrike. Prisutviklinga er nokså stabil for perioden fram til 2006 med unntak for Tyskland, der prisen er redusert betydelig frå 2000 til 2001. Det er usikkert om dette reflekterer ei reell utvikling eller om det skuldast datafeil. Frå 2006 til 2007 aukar prisen i EU på grunn av auka kornpris, mens den held seg stabil i Noreg. Prisen i Austerrike går faktisk forbi prisen i Noreg.

Figur 4.16 Prisar for kraftfôr til slaktegrisar 1995 og 2000–2007 (kr/kg)

Kjelde: Eurostat (2008), BFJ (2008)

Ei liknande utvikling kan observerast for kraftfôrprisen til slaktegrisar. Igjen viser prisen i Tyskland ein kraftig reduksjon frå 2000 til 2001. Kraftfôret er billigast i Danmark og Frankrike, mens prisen i Austerrike viser eit prishopp frå 2006 til 2007 som gjer at den ligg på norsk nivå i 2007.

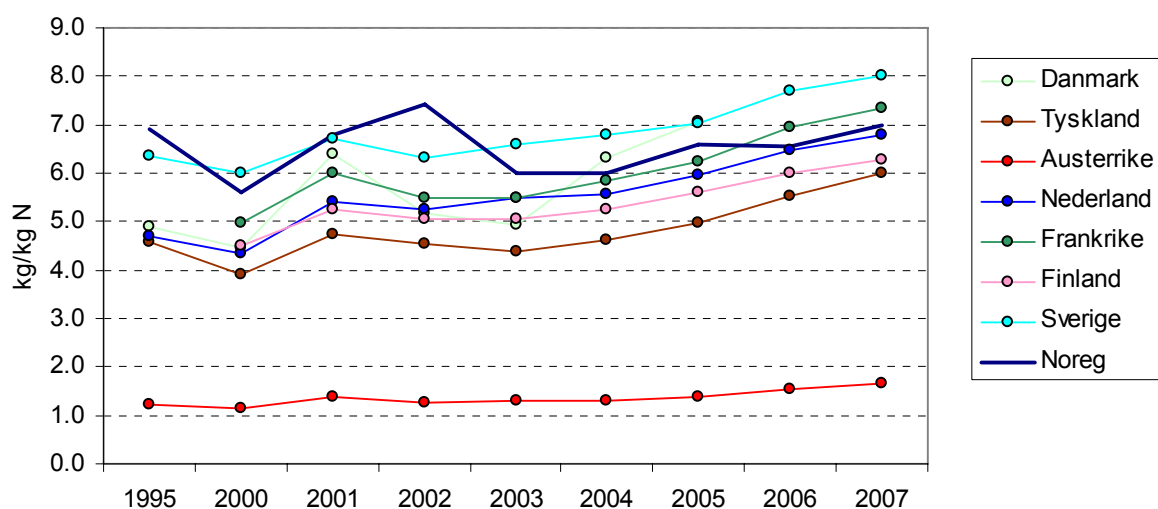

Figur 4.17 Prisar for diesel 1995 og 2000–2007 (kr/ltr)

Kjelde: Eurostat (2008), BFJ (2008)

Prisen på diesel har auka i alle land sidan 1995 (Figur 4.17). Prisen er lågast i Storbritannia og Danmark. Noreg låg i midten i 1995, men ligg klart i botnsjiktet i 2007. Det betyr at auken har vært betydelig mindre i Noreg samanlikna med EU-landa. Det er betydelige forskjellar mellom land i EU. Eksempelvis har prisane i Tyskland i periodar vore dobbelt så høge som i Storbritannia. Variasjonen i prisane mellom EU-land kan skuldast ulike nasjonale avgifter på diesel. Det er vidare slik at

enkelte land subsidierer diesel til jordbruksformål. Det er usikkert om denne støtta er medrekna i prisane frå Eurostat.

Figur 4.18 Prisar for nitrogengjødsel 1995 og 2000–2007 (kr/kg)

Kjelde: Eurostat (2008), BFJ (2008)

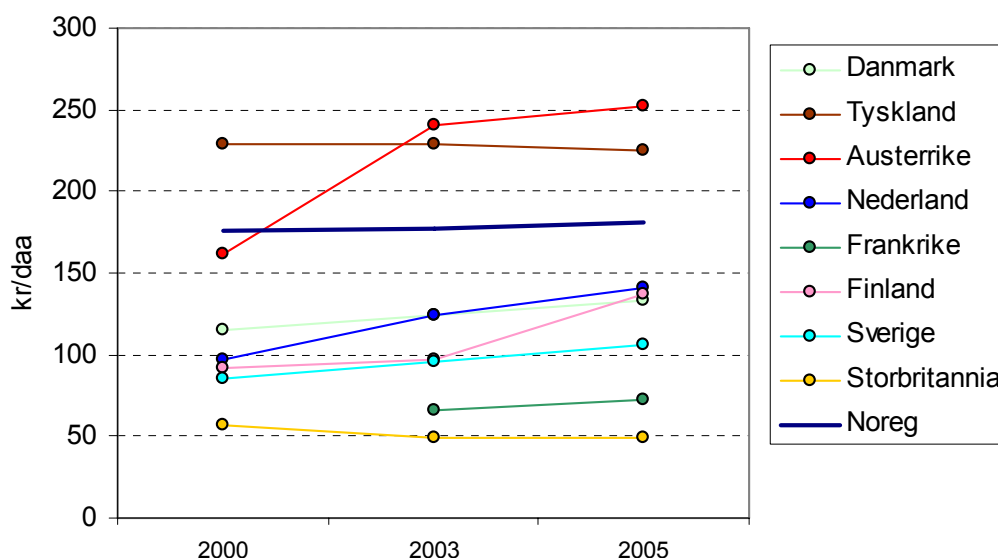
Figur 4.18 viser prisen på nitrogengjødsel. Austerrike har ein markant lågare pris gjennom heile perioden. Det er usikkert kva som er årsaka til dette, og det kan ikkje utelukkast at det skuldast datafeil hos Eurostat. Prisen var høgast i Noreg i 1995, men ligg nå midt mellom dei andre landa i figuren. Prisen i Noreg er, nominelt sett, den same i 2007 som i 1995. Derimot har prisen auka i alle andre land. Det er Tyskland og Finland som synest å ha dei lågaste gjødselprisane i EU, mens Sverige og Frankrike er kjenneteikna av ein høgare pris. I likskap med diesel kan nasjonale avgifter vere ei viktig forklaring. I tillegg gjeld prisen for Tyskland og Frankrike bulkvare, mens den er oppgitt for sekker for dei andre landa.

4.3.2 Varige driftsmidlar

Kostnadene i det norske landbruket er i stor grad knytt til struktur, dvs. storleik på gardsbruka. Storleiken på bruka i Noreg er mindre enn i mange andre land. Dette inneber høgare faste kostnader pr produsert eining til bygningar, jord, maskinar og reiskap, og høgare innsats av arbeidskraft. Bruksstorleiken er igjen eit resultat av forhold avgjort av naturen for landbruksdrift og rammene for landbruksdrift lagt av samfunnet gjennom landbrukspolitikken.

Figur 4.18 syner avskrivningane til bygningar. Kostnadene er målt per dekar totalt jordbruksareal. Tala er henta frå Eurostat og inkluderer også Noreg. Avskrivningane i dei ulike landa skal vere berekna ut i frå eit prisjustert kostnadsgrunnlag. Eit tilhøve som kan slå ut i denne samanlikninga er forskjellar i samansetninga av produksjonar mellom land. Ulike produksjonar er meir eller mindre kapitalkrevjande. Dette kan gje varierende kostnad når ein måler per arealeining. Det er dermed heller ikkje slik at eit høgt kostnadsnivå gir uttrykk for svak lønsemd. Det

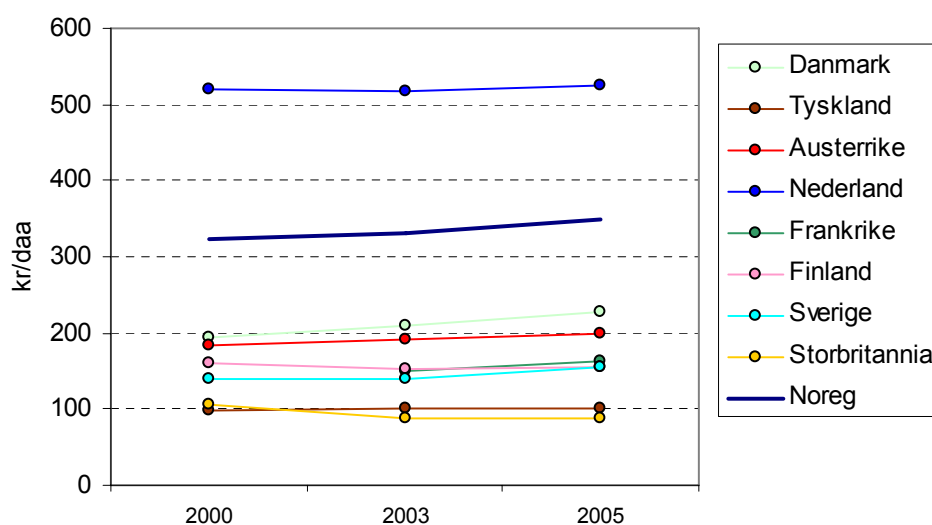
kan likegodt vere eit uttrykk for eit kapitalintensivt jordbruk som ein indikasjon på eit høgt generelt kostnadsnivå for kapital.

Figur 4.19 Avskrivningar for bygningar 2000, 2003 og 2005 (kr pr daa)

Kjelde: Eurostat (2008)

Det er betydelige forskjellar mellom EU-land når ein ser på avskrivningar til bygningar målt pr arealeining. Storbritannia og Frankrike ligg lågast blant landa vist i oversikta, og dette skuldast i stor grad bruksstorleiken. Særleg bruk i Storbritannia er mellom dei største i EU, når ein ser bort frå bruk i dei austuropeiske landa. Noreg ligg nokså høgt, men lågare enn Tyskland og Austerrike. Storleiken på bruka i Tyskland og Austerrike er lågare enn i Storbritannia, men likevel kan det diskuteras om avskrivningane til bygningar verkeleg er 5 gonger høgare i Austerrike samanlikna med Storbritannia slik figuren viser.

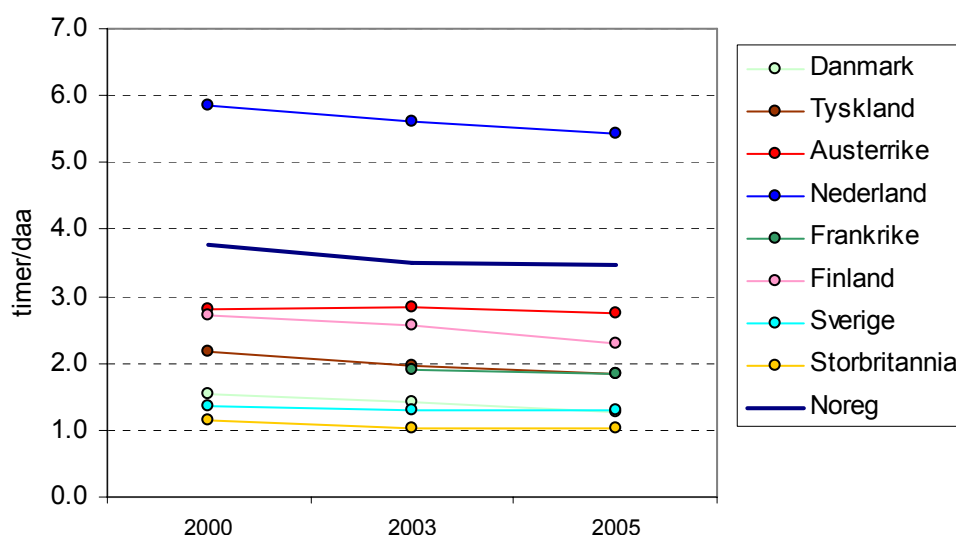
Figur 4.20 Avskrivningar for maskinar og reiskapar 2000, 2003 og 2005 (kr pr daa)

Kjelde: Eurostat (2008)

Eit liknande bilete viser Figur 4.19 med avskrivingar for maskiner og reiskap. Det er Nederland som har høgast kostnad pr dekar, mens Storbritannia ligg lågast. Kostnadsnivået i Nederland kan skuldast det store innslaget av hagebrukssektoren. Noreg har eit klart høgare kostnadsnivå enn dei andre landa i figuren. Det synest som om kostnadsforskjellane er noe mindre for maskinar samanlikna med bygningar.

Arbeidskraft er ein annan viktig innsatsfaktor samtidig som sysselsettinga i jordbruket er av stor landbrukspolitisk betydning. Figur 4.21 syner arbeidsforbruket målt som timer pr dekar jordbruksareal. Det er rekna med 1 845 timer pr årsverk. I EU brukar ein *annual working unit* (AWU) til å berekne tal årsverk. Det kan ikkje heilt utelukkast at berekningsmåten varierer noko mellom land.

I Noreg inneber strukturen med mindre brukseiningar eit høgt arbeidsforbruk i forhold til dei fleste samanlikningslanda.

Figur 4.21 Arbeidsforbruket i jordbruket 2000, 2003 og 2005 (årsverk pr daa)

Kjelde: Eurostat (2008)

Det kjem fram av figuren at Nederland og Noreg fram til 2003 er dei landa med høgast arbeidsforbruk per dekar. For Nederland sitt vedkomande skuldast dette truleg ein høg andel arbeidsintensiv hagebruk. Arbeidsintensiteten er lågast i Storbritannia, Sverige og Danmark. Generelt ser ein at arbeidsforbruket i alle landa er minkande over tid.

Referansar

- BFJ. 2008. Totalkalkylen for norsk jordbruk. (Internett: http://www.nilf.no/Totalkalkylen/Nn/2007/NNgrupper/NN_R_Gruppeoversikt.shtml, nedlastet 25.01.2008).
- Capri. 2008. Oppgaver fra CAPRI-databasen 2008. Tilgjengelig i elektronisk form i NILF.
- Eurostat. 2007. *Eating, drinking, smoking – comparative price levels in 37 European countries for 2006*, i Statistics in Focus. (Internett: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-090/EN/KS-SF-07-090-EN.PDF, nedlastet 23.01.2008).
- Eurostat. 2008. *Economic Accounts for Agriculture*. (Internett: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136206,0_45570467&_dad=portal&_schema=PORTAL, nedlastet 30.01.2008).
- Rustad (red.). 2004. *Landbruket i Norge og EU. Status og utviklingstrekk*. NILF-rapport 2004-7. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning. Oslo.
- SSB. 2008. *Begreper, kjennemerker og grupperinger*, i Om statistikken. (Internett: <http://www.ssb.no/emner/08/02/ppp/om.html>, nedlastet 20.01.2008).

Tema: Finlands erfaring med CAP⁸

Av Klaus Mittenzwei

Det er nå over ti år siden Finland ble medlem av EU. Det er mange likhetstrekk med norsk jordbruk som gjør det relevant å følge med på hvordan finsk jordbruk har klart seg i løpet av denne perioden. Før 1995 hadde både Finland og Norge et langt høyere støttenivå sammenlignet med EU og en bruksstruktur som lå betydelig lavere enn sammenlignbare EU-land. Like viktig er trolig at begge land har et betydelig ambisjonsnivå med sin respektive jordbrukspolitik, kanskje i motsetning til Sverige. Samtidig er det også store forskjeller. Det går delvis ut på nærhet til Baltikum og Russland som er viktige markeder for finsk jordbruk.

Finsk jordbruk har gjennomgått en betydelig strukturendring siden 1995. Rundt 3 av 10 aktive bruk i 1995 var nedlagt i 2004. Dette tilsier en årlig reduksjon i antall bruk med i overkant av 3 %. Dette er samme reduksjonstakt som i Norge i denne perioden. Størrelsen på de finske brukene har økt med omtrent 50 % fra 1995 til 2004.

Strukturendringen har slått ut forskjellig avhengig av driftsform. Antallet bruk med husdyr (melkekyr, annen storfe, gris og fjørfe) har blitt halvert i perioden, men antallet bruk med kornproduksjon har holdt seg omtrent uendret. Årsaken til denne utviklingen er at en del bruk, særlig i den sørlige delen av landet, har sluttet med husdyr og gått over til korn. Dette er ofte enklere å kombinere med arbeid utenfor jordbruket, samtidig som Sør-Finland har et lettere tilgjengelig arbeidsmarked enn andre regioner i Finland. På en måte kan en si at Finland har gått gjennom en slags «kanaliseringspolitikk» der kornproduksjon dominerer i de sørlige delene av landet, mens husdyrproduksjon har forflyttet seg i de andre finske regionene.

På landsbasis er det små endringer i produksjonsvolumene. Det er ingen enkeltproduksjon som har opplevd en stor nedgang som følge av EU-medlemskapet, med unntak av egg som har gått tilbake med en femtedel i perioden. Produksjonen av fjørfekjøtt har tvert imot blitt doblet, og dermed fulgt samme utvikling som i Norge.

De samlede inntektene til finsk jordbruk har falt fra 1995 til 1999 på grunn av lavere priser og omstillingen til et annet virkemiddelsystem. Fra 2000 har inntektene imidlertid økt igjen, men lå i 2004 fortsatt noe lavere enn i 1995. Omtrent 30 % av de samlede inntektene er direkte støtte. Av dette er 60 % av støtten finansiert av finske myndigheter. Dette gjelder EU-ordninger som krever delfinansiering av medlemslandene (tiltak under bygdeutvikling) og nasjonale ordninger med hjemmel i den finske medlemskapsavtalen. Her er særlig to ordninger viktige. Den ene ordningen gjelder varige nasjonale areal- og dyretilskudd i Finland med unntak av Sør-Finland. Den andre ordningen gjelder midlertidig arealstøtte i Sør-Finland for å lette overgangen til CAP. Varigheten og utformingen av denne støtten ble reforhandlet mellom finske myndigheter og EU-kommisjonen flere ganger. Senest i slutten av februar 2008 vedtok EU-kommisjonen å videreføre denne støtten frem til 2013. Støtten gis nå i form av investeringstilskudd og etableringstilskudd for unge bønder. I tillegg er det avsatt i underkant av 82 mill. € (650 mill. kr) årlig med avtrappende satser i inntektsstøtte til bønder i Sør-Finland. EU-kommisjonen legger vekt på at dette dreier seg om midlertidige tilskudd og det har derfor vært viktig at støtten trappes ned i perioden frem til 2013. I 2013 vil det være 18 år siden Finland ble medlem av EU.

---

⁸ Denne temaartikkelen er en bearbeidet versjon av et foredrag Jukka Kola fra Universitetet i Helsingfors holdt i NILF 28.02.2008 med tittel: «*Finnish Agriculture in the EU*».

Det kan derfor stilles spørsmålstegn ved legitimiteten av denne støtten og at det skal ta 18 år å tilpasse finsk jordbruk til CAP.

Det er liten tvil om at finsk jordbruk har opplevd betydelige endringer som følge av EU-medlemskapet. Brukene har blitt større og færre. Produksjonen har blitt konsentrert både regionalt og på bruksnivå. Ny teknologi har blitt tatt i bruk og erstattet arbeidskraft. Noen vil hevde at dette har ført til en industrialisering av finsk jordbruk. Jordbruksinntektene har gått ned, og bøndene har kompensert dette ved å øke inntekten utenfor bruket.

Kola mener at det er liten tvil om at strukturendringen vil fortsette i fremtiden. Med samme prosentvis årlig nedgang i antall bruk ser han for seg at antallet bruk vil gå ned til ca. 35 000 bruk i løpet av de neste 15 årene før det begynner å stabilisere seg på omtrent dette nivået.

Han mener videre at den faktiske tilpasningen i finsk jordbruk var noe overraskende for mange som prøvde å modellere den mulige tilpasningen. Korn og kraftfôrkrevende produksjoner var utpekt å bli de store taperne. Dette har ikke skjedd. Muligens har analysene undervurdert bøndenes tilpasningsevne med å gå over fra husdyrproduksjon til kornproduksjon.

Finsk jordbruk vil også i fremtiden stå overfor betydelige utfordringer i forhold til CAP. Finland har koblet så mye som mulig av eksisterende areal- og dyretilskudd fordi en fryktet en produksjonsnedgang i marginale områder ved innføringen av det produksjonsuavhengige enkeltbrukstilskuddet. EU-kommisjonens planer om å redusere mulighetene til å koble direkte støtte (del av helsesjekken), ses derfor i Finland på med argusøyne.

I tillegg er man usikker på hvilke effekter opphevingen av melkekvotene fra 2015 vil få for jordbruket. Finske modeller forventer en reduksjon i melkeproduksjonen, men modeller som opererer på EU-nivå ser for seg en produksjonsøking.

5 Støtte til landbruket

5.1 Generelt

Støtteordninger til landbruket i Norge og EU kan deles inn i budsjettstøtte og skjermingsstøtte. Budsjettstøtte finansieres av skattebetalere gjennom bevilgninger i statsbudsjettet (Norge) og de ulike nivåene i EU (EUs felles budsjett samt nasjonale og regionale budsjetter, for eksempel delstater i Tyskland). Skjermingsstøtte er verdien av at de innenlandske produsentprisene ligger høyere enn de tilsvarende prisene på verdensmarkedet. Det er ofte tollsatser på importerte matvarer som er årsaken til høyere priser, og det er forbrukerne som finansierer skjermingsstøtten.

Vi vil fokusere spesielt på budsjettstøtte som i en eller annen form går direkte til produsent og på det totale volumet av slik støtte. Oversikten gis i hovedsak i form av tabeller hvor satser for støtten, betingelser og totale budsjettutgifter i 2007 kommer fram.

I denne forbindelsen er det verdt å merke seg at støtteordninger er i konstant endring. Spesielt gjelder dette EU som bl.a. innfører et nytt prinsipp for store deler av sin støtte fra 2005. I dette kapittelet har vi fokusert på ordningene slik de praktiseres per 2007.

Dette kapittelet forklarer ikke uttømmende hvilken støtte som produsenten mottar. Utenom de direkte budsjettstøtteordningene vi tar for oss her, kommer annen type støtte som for eksempel gjennom velferdsordninger og skattlegging. Innad i EU er det ulikheter i hvordan landene behandler disse temaene.

5.2 EU

Tabell 5.1 viser hovedtallene i CAP fordelt på ulike ordninger som gjerne deles i to såkalte «pilarene». Pilar 1 omfatter markedsordninger og direkte støtte (herunder den frikoblede støtten), mens pilar 2 omfatter tiltak knyttet til bygdeutvikling. De totale utgiftene til CAP ligger på over 50 mrd. €. Direkte støtte (dvs. areal- og dyrestøtte), bygdeutvikling og utgifter til markedsordninger er to største elementene i budsjettet. Den frikoblede støtten (*Single Farm Payment* eller enkeltbrukstilskudd) utgjør i 2007 over halvparten av budsjettet. Midlene til bygdeutvikling øker over tid, men utgjør fortsatt langt mindre enn halvparten av den frikoblede støtten. Utgiftene med å administrere de ulike markedsordningene reduseres i løpet av perioden. EUs felles landbrukspolitikk legger beslag på i underkant av halvparten av EUs totale budsjett. Den er en liten prosentvis reduksjon som kommer av at EUs totale budsjett øker noe mellom 2005 og 2007.

Tabell 5.1 CAP-budsjettet for 2005–2007 (mill €) ¹

Ordning	2005	2006	2007
Markedsordninger	8 692,9	8 508,6	5 627,8
Direkte støtte	30 664,9	34 816,9	36 788,5
... frikoblet støtte		16 375,0	30 196,0
Bygdeutvikling	10 849,2	12 012,2	12 366,2
SAPARD (program for nye medlemsland)	251,8	299,8	48,3
Tilbakebetaling av utbetalt støtte	-586,5	-394,0	-64,0
Administrasjon m.m.	187,4	157,8	171,6
Totalt	53 059,8	55 401,3	55 028,4
CAPs andel av EUs totale budsjett (%)	46,6	46,8	44,4

1) Utbetaling for 2005, budsjett for 2006 og forslag for 2007

Kilde: EU-kommisjonen (2007a), tabellene 3.4.3.1 og 3.4.1

Ut over de utgiftene som går over EUs budsjett, supplerer de enkelte medlemslandene med egne midler til å støtte landbruket. Det kan dreie seg om medfinansiering av ordninger innenfor CAP og egne nasjonale tiltak. Tabell 5.2

viser medlemslandenes egne utgifter til landbrukssektoren for utvalgte år i perioden fra 1995 til 2005. Tallene er basert på opplysninger fra EU-kommisjonen. Regional støtte i Spania og Italia er ikke medregnet. Med rundt 16 mrd. € i 2005 står den nasjonale støtten til jordbruket i EU for i underkant av en tredjedel av EUs budsjett til CAP.

Tabell 5.2 Medlemslandenes egne utgifter til landbruket. 1995 og 2000–2005 i mill. €

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgia	279	404	397	417	409	255	276
Tsjekkia						166	140
Danmark	327	309	227	260	254	272	145
Tyskland ¹	2 810	1 880	1 641	1 920	1 907	2 007	2 032
Estland						26	35
Hellas	298	244	282	289	196	132	86
Spania	1179	865	785	780	750	721	358
Frankrike	3 869	3 494	3 488	3 615	3 560	2 291	2 769
Irland	134	458	555	533	525	554	572
Italia	1 554	907	1 152	1 162	1 129	1 100	579
Kypros						53	22
Latvia						26	45
Litauen						98	93
Luxemburg	35	38	37	37	36	35	
Ungarn						317	564
Malta						17	21
Nederland	784	1 263	975	1 042	1 012	813	622
Østerrike	1 503	962	911	931	917	902	753
Polen						900	955
Portugal	179	355	341	369	359	350	17
Slovenia						113	76
Slovakia						5	8
Finland	2 558	1 390	1 636	1 568	1 603	1 652	2 050
Sverige	285	480	352	412	405	323	309
Storbri- tannia	883	1 285	1 127	1 160	1 022	978	861
EU-15	16 677	14 334	13 906	14 495	14 084	12 385	11 429
EU-10	0	0	0	0	0	1 721	1 959
EU-25	16 677	14 334	13 906	14 495	14 084	14 106	13 388

1) Den opprinnelige tabellen viser 5 032 mill. € for Tyskland i 2005. En gjennomgang av tyske kilder indikerer at dette må være en feil.

Kilde: EU-kommisjonen (2004), tabell 3.4.10

Det er særlig de gamle medlemslandene som Tyskland og Frankrike som støtter jordbruket med nasjonale midler. Finland kommer også høyt opp på listen på grunn av den nasjonalt finansierte støtten (varig «Nordlig støtte» og midlertidig «Sørlig støtte»). Blant de østeuropeiske landene er det særlig Polen som skiller seg ut med bortimot 1 mrd. € i nasjonal jordbruksstøtte i 2005. Polen havner dermed på fjerdeplass etter Finland og før Storbritannia.

Utgifter knyttet til markedsregulering (del av pilar 1)

Reguleringen av EUs matvaremarkeder og de tilknyttede markedsordningene har vært et sentralt element i EUs felles landbrukspolitikk siden 1960-tallet. Det mistet noe av sin betydning med MacSharry-reformen fra 1992/93 der de administrative prisene (for korn) ble redusert og inntektsbortfallet kompensert med direkte støtte. Denne reformtankegangen ble videreført i Agenda 2000 og overført til andre viktige produkter som melk og kjøtt.

Tidligere ble det laget egne markedsordninger for de ulike produktene. Dette førte etter hvert til over 20 markedsordninger. I oktober 2007 vedtok EUs jordbruksministre etter et initiativ fra EU-kommisjonen fra desember 2006 en ny forordning der alle tidligere markedsordninger ble erstattet med én markedsordning som gjelder for alle jordbruksprodukter. Kjernen med markedsreguleringen og tiltakene for de enkelte produktene forble imidlertid uendret.

De administrative prisene opprettholdes ved hjelp av intervensjon (dvs. statlig oppkjøp eller tilskudd til private oppkjøp) og eventuell lagring, destruksjon eller eksport av det oppkjøpte produktet. Tabell 5.3 gir en indikasjon på hvordan utgifter knyttet til markedsregulering er fordelt med hensyn på produkt og tiltak. Selve beløpene avhenger av markedssituasjonen, og særlig hvordan prisene på verdensmarkedene utvikler seg.

Melk og meieriprodukter er den sektoren i EU som for tiden har mest utgifter til markedsregulering. Over 1 mrd. € brukes til eksportstøtte. Andre tiltak finansieres ved hjelp av overproduksjonsavgiften som produsentene betaler dersom de leverer mer enn deres melkekvote tilsier.

Deretter følger sukker der eksportstøtten er omtrent like høy. Det er også betydelige utgifter knyttet til markedsregulering av frukt, grønnsaker og vin. For denne produktgruppen er det andre tiltak enn eksportstøtte eller intervensjon/lagring som betyr mest. Det dreier seg om interne indirekte tiltak slik om støtte til produsentsammenslutninger (produsentsamvirke) eller destillering av vin.

Det er særlig sektorer som ble reformert sist (sukker fra 1.7.2006 med endringer fra 2007/2008, frukt og grønnsaker fra 1.1.2008, vin fra 1.8.2008) som fortsatt har høye utgifter knyttet til markedsregulering.

De for tiden høye prisene på verdensmarkedet vil trolig bidra til ytterligere å redusere EUs utgifter knyttet til eksportstøtte.

Tabell 5.3 Utgifter knyttet til markedsregulering i EU i 2005–2007 (mill. €)

	2005	2006	2007
Meieriprodukter			
Eksportstøtte	1 140,8	841,0	362,0
Andre tiltak	548,4	406,0	225,0
Overproduksjonsavgift	–447,0	–389,0	
Storfe & kalv			
Eksportstøtte	212,0	200,0	58,0
Andre tiltak	233,6	188,0	59,0
Andre husdyrprodukter			
Eksportstøtte	106,3	143,0	120,0
Andre tiltak	25,3	21,0	82,0
Korn			
Eksportstøtte	124,3	215,0	103,0
Intervensjon/lagring	441,6	406,0	316,0
Andre tiltak	58,1	79,0	97,0
Sukker			
Eksportstøtte	1 080,6	801,0	419,0
Intervensjon/lagring	232,4	271,0	–129,0
Andre tiltak	338,8	304,0	33,0
Frukt, grønnsaker & vin			
Eksportstøtte	42,6	49,0	55,0
Andre tiltak	2 593,9	2 989,0	2 756,0
Andre produkter			
Eksportstøtte	6,7	5,0	0,0
Intervensjon/lagring	2,3	–1,0	–2,0
Annet	1 970,7	2 036,6	1 073,8
Tilbakebetalinger	–18,5	–56,0	0,0
Sum utgifter til markedsregulering	8 692,9	8 508,6	5 627,8
Eksportstøtte	2 713,3	2 254,0	1 117,0
Intervensjon/lagring	676,3	676,0	185,0
Andre tiltak	5 303,3	5 578,6	4 325,8

Kilde: EU-kommisjonen (2007a), tabell 3.4.3.1

5.2.1 Direkte støtte (del av pilar 1)⁹

Gjennom «*Midt-Term Review*», en CAP-reform fra juni 2003, ble det lagt opp til store endringer i måten EU utformer sin direkte støtte til jordbruket. Enkeltbrukstilskudd (*Single Farm Payment* – SFP) ble innført med virkning fra tidligst 1. januar 2005. Denne støtten går på tvers av ulike sektorer og den er uavhengig av hva

⁹ Dette kapittel er i all hovedsak basert på EU-kommisjonen (2008).

produsenten velger å produsere. Det er flere formål knyttet til enkeltbrukstilskuddet:

- Større markedsorientering
- Fremme et mer miljøvennlig og økonomisk bærekraftig jordbruk
- Forenkle virkemiddelsystemet både for bønder og forvaltningen
- Styrke EUs posisjon i WTO-forhandlingene.

At støtten ikke er koblet opp mot faktisk produksjon kalles frikobling. Selv om støtten innføres 1. januar 2005, kan de enkelte land velge i utsette innføringen til 2007.

Enkeltbrukstilskudd kan kun mottas dersom mottakeren fyller bestemte standarder til miljø, matvaresikkerhet, dyre- og plantehelse og dyrevelferd. Det er også et krav at jorda holdes i god jordbruks- og miljøforfatning. Oppfyllelsen av disse standardene kalles «*cross-compliance*». Det er utformet en liste på 18 standarder som må oppfylles for å få utbetalt full støtte. Brukere som ikke oppfyller disse kravene, må tilbakebetale deler av eller hele støttebeløpet. Disse standardene gjelder for all direkte støtte som forvaltes av EU, ikke bare enkeltbrukstilskuddet.

Enkeltbrukstilskuddet blir redusert over tid for å styrke bevilgningen til tiltak rettet mot bygdeutvikling. Dette kalles «*modulation*». I 2005 ble utbetalingene til enkeltbrukstilskuddet redusert med 3 % og midlene stilt til disposisjon for bygdeutvikling. Prosentsatsen økte til 4 % i 2006 og fra og med 2007 skal 5 % av utbetalingen overføres til bygdeutvikling. Beløp som er lavere enn 5 000 € per bruk, kuttes ikke. Opptil en femtedel av midlene fra modulation fra et EU-land kan brukes i andre EU-land. Dette er avhengig av hva slags tiltak de enkelte landene tilbyr og hvordan de utnytter regelverket.

De «gamle» medlemslandene (medlem før 2004) kan velge ulike modeller for utformingen av enkeltbrukstilskuddet. Det finnes tre hovedmodeller:

- Bruksmodellen: Støtten beregnes per bruk med hensyn på mottatt støtte i en historisk referanseperiode. Modellen innebærer bruksspesifikke støttesatser per arealenhet.
- Regionmodellen: Støtten beregnes per region som summen av støtten for bruk i samme region. Modellen innebærer regionale støttesatser per arealenhet og dermed en viss omfordeling mellom bruk i samme region.
- Hybridmodellen: En blanding av bruks- og regionmodellen. Bruks- eller regionmodellen kan velges for ulike regioner og for ulike støtteordninger i samme region. Kan brukes som overgang fra bruksmodell til regionsmodell (dynamisk hybridmodell).

Den historiske referanseperioden som er fastsatt til årene 2000–2002 og gjelder uavhengig hvilken modell som velges. I prinsippet skal all direkte støtte inn under enkeltbrukstilskuddet. Det er imidlertid to unntak slik at noe direkte støtte fortsatt kan være koblet til produksjon. Det er på generelt grunnlag tillatt å videreføre en viss andel av den direkte areal- og dyrestøtten i koblet form (som før reformen) («*partial decoupling*»). Det er videre tillatt å redusere bevilgningene til enkeltbrukstil-

skuddet for å kunne gi koblet støtte i enkelte sektorer («*additional payments*», § 69). Denne støtten må ikke overstige 10 % av de samlede bevilgningene til enkeltbruks-tilskuddet i et medlemsland. Fortsatt kobling begrunnes blant annet med at det ellers vil kunne være fare for produksjonsnedgang i marginale områder.

De nye (østeuropeiske) medlemslandene har en egen modell. Disse var ikke medlem av EU i den historiske referanseperioden og fikk dermed heller ikke støtte som berettiger for enkeltbrukstilskuddet. Istedenfor innføres den såkalte arealmodellen («*Single Area Payment Scheme*») der det innføres en flat arealstøtte hvis sats ble fastsatt som en del av medlemskapsavtalen for det enkelte land. Modellen er derfor best sammenlignbar med regionmodellen som tilbys de gamle medlemslandene.

Tabell 5.4 Implementering av SFP per 1.1.2008

	Start år	Regioner	Modell	Fri- kobling melk	<i>Partial decoupling</i>	<i>Additional payments (§69)</i>
Belgia	2005	2 regioner (Flandern m/Brussel, Wallonia)	Bruksmodell	2006	Tilskudd til ammekyr: 100 % Slaktestøtte kalver: 100 % (ikke Wallonia)	
Bulgaria			Arealmodell		Diverse kobling av støtte til frukt	
Tsjekkia			Arealmodell		Eget tilskudd til sukker: 100 %	
Danmark	2005	1 region	Dynamisk hybridmodell mot mer flate rater	2005	Tilskudd til okser: 75 % Tilskudd til sau- og geit: 50 %	
Tyskland	2005	13 regioner (<i>Bundesländer</i>) ¹	Dynamisk hybridmodell mot regionsmodell	2005	Tilskudd til humle: 25 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Irland	2005	–	Bruksmodell	2005	–	
Estonia			Arealmodell			
Hellas	2006	–	Bruksmodell	2007	Tilskudd til frø: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	2 % for tabakk 4 % for olivenolje 10 % for sukker 10 % for korn m.m. 10 % for storfe 5 % for sau og geit
Spania	2006	–	Bruksmodell	2006	Tilskudd til frø:	5 % for tabakk

Start år	Regioner	Modell	Fri- kobling melk	<i>Partial decoupling</i>	<i>Additional payments (\$69)</i>	
				100 % Tilskudd til korn m.m.: 25 % Tilskudd til sau og geit: 50 % Tilskudd til ammekyr: 100 % Slaktestøtte kalver: 100 % Slaktestøtte okser: 40 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	10 % for bomull 10 % for sukker 7 % for storfe 10 % for melk	
Frankrike	2006	–	Bruksmodell	2006	Tilskudd til korn m.m.: 25 % Sau- og geitetilskudd: 50 % Tilskudd til ammekyr: 100 % Slaktestøtte til kalver: 100 % Slaktestøtte til okser: 40 % Tilskudd til frø: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker til 2011	
Italia	2005	–	Bruksmodell	2006	Tilskudd til frø: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	8 % for sukker 8 % for korn m.m. 7 % for storfe 5 % for sau og geit
Kypros			Arealmodell		Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Latvia			Arealmodell		Eget tilskudd til sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Litauen			Arealmodell		Eget tilskudd til	

	Start år	Regioner	Modell	Fri- kobling melk	<i>Partial decoupling</i>	<i>Additional payments (§69)</i>
					sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Luxemburg	2005	1 region	Statisk hybridmodell	2005	–	
Ungarn			Arealmodell		Eget tilskudd til sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Malta	2007	1 region	Regionsmodell			
Nederland	2006	–	Bruksmodell	2007	Slaktestøtte kalver: 100 % Slaktestøtte okser: 100 % Tilskudd til frø: 100 %	
Østerrike	2005	–	Bruksmodell	2007	Tilskudd til ammekyr: 100 % Slaktestøtte kalver: 100 % Slaktestøtte okser: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Polen			Arealmodell		Eget tilskudd til sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Portugal	2005	–	Bruksmodell	2007	Tilskudd til ammekyr: 100 % Slaktestøtte til kalver. 100 % Slaktestøtte til okser: 40 % Tilskudd til sau og geit: 50 % Tilskudd til frø: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og	1 % for korn m.m. 1 % for storfe 10 % for olivenolje 10 % for sukker

	Start år	Regioner	Modell	Fri- kobling melk	<i>Partial decoupling</i>	<i>Additional payments (§69)</i>
Romania			Arealmodell		grønnsaker Eget tilskudd til sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Slovenia	2007	1 region	Regionsmodell		Tilskudd til okser: 40 % Tilskudd til sau og geit. 50 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	10 % for storfe
Slovakia			Arealmodell		Eget tilskudd til sukker: 100 % Diverse kobling av støtte til frukt og grønnsaker	
Finland	2006	3 regioner (basert på historisk avlingsnivå)	Dynamisk hybridmodell mot regionsmodell	2006	Tilskudd til sau og geit: 50 % Tilskudd til okser: 75 % Tilskudd til frø: 100 %	2,1 % for korn m.m. 10 % for storfe
Sverige	2005	5 regioner (basert på historisk avlingsnivå)	Statisk hybridmodell	2005	Tilskudd til okser: 74,55 %	0,45 % av samlet bevilgning
Stor- britannia	2005	3 regioner i England («normal», «moorland», «SDA minus moorland»)	Dynamisk hybridmodell mot regionsmodell	2005	–	
Stor- britannia	2005	Skottland, Wales	Bruksmodell	2005	–	
Stor- britannia	2005	Nord-Irland	Statisk hybridmodell	2005		

1) Berlin inngår i *Brandenburg*, Bremen i *Sachsen-Anhalt* og Hamburg i *Schleswig-Holstein*.

Kilde: EU-kommisjonen (2008a)

Oversikten over implementeringen av enkeltbrukstilskuddet viser at medlemslandene har benyttet seg av den fleksibiliteten som EU har vedtatt. I utgangs-

punktet ønsket EU-kommisjonen en mindre fleksibel løsning, men den ble gjort om av EUs jordbruksministre i Ministerrådet.

Det er vanskelig å se noe mønster i den implementeringen medlemslandene har valgt. Noen land bruker (nærmest) full frikobling, mens andre prøver å koble så mye støtte som mulig. Noen land bruker regionmodellen, mens andre land bruker bruksmodellen.

Hvis en ser stort på det, avtegner seg likevel noen hovedtrekk:

- Frikobling brukes av land som har en mer liberal holdning til landbrukspolitik og som har naturlige konkurransefortrinn (Tyskland, Irland, Storbritannia)
- Fortsatt kobling brukes i land med marginale jordbruksområder (Finland, Sverige) og i de sørlige medlemslandene (Frankrike, Spania, Hellas)
- Regionmodellen er knyttet til land med frikobling (Tyskland med hybridmodell fra 2013, Storbritannia med hybridmodell fra 2012)
- Bruksmodellen er knyttet til land med fortsatt kobling (Frankrike, Spania, Hellas)
- Hybridmodellen finnes i de nordiske landene (Finland, Sverige, Danmark).

Årsaken til at landene har valgt ulike løsninger kan være mange. I Finland og Sverige synes mye av diskusjonen å ha dreid seg om at fortsatt kobling er nødvendig for å opprettholde produksjonen. Det kan være et høyere kostnadsnivå (sammen med et lavere avlingsnivå) som en mener vil føre til et svakt (om ikke) negativ dekningsbidrag dersom støtten frikobles i sin helhet.

I de sørlige medlemslandene er koblingen først og fremst knyttet til frukt- og grønnsakssektoren. Her kan det tenkes at bøndene vil gå over til andre produksjoner dersom det ikke lenger gis koblet støtte til disse sektorene.

Det er fastsatt egne regler for hvordan enkeltbrukstilskuddet skal implementeres og forvaltes.

Utbetalingen av enkeltbrukstilskuddet er knyttet til en utbetalingsrett. Denne retten gis til bønder som er aktive brukere den dagen medlemslandet innfører enkeltbrukstilskuddet. Rettigheten er beregnet ved å dele støtten bonden (i tilfelle bruksmodellen) mottok i den historiske referanseperioden på antall hektar støtteberettiget jordbruksareal (dvs. det arealet som ga grunnlag for utbetaling av støtte i den historiske referanseperioden). En bonde som hadde 40 hektar før 2003 og mottok 16 000 € i perioden får dermed 40 rettigheter med en verdi på 400 € hver.

For å få utbetalt tilskuddet må brukeren «aktivere» utbetalingsrettigheten. Dette gjør man ved å drive minst like mange hektar som en ha utbetalingsrettigheter. Hvis bonden med de 40 rettighetene leier ut eller selger 10 hektar (men likevel eier 40 rettigheter), får kun «aktivere» 30 rettigheter.

Rettighetene er omsettbare og det er etablert markeder for utbetalingsrettigheter. Rettighetene kan ikke selges over landegrensener og delvis kun innenfor en region (avhengig av medlemslandenes implementering). Rettighetene kan selges med og uten areal, men den enkelte bonde kan ikke aktivere flere rettigheter enn han har berettiget areal.

Innføringen av enkeltbrukstilskuddet gjør at det på generelt grunnlag ikke lenger er mulig å angi hvordan tilskuddene fordeler seg. Mesteparten av den direkte

støtten kanaliseres gjennom enkeltbrukstilskuddet og hvis land har valgt bruksmodellen, vil satsene varierer fra bruk til bruk. I tillegg har landene valgt ulik grad av kobling for de tilskuddene som fortsatt er knyttet mot areal og husdyr. Som en grov indikasjon av støttenivået vises etter neste kapittel den implisitte tilskudds-satsen per ha ved å dele det vedtatte nasjonale taket for enkeltbrukstilskuddet på landenes jordbruksareal.

5.2.2 Bygdeutvikling (pilar 2)

Støtte til bygdeutvikling, herunder også miljøvirkemidler, har fått en stadig viktigere plass i EUs felles landbrukspolitik. Tiltakene vedtas i form av tiltakspakker med en varighet på omkring 6 år. Den siste pakken varte fra 2000 til 2006, den nye pakken gjelder fra 2007 til 2013. I det følgende gis det først en kort omtale av den forrige pakken, før den gjeldende pakken frem til 2013 presenteres mer detaljert.

Frem til 2006 var tiltakene knyttet til bygdeutvikling delt i tre grupper:

1. Styrking av konkurranseevne
  - Investeringstilskudd
  - Støtte til unge bønder
  - Førtidspensjonering
  - Investeringer i foredling og marketing
  - Utvikling og forbedring av infrastruktur knyttet til jordbruk
2. Miljø og arealforvaltning
  - Støtte til vanskeligstilte områder (LFA)
  - Miljøstøtte
  - Tilplanting av skog på jordbruksareal
3. Rurale økonomier og samfunn
  - Diversifisering av jordbruksaktivitet
  - Bygdeturisme og håndverk
  - Utvikling av bygder
  - Hovedtjenester for den rurale økonomien.

I tillegg ble det videreført det såkalte «Leader»-programmet der det satses på innovasjon og nettverksbygging i rurale områder. Det gis støtte til gjennomføring av tverrfaglige strategier som øker det langsiktige potensialet i disse områdene.

For hele programperioden ble det avsatt 52,5 mrd. € fra EU. Siden EU finansierer rundt halvparten av de totale bevilgningene, ble det til sammen avsatt over 100 mrd. € når nasjonal medfinansiering regnes inn. Av disse skulle rundt halvparten brukes på den første gruppen av tiltak (styrking av konkurranseevne), mens 40 % skulle gå til gruppe 2 (miljø og jordforvaltning). De resterende 10 % ble da igjen til gruppe 3.

Tiltakene var for det meste en videreføring av gamle og kjente tiltak fra tidligere programperioder. Investeringstilskudd, LFA-støtte og tradisjonelle bygdeutviklings-tiltak ble innført i EU på 1970- og 1980-tallet, delvis på bakgrunn av eksisterende nasjonale ordninger. Miljøstøtte og førtidspensjonering kom inn for alvor med som supplement til MacSharry-reformen fra 1992/93.

Utformingen av tiltakene overlates til de enkelte medlemsland. Medlemslandene gis dermed betydelig fleksibilitet med hensyn på hvilke tiltak som anvendes. Kun miljødelen av virkemidlene er pålagt brukt. Utøvende ansvar for utvikling og gjennomføring av programmene ligger i utstrakt grad på nasjonalt og regionalt nivå.

Tiltakene i det programmet fra 2007 til 2013 ligner mye på de gamle. Tiltakene er gruppert i tre akser, jf. tabell 5.5.

Tabell 5.5 Tiltak knyttet til bygdeutvikling (2007–2013)

Tiltak	Beløp eller rate	Støtteobjekt	Budsjettandel
1. Akse: Konkurransesevne			> 10 %
Førtidspensjonering	18 000	per tilfelle per år	
	180 000	totalt per tilfelle	
Rådgivning	80 %	av støtteberettigete	
	1 500	rådgivningskostnader	
		maksimalt beløp	
Investeringsstøtte jordbruk	60 %	av støtteberettiget	
		investeringsbeløpet for unge bønder i	
	50 %	LFA-områder	
		av støtteberettiget investeringsbeløp	
	50 %	for andre bønder i LFA-områder	
		av støtteberettiget investeringsbeløp	
	50 %	for unge bønder i andre områder	
		av støtteberettiget investeringsbeløp	
	75 %	for andre bønder i andre områder	
		av støtteberettiget investeringsbeløp i	
		EU-10 frem til 2008	
Investeringsstøtte skogbruk	60 %	av støtteberettiget investeringsbeløp i	
	50 %	LFA-områder	
		av støtteberettiget investeringsbeløp i	
		andre områder	
Støtte til verdiskaping for jordbruks- og skogprodukter	50 %	av støtteberettiget investeringsbeløp	
		for regioner som oppfyller	
	40 %	konvergens-målet	
		av støtteberettiget investeringsbeløp	
		for andre regioner	
Maks støtte til å oppnå standarder	10 000	per bruk	
Maks støtte for deltakelse i Matkvalitetsordninger	3 000	per bruk	
Støtte til aktiviteter knyttet til informasjon og reklame	70 %	av støtteberettigede kostnader	
Maks beløp for halv- selvbergingsbruk	1 500	per bruk	
Produsentsammenslutninger:	5 %,	1., 2., 3., 4. og 5. år for	

Tiltak	Beløp eller rate	Støtteobjekt	Budsjettandel
tak i prosent av produksjonsverdien i de første fem årene etter godkjenning	5 %, 4 %, 3 % og 2 % 2,5 %, 2,5 %, 2 %, 1,5 %	produksjonsverdi opp til 1 000 000 €. 1., 2., 3., 4. og 5. år for produksjonsverdi over 1 000 000 €.	
Maks beløp	og 1,5 % 100 000 100 000 80 000 60 000 50 000	1. år 2. år 3. år 4. år 5. år	
2. Akse: Miljø og arealforvaltning			> 25 %
Min LFA-støtte	25	per ha jordbruksareal	
Maks LFA-støtte i fjellområder	250 150	per ha jordbruksareal per ha jordbruksareal	
Maks LFA-støtte i andre områder			
Maks Natura 2000 støtte for de første 5 årene	500	per ha jordbruksareal	
Vanlig maks Natura 2000 støtte	200	per ha jordbruksareal	
Ett-årige vekster	600	per ha	
Spesialiserte flereårige vekster	900	per ha	
Andre vekster	450	per ha	
Utrydningstruede dyreraser	200	per dyreenhet	
Dyrevelferd	500	per dyreenhet	
Maks årlig kompensasjon for tilplanting av jordbruksareal – for bønder og sammenslutninger av bønder – for juridiske personer – investeringsstøtte	700 150 80 % 70 %	per ha per ha av støtteberettigede kostnader i LFA- områder av støtteberettigede kostnader i andre regioner	
Natura 2000 og årlig miljøstøtte til skogbruk – minimum beløp	40	per ha	

Tiltak	Beløp eller rate	Støtteobjekt	Budsjettandel
– maksimum beløp	200 per ha		
3. akse: Diversifisering og livskvalitet			> 10 %
LEADER			> 5 % (2,5 % i EU-12)

Kilde: EU-kommisjonen (2006)

Tiltakene i den tredje aksen inneholder mange av de samme tiltakene som under det forrige programmet. I tillegg til de tre aksene har «Leader»-nettverkene en overordnet posisjon i bygdeutviklingsprogrammet. Nytt er også at LEADER-tiltakene skal knyttes opp mot tiltakene i de tre aksene.

Tabell 5.6 Nasjonale tak for pilar 1 og pilar 2 (2007–2013) i mill. € ¹⁾

	Direkte støtte mill. €	Bygdeutvikling mill. €	Direkte støtte og bygdeutvikling € per daa
Belgia	4 127,4	418,6	328,9
Bulgaria	2 558,9	2 609,1	99,6
Tsjekkia	4 446,2	2 815,5	203,6
Danmark	7 189,6	444,7	282,9
Tyskland	40 037,3	8 112,5	284,1
Estonia	495,3	714,7	158,8
Hellas	14 667,8	3 707,3	564,7
Spania	33 827,9	7 213,9	161,8
Frankrike	58 554,7	6 442,0	220,0
Irland	9 349,8	2 339,9	271,4
Italia	28 409,0	8 292,0	249,5
Kypros	261,3	162,5	250,8
Latvia	743,7	1 041,1	96,2
Litauen	1 858,7	1 743,4	129,1
Luxemburg	259,5	90,0	271,0
Ungarn	6 460,9	3 805,8	176,7
Malta	24,9	76,6	1 015,7
Nederland	5 943,6	486,5	338,6
Østerrike	5 168,5	3 911,5	280,2
Polen	14 841,3	13 230,0	175,9
Portugal	4 120,3	3 929,3	213,7
Romania	5 564,6	8 022,5	96,2
Slovenia	706,6	900,3	327,3
Slovakia	1 901,9	1 969,4	199,7

Finland	3 944,8	2 079,9	261,8
Sverige	5 294,9	1 825,6	226,1
Storbritannia	27 676,7	1 909,6	176,5
EU-15	248 572	51 203	231,6
EU-12	39 864	37 091	146,1
EU-27	288 436	88 294	206,9

1) Direkte støtte: beløp for 2007–2008 som vedtatt, beløp 2009–2013 som foreslått av EU-kommisjonen. Bygdeutvikling for 2007–2013 som vedtatt.

Kilde: EU-kommisjonen 2007c, EU-kommisjonen 2007d, EU-kommisjonen 2008b, EU-kommisjonen 2008c.

Ulikt tidligere programmer er det nå fastsatt nasjonale tak på hvor mye støtte medlemslandene kan bruke på direkte støtte (del av pilar 1) og tiltak knyttet til bygdeutvikling (pilar 2). Disse takene vises i tabell 5.6. Den andre delen av pilar 1, markedsregulering, finansieres for hele EU uten nasjonale tak.

For EU under ett vil utgiftene knyttet til direkte støtte utgjøre ca. tre-fjerdedeler av EUs samlede utbetalinger i perioden 2007 til 2013. For de nye medlemslandene står bygdeutvikling for ca. halvparten av de samlede utgiftene. Dette fordi direkte støtte fortsatt betraktes som kompensasjon for prisreduksjoner for de 15 «gamle» medlemslandene før EU-utvidelsen i 2004. Regnet per daa, er beløpene derfor betydelige høyere i de 15 «gamle» medlemslandene.

5.2.3 «Helsesjekk»

Allerede da den gjeldende CAP-reformen fra juni 2003 ble vedtatt, ble man enig om å gjennomføre en såkalt «helsesjekk» («Health check») i 2007 for å kunne endre på noe av virkemidlene. I november 2007 la EU-kommisjonen frem sine forslag for hvordan tiltakene i CAP burde endres (EU-kommisjonen 2007b).

I starten stilles tre spørsmål:

- Hvordan gjøre enkeltbrukstilskuddet mer effektivt og enklere?
- Hvordan tilpasse markedsreguleringen, som til å begynne med ble laget for EU-6, til fortsatt å være relevant i en mer og mer globalisert verden og et EU-27?
- Hvordan mestre nye utfordringer fra klimavandel, vekst i bioenergi, forvaltning av vannressurser, biodiversitet i lys av nye utfordringer og muligheter?

Til å møte disse spørsmålene og utfordringene foreslår EU-kommisjonen endringer innenfor følgende områder:

1. Enkeltbrukstilskuddet

Det argumenteres med at det vil være vanskelig på sikt å legitimere forskjeller i enkeltbrukstilskuddet som bruksmodellen har medført. EU-kommisjonen foreslår derfor at medlemsland som har valgt bruksmodellen gis mulighet til å gå over til regionmodellen fra 2009 og frem til 2013.

2. Cross-compliance

Det foreslås en gjennomgang av kravene til cross-compliance med sikte på å forenkle disse, også i lys av hvilke krav samfunnet stiller. Det nåværende systemet ansees å være for komplekst og rigid.

3. Delvis koblet støtte

Nylige reformer av enkelte sektorer (frukt og grønnsaker, sukker og snart vin) gjør at delvis koblet støtte ikke lenger vil kunne legitimeres på samme måte som tidligere. EU-kommisjonen innser imidlertid at noen regioner der produksjonsomfanget er liten, fortsatt vil være avhengig av delvis koblet støtte og foreslår at dette avgjøres fra sak til sak for de berørte regionene.

4. Nedre og øvre grenser for støtte

Synliggjøring og mer åpenhet rundt CAPs støtteordninger gjør det nødvendig å begrense støttebeløpet et bruk kan motta både nedenfra og ovenfra. Det foreslås en gradvis reduksjon av støttebeløpene utover visse grenser for støtte. En nedre grense foreslås for at hobbybønder ikke lenger kan motta støtte. Støtten som spares inn på denne måten skal overføres til bygdeutvikling (pilar 2). EU-kommisjonen er også klar over at en ville kunne unngå den øvre grensen ved å splitte opp bruk. Dette skal unngås.

5. Intervensjon korn

I lys av høye verdensmarkedspriser for korn og økt etterspørsel etter biodiesel foreslår EU-kommisjonen at det kun opprettholdes intervensjonspris for matkorn.

6. Brakklegging

Brakklegging ble innført i en tid med høye lagre. Det er ikke lenger tilfelle i dag. Av den grunn foreslås brakklegging opphevet. For ikke å miste den miljømessige gevinsten brakklegging har medført, går EU-kommisjonen inn for å bruke miljøtiltak og bygdeutvikling.

7. Melkekvoter

Det er vedtatt at systemet med melkekvoter skal oppheves fra 31.03.2015. Overgangen blir mykere ved å gradvis øke melkekvotene slik at deres rente går mot null. Samtidig er EU-kommisjonen klar over at dette vil kunne ha negative effekter for fjellområder som står i fare for å miste sin produksjon. Derfor åpnes for spesielle tiltak (koblet støtte) for å kunne videreføre melkeproduksjonen i disse områdene.

8. Tilbudskontroll

Gjelder for små sektorer som styrke, flaks og humle.

9. Risikomanagement

Skal ikke gjøres som en «one-fits-all»-tilnærming, men overlates mer til medlemslandene. Disse skal bruke noe av modulation til å utforme program som er målrettet mot risikomanagement, men de skal kunne notifiseres i «grønn boks». For perioden etter 2015 varsles en mer grundig gjennomgang av risikomanagement.

10. Klimavandel, bioenergi, forvaltning av vannressurser og biodiversitet

EUs landbruk er bidratt til klimavandel gjennom bedre teknologi (mindre gjødseltap) og færre husdyr. Ingen spesielle tiltak foreslås. EU har vedtatt at 10 % av energiforbruket i 2020 skal komme fra bioenergi og 20 % skal komme fra fornybare energikilder. Samtidig skal hovedvekten av EUs jordbruk fortsatt være produksjon av mat og fôr. Det vurderes å kutte den gjeldende støtte for energivekster i lys av utsiktene til høye priser på bioenergi.

11. Pilar 2 (bygdeutvikling)

Det foreslås å øke modulation med 2 % i perioden 2010 til 2013. Det vil gi mer penger til bygdeutvikling og mindre penger til enkeltbrukstilskuddet.

EU-kommisjonen varslet konkrete kvantitative forslag våren 2008. Så langt har EU-kommisjonens forslag fått blandet mottakelse i medlemslandene. Kritikken går særlig på økt grad av modulation og innføring av en øvre grense for støtte. Det er særlig Storbritannia og Tyskland som er imot dette fordi de har en bruksstruktur som er kjennetegnet av store bruk.

5.3 Sammenligning med Norge

I Norge er støtten til produsentene fordelt på ulike ordninger og finansieringsmåter. Vi vil her gå gjennom markedsreguleringen, støtte mer eller mindre direkte til produsent og velferdsordninger.

5.3.1 Markedsregulering

Markedsreguleringen i Norge er spesiell i den forstand at det er produsentene som har ansvaret for eventuell overproduksjon og at det er de som finansierer reguleringen gjennom innbetaling av omsetningsavgifter. Dette elementet kan derfor ikke regnes som støtte i klassisk forstand, men vi nevner det for sammenligning med systemet i EU som er basert på finansiering fra myndighetene.

5.3.2 Direkte tilskudd

I den neste tabellen har vi gjennomgått de viktigste tilskuddene til produsent som finansieres over statsbudsjettet. Tilskuddene er ordnet per sektor, og tabellen inneholder både satser og de totale budsjettutgiftene til de enkelte ordningene

Tabell 5.7 Støtteordninger i Norge. 2008

Ordning	Sats for 2009	Betingelser og begrensninger	Budsjett 2008 i tusen kr
Tilskudd til norsk ull	31,00 kr/kg	Tilskuddet varierer med kvalitet.	152 800
Melk			
Pristilskudd melk			
– Grunntilskudd geitmelk	2,91 kr/liter		54 500
– Distriktstilskudd melk	0,00 til 1,73 kr/liter	Landet er delt i 10 soner.	450 700
Driftstilskudd melk og kjøttfe			1 041 700
– Gis per foretak		Avhengig av region, antall dyr og antall medl. i samdrifter. Maksimalbeløp ved 5 kyr, 27 geiter, 50 ammekyr	
Areal- og kulturlandskapstilskudd			3 125 969
Kulturlandskapstilskudd	189 kr/daa		
Arealtilskudd			
– grovfôr	0 til 266 kr/daa	Avhengig av sone (7 soner) og størrelse på gården.	
– korn	96 til 247 kr/daa	Avhengig av sone (7 soner) og størrelse på gården.	
– potet	50 til 900 kr/daa	Avhengig av sone (7 soner).	
– grønnsaker	0 til 1 500 kr/daa	Avhengig av sone (7 soner) og størrelse på gården.	
– frukt og bær	0 til 1 150 kr/daa	Avhengig av sone (7 soner) og størrelse på gården.	
Økologisk arealtilskudd	75 til 1 000 kr/daa	Gis i tillegg til ordinært arealtilskudd avhengig av øk. vekst	38 800
Økologisk omleggingstilskudd	250 kr/daa	Årlig i karensår. Gis ikke for innmarksbeite.	30 600
Regionale miljøtilskudd		Til fremme av kulturlandskap og redusert forurensning.	390 000
Distrikts- og kvalitetstilskudd på frukt, bær og grønnsaker			
– DK-tilskudd frukt, bær og grønt	0 til 3,99 kr/kg evt. stk	Avhengig av vekst og arealsone.	46 500
– potet i Nord Norge	1,05 kr/kg		3 000

Tabell 5.7 fortsetter Støtteordninger i Norge. 2008

Ordning	Sats for 2009	Betingelser og begrensninger	Budsjett 2008 i tusen kr
Kjøtt			
Grunntilskudd kjøtt			91 400
– sau	3,70 kr/kg		
– geit	5,15 kr/kg		
Distriktstilskudd kjøtt			549 367
– distriktstilskudd i soner	0,00 til 11,60 kr/kg	Landet er delt i 5 soner.	
– sau	0,00 til 13,50 kr/kg	Landet er delt i 5 soner.	
– gris	0,94 til 5,40 kr/kg	Kun i enkelte regioner.	
– kylling og kalkun	0,40 kr/kg	Kun Agder, Vestlandet og Trøndelag.	
Produksjonstilskudd husdyr			1 898 400
– Melkeku og ammeku	396 til 3 340 kr/dyr	Avhengig av antall dyr.	
– Storfe	787 kr/dyr	Forutsatt under 250 dyr.	
– Melkegeit	412 til 1 120 kr/dyr	Avhengig av antall dyr opp til 250 melkegeiter.	
– Sau og ammegeit	0 til 900 kr/dyr	Avhengig av antall dyr.	
– Avlsgris	0 til 1 202 kr/dyr	Avhengig av region og antall dyr.	
– Slaktegris	28 kr/dyr	Forutsatt under 1 400 dyr.	
– Verpehøner	12 til 26 kr/dyr	Avhengig av region og antall dyr opp til 5 000 verpehøner	
– Unghest	1 000 kr/dyr	Forutsatt hester under 3 år	
– Lammeslakt	0 til 175 kr/dyr	Avhengig av slaktekvalitet.	
Økologisk husdyrproduksjon	0 til 1 802 kr/dyr i tillegg	Avhengig av dyreslag og sone.	20 000
Dyr på utmarksbeite			233 000
– Kyr, storfe og hest	250 kr/dyr		
– Sau, lam og geit	85 kr/dyr		
Beitetilskudd			410 000
– Kyr, storfe, hest og hjort	250 kr/dyr		
– Sau, lam, geiter og kje	35 kr/daa		
Distriktstilskudd egg	0,45 eller 1,05 kr/kg	Lav sats gis Vestlandet og Trøndelag. Høy sats gis i Nord-Norge.	4 500

Siden 2000 er skattelette kommet som et nytt element i landbrukspolitikken. Fra da ble det ved skatteberegningen innført et flatt inntektsfradrag i inntekten fra jord- og hagebruk. Denne ordningen er videreført og senere utvidet til også å omfatte en inntektsavhengig del. For inntektsåret 2008 består inntektsfradraget av en flat basisdel på 54 200 kroner per driftsenhet og et tilleggsfradrag på 32 prosent av jordbruksinntekten mellom 54 200 og 328 575 kroner slik at samlet maksimalt inntektsfradrag blir 142 000 kroner. For 2008 ble det generelle fradraget økt fra 45 000 kroner til 54 200 kroner for å kompensere landbruksnæringen for økt fyringsoljeavgift. Fra og med 2004 er grunnlaget for jordbruksfradraget utvidet til også å omfatte produksjon av biobrensel basert på trevirke slik at deler av inntekten fra skogbruksvirksomheten valgfritt kan overføres til jordbruket etter nærmere retningslinjer.

Også i Norge kan en få støtte til investeringer. Støtte til investeringstiltak fra Landbrukets utviklingsfond (LUF) har de senere årene i økende grad blitt gitt til tiltak for å få i gang ny næringsvirksomhet i tillegg til tradisjonell landbruksdrift på bygdene, og i mindre grad enn tidligere til investeringstiltak innen tradisjonell landbruksproduksjon. LUF gir også investeringsstøtte til en del miljøtiltak. Investerings-tilskudd og rentefrie investeringslån over jordbruksavtalen er ofte omtalt som Bygdeutviklingsmidler (BU-midler).

Det ble opprettet et femårig verdiskapningsprogram for norsk matproduksjon som følge av jordbruksoppgjøret 2000. Innvilgingsramme for verdiskapningsprogrammet var 50 mill. kroner i 2001, mens den for 2002 var satt til 90 mill. kroner. Som følge av jordbruksoppgjøret 2003, ble bevilgingen til verdiskapningsprogrammet flyttet ut av jordbruksavtalen. Det er oppnevnt nytt styre for fase II av programmet (2003–2005), som skal arbeide strategisk med å utvikle programmet. Viktige områder for programmet vil være nyskapings- og bedriftsutviklingsprosjekter, mobiliseringstiltak og satsing på markedskanaler. Heretter vil det være Innovasjon Norge (tidligere SND) og ikke styret, som behandler enkeltsaker.

5.3.3 Velferdstiltak

I Norge blir også en rekke velferdstiltak finansiert over statsbudsjettet som et resultat av forhandlingene om jordbruksavtalen. Oversikt over disse tiltakene finnes i tabell 5.8. Den totale bevilgningen er endret lite de siste fire årene.

Tabell 5.8 Velferdstiltak over statsbudsjettet i 2008, i 1 000 kr

Ordning	Betingelser (etter jordbruksoppgjøret 2008)	Budsjett 2008
Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	Satser per dyr begrenset til maksimalt 58 000 kr per bruk.	1 068 619
Tilskudd til avløsning for sykdom m.m.	Maksimale dagsatser beregnes.	152 000
Medlemsavgift i folketrygden	Finansierer differansen i avgiftssats mellom selvstendig næringsdrivende og lønnsinntakere.	130 800
Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	Kollektiv innbetaling av tilleggspremien for økning av sykepengene fra 65 til 100 % for sykdom utover 16 dager.	88 000
Andre velferdstiltak	Tilskudd til landbruksvikarordningen og tilskudd til landbrukets HMS-tjeneste.	80 000
Tidligpensjonsordning for jordbrukere	Satsen er 100 000 kroner for enbrukerpensjon og 160 000 for to.	121 035
Totalt		1 640 454

Kilder: Landbruksdepartementet (2007, 2008).

5.4 Oppsummering

Denne oversikten viser at både Norge og EU har mange og til dels komplekse støtteordninger. Vi kan oppsummere med noen korte punkter:

- **Marked.** Begge har en form for markedsstøtte/markedsregulering. Forskjellen er at den i Norge finansieres av produsentene og at den i EU finansieres av myndighetene. Videre er systemet i EU designet for gripe inn ved et prisfall, mens det i Norge er basert på at markedsregulatorer griper inn i markedet for å kunne ta ut en målpris.
- **Direkte støtte.** Begge bruker slik form for støtte. Støtten i Norge er til en viss grad mer differensiert i forhold til regioner. EU vil fra 2005 imidlertid basere seg i mye større grad på at støtten skal være frikoblet fra produksjonen via innføringen av et enkeltbrukstilskudd.
- **Bygdeutvikling.** Begge baserer seg på egne ordninger for bygdeutvikling som gjerne går ut over det å støtte landbruket spesielt.
- **Velferd og skatt.** Her finner vi den største variasjonen mellom Norge og EU, men også mellom EUs egne medlemsland. På disse områdene har de enkelte medlemslandene sine egne ordninger.

Referanser

- EU-kommisjonen. 2005. *Commission Regulation No. 188/2005*.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2005R0118:20050416:EN:PDF>
- EU-kommisjonen. 2006. *Fact Sheet. The EU Rural Development Policy 2007–2013*. (Internett: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/en_2007.pdf, nedlastet 05.03.2008).
- EU-kommisjonen. 2007a. *Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2006*. Brussels. (Internett: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/index.htm, nedlastet 03.03.2008).
- EU-kommisjonen. 2007b. *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Preparing for the «Health Check» of the CAP reform. COM(2007) 722 final. Brussels, 20.11.2007*. (Internett: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0722:FIN:EN:PDF>, nedlastet 03.03.2008).
- EU-kommisjonen. 2007c. *Commission Decision 2007/383/EC of 1 June 2007*. (Internett: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:142:0021:0022:EN:PDF>, nedlastet 25.08.2008).
- EU-kommisjonen. 2007d. *Commission Decision 2007/680/EC of 22 October 2007*. (Internett: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:280:0027:0030:EN:PDF>, nedlastet 25.08.2008).
- EU-kommisjonen. 2008a. *Direct payments*. (Internett: http://ec.europa.eu/agriculture/markets/sfp/index_en.htm, nedlastet 05.03.2008).
- EU-kommisjonen. 2008b. *Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2007*. Brussels. (Internett: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2007/table_en/index.htm, nedlastet 25.08.2008).
- EU-kommisjonen. 2008c. *Proposal for a Council Regulation. COM(2008) 306 final*. (Internett: http://ec.europa.eu/agriculture/healthcheck/prop_en.pdf, nedlastet 25.08.2008).
- Landbruksdepartementet. 2007. *Statsbudsjettet for 2008. St.prp. nr. 1 (2007-2008)*.
- Landbruksdepartementet 2008. *Jordbruksavtale 2008–2009*. (Internett: http://www.regjeringen.no/upload/LMD/Vedlegg/Jordbruks_Avtale_2008_2009_030608.pdf, nedlastet 16.06.2008).

Tema: Mot en ny Farm Bill i USA¹⁰

Av Klaus Mittenzwei

De jordbrukspolitiske virkemidlene i USA består av en rekke ulike støtteordninger. *Direct Payments* er tilskudd som gis, på samme måte som i Norge eller EU, uavhengig av markedssituasjonen. Disse kan være knyttet til produksjon, areal eller dyr. *Countercyclical Payments* er direkte tilskudd hvis sats er avhengig av differansen mellom markedsprisen og en fastsatt «terskelpris» (*trigger price*). Tilskuddet sikrer at bonden minst får en inntekt tilsvarende terskelprisen. Satsen beregnes som differanse mellom markedspris og terskelpris. Hvis markedsprisen ligger over terskelprisen blir det ingen utbetaling. Videre finnes *Loan Deficiency Payments* og *ad hoc disaster assistance*. Særlig sistnevnte kan i noen tilfeller oppfattes som en skult inntektstøtte. Bullock viste et eksempel av en bonde i North-Dakota som hadde fått *disaster assistance* i alle år mellom 1995 og 2005, og stilte seg kritisk til at det virkelig skulle ha funnet sted tørke eller andre katastrofer i alle disse årene.

Bullock viste videre at det å splitte opp bruk kan være en måte å tilpasse seg tilskuddssystemet på. I USA er det, på samme måte som i Norge, offentlig hvor mye direkte støtte en bonde får utbetalt gjennom de ulike støtteordningene. Ved hjelp av eksemplet av bonden i North-Dakota illustrerte han at bonden hadde ikke mindre enn åtte bruk i ulike *counties* i North-Dakota og Texas. I tillegg var det formodentlig flere slektninger av bonden som mottok egne støtteutbetalinger.

Noe av årsaken til denne politikken er å finne i USAs politiske system. Hver delstat er representert med to senatorer i Senatet. Dette gjør at statene i *Midwest* som domineres av jordbruk, er overrepresentert, mens de befolkningsrike statene langs Østkysten og Vestkysten er underrepresentert. Derved får jordbruksinteresser relativt sett sterkere gehør. Han var også inne på at valg av delegater til partienes nominasjonsmøter i forkant av presidentvalgene, tradisjonelt starter i Iowa. Dette er en betydelig jordbruksstat, og det vil ikke være mulig for en presidentkandidat å starte opptakten til valgkampen ved å kreve reduksjoner i støtten til jordbruket i en stat som Iowa.

For det andre fremheves at bøndene som en liten gruppe med homogene interesser, klarer å få gjennom mye av sine posisjoner i den politiske beslutningsprosessen.

Prosessen for den nye Farm Bill fungerer på den måten at de to kamrene i den amerikanske kongressen, Senatet og Representantenes Hus, utformer hvert sitt forslag som så sys sammen til ett forslag som oversendes Presidenten og hans administrasjon. Dersom Presidenten er enig i forslaget kan han signere det slik at det blir gjeldende lov. Nedlegger Presidenten veto, går det tilbake til kongressen. Da kan kongressen enten overstyre Presidenten hvis det finner seg et flertall eller en går automatisk tilbake til loven fra 1949. Dette ønsker imidlertid ingen og derfor regnes det med at kongressen og Presidenten blir enige innen 15. mars som er fristen.

Forslagene fra henholdsvis Senatet og Representantenes Hus er ikke særlig ulike og viderefører for det meste den nåværende politikken. Det er heller ikke Presidentens forslag med unntak av et punkt. Dette gjelder et øvre tak for mye støtte en bonde kan motta. Under det nåværende regelverket kan en bonde motta støtte

---

¹⁰ Denne temaartikkelen er en bearbeidet versjon av et foredrag David S. Bullock fra University of Illinois, USA holdt i NILF 28.02.2008 med tittel: «*What's Going on with U.S. Farm Bill Legislation?*»

dersom totalinntekten er under 2,5 mill. \$ (ca. 12 mill. kr) og mindre enn 75 % av totalinntekten kommer fra jordbruk. I praksis har denne grensen liten betydning. Presidenten ønsker å redusere denne grensen til 200 000 \$ (ca. 1 mill. kr), men kongressen ønsker å opprettholde grensen.

For det andre kan en ny Farm Bill bare vedtas dersom finansieringen er avklart. Det betyr at kongressen samtidig må vedta et kutt i eksisterende budsjettposter.

Bullock mener videre at behandlingen av den nye Farm Bill føres forholdsvis uavhengig av WTO-forhandlingene og den gjeldende avtalen fra 1995. I større grad enn i Norge og kanskje EU, føler amerikanske politikere at Farm Bill dreier seg om nasjonal politikk, der WTO-avtalen spiller en mindre rolle. Vurderingen synes å være at hvis det så skulle skje at et land går til sak i WTO mot en amerikansk støtteordning til jordbruket, så tar man heller en omkamp i WTO fremfor å gardere seg i forkant ved å utforme en Farm Bill som holder seg innenfor WTO-avtalen. Dette har for øvrig allerede skjedd. Brasil vant for litt siden en tvistesak mot en amerikansk ordning for bomull som USA ble nødt til å endre.

6 Matvareindustrien

Matvareindustrien i EU er relativt fragmentert. På den ene siden har EU noen få store multinasjonale selskaper som konkurrerer på det globale markedet med globale merkevarer og et stort produktspekter. Samtidig har EU en rekke små matvareindustribedrifter som er konsentrert om regionale og nasjonale markeder som produserer lokale merkevarer og spesialiteter. Vi vil i det følgende presentere noen strukturtall for EUs matvareindustri. De senere årene har matvareindustrien i EU økt med tanke på omsetning og produksjonsverdi, mens antall sysselsatte og antall bedrifter har gått ned.

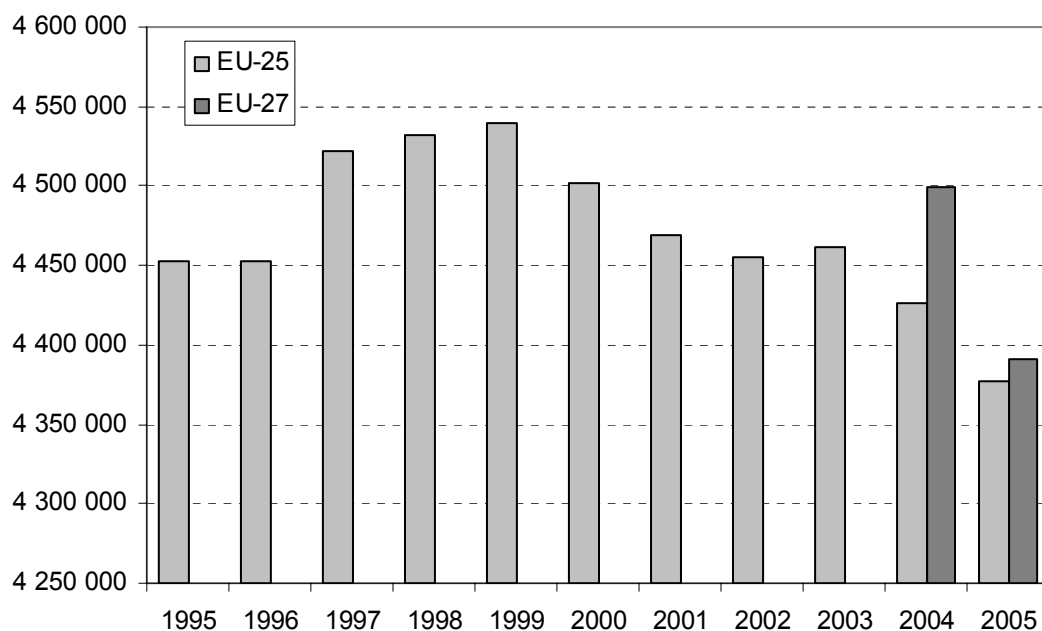
6.1 Struktur

I tallmaterialet som presenteres i dette kapitlet, er Eurostat (2008) og SSB (2007) sin industristatistikk benyttet som kilde hvis ikke annet er nevnt. Inndelingen som benyttes er basert på «NACE» systemet, som muliggjør sammenligning over landegrenser for næringsgrupper. Datagrunnlaget som presenteres omfatter virksomheter under NACE inndelingen «DA 15», dvs. produksjon av mat- og drikkevarer, heretter omtalt som matvareindustrien (SSB, 2002). Vi vil først og fremst benytte tall for EU-25, da dette muliggjør sammenligning over en lengre periode. For 2005 vil vi benytte tall for både EU-25 og EU-27.

6.1.1 Sysselsatte i matvareindustrien

Matvareindustrien i EU-27 hadde om lag 4,4 mill. sysselsatte i 2005, og utgjør med det ca. 13 % av den totale industrissysselsettingen i EU. Det er imidlertid store forskjeller mellom landene. På Kypros utgjør andelen sysselsatte i matvareindustrien 36 % av den totale industrissysselsettingen, mens i Slovenia og Finland er denne andelen på 9 %. Til sammenligning var det sysselsatt i underkant av 49 000 personer i norsk matvareindustri i 2005, og det utgjør 20 % av alle industrissysselsatte i Norge.

Figur 6.1 viser sysselsettingsutviklingen for EUs matvareindustri i perioden 1995 til 2005. Etter en sysselsettingsvekst i perioden 1995 til 1999, gikk antall sysselsatte i EU-25 ned med 4 % fra 1999 til 2005. Fra 2004 til 2005 gikk antall sysselsatte i matvareindustrien ned med ca. 2 % i EU-27.

Figur 6.1 Utvikling i antall sysselsatte i EUs matvareindustri, 1995–2005

Tabell 6.1 gir en oversikt over antall sysselsatte totalt i Norge og i EU i 1995, 2000 og 2005. Tyskland og Frankrike er de landene med størst andel sysselsatte i EUs matvareindustri, med hhv. 19 % og 14 %, men også Storbritannia, Italia og Polen står for en stor andel av sysselsatte i EUs matvareindustri.

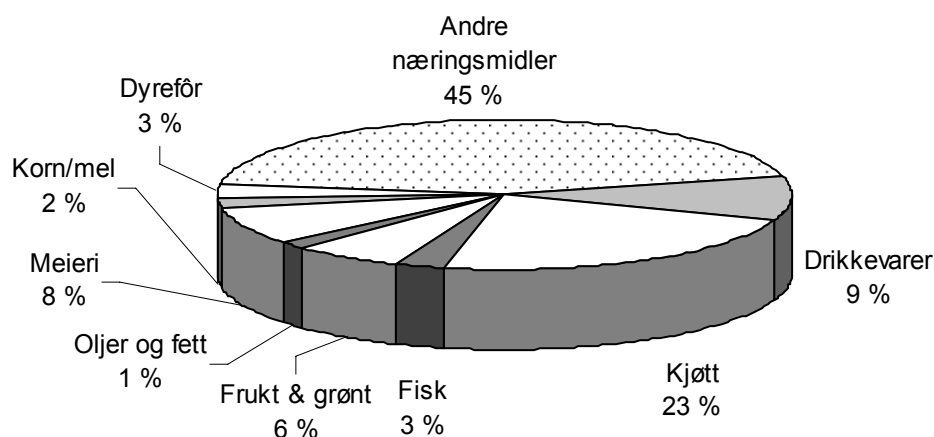
Tabell 6.1 Antall sysselsatte i matvareindustrien i Norge, EU-25, EU-15 og enkelte EU-land, i 1995, 2000 og 2005

	1995	2000	2005
Norge	51 000	53 000	49 000
EU-27	–	–	4 391 000
EU-25	4 453 000	4 502 000	4 377 000
Tyskland	879 000	873 300	845 000
Frankrike	625 000	630 000	624 000
Storbritannia	489 000	527 000	464 000
Italia	429 000	430 000	464 000
Polen	414 000	451 000	439 000
Spania	364 000	372 000	389 000
Romania	289 000	227 000	204 000

Figur 6.2 gir en oversikt over sammensetningen av matvareindustrien i EU i 2005, fordelt på bransjer. Av figuren ser vi at bransjen andre næringsmidler¹¹ har størst

¹¹ Bransjen for andre næringsmidler omfatter bl.a. produksjon av bakervarer, kaker, barnemat, sjokolade- og sukkervarer og pasta.

sysselsetting (45 %), etterfulgt av kjøttbransjen, drikkevarebransjen og meieri-bransjen.

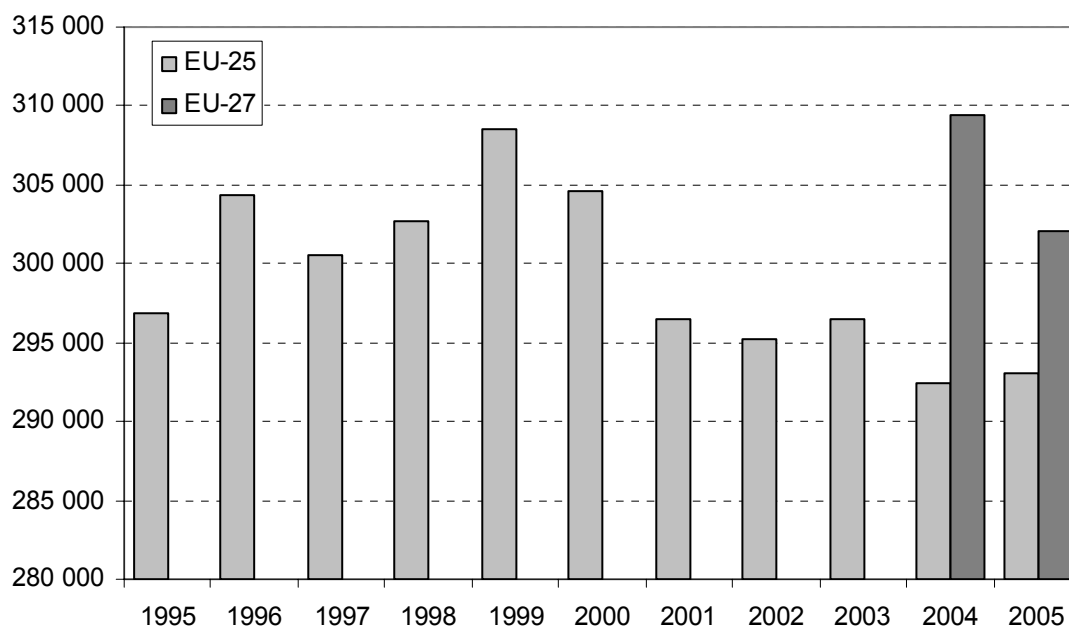

Figur 6.2 Prosentvis fordeling av sysselsatte i EUs matvareindustri fordelt på bransjer i 2005

6.1.2 Bedrifter i matvareindustrien

Det var om lag 302 000 bedrifter i matvareindustrien i EU-27 i 2005. EUs matvareindustri er relativt fragmentert, med noen få store multinasjonale selskaper samt en rekke små matvareindustribedrifter. I dag har ca. 90 % av alle bedriftene i EU færre enn 20 ansatte. EUs matvareindustri utgjør omlag 13 % av totalt antall industribedrifter i EU. Det er imidlertid store forskjeller mellom landene. I Frankrike utgjør andelen bedrifter innen matvareindustrien 27 % av totalt antall industribedrifter, mens i Storbritannia, Sverige og Slovenia er denne andelen på 5 %. I Norge er det ca. 1 500 bedrifter i matvareindustrien, og det utgjør 14 % av alle industribedrifter i Norge.

Figur 6.3 gir en oversikt over antall bedrifter i EU i perioden 1995–2005. I alt har antall bedrifter gått ned med om lag 4 % fra 2000 til 2005 i EU-25. Fra 2004 til 2005 gikk antall bedrifter i EU-25 noe opp, mens den for EU-27 gikk ned med ca. 2 %.

Figur 6.3 Utvikling i antall bedrifter i EUs matvareindustri, 1995–2005

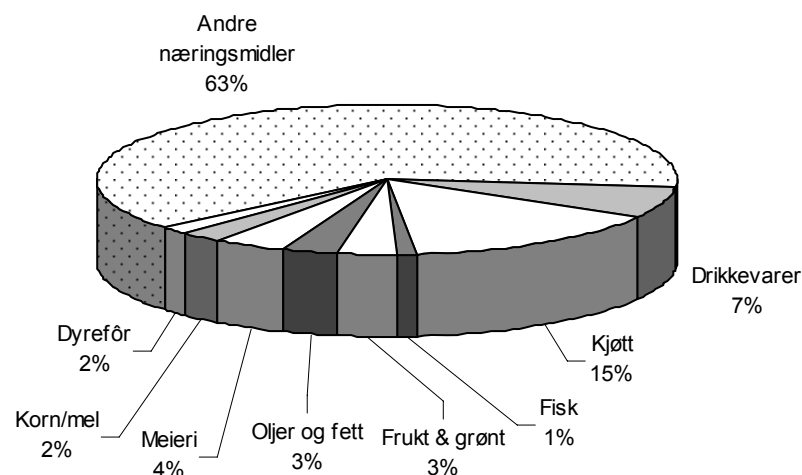
Tabell 6.2 gir en oversikt over antall matvareindustribedrifter i Norge, samlet i EU og i utvalgte EU land for årene 1995, 2000 og 2005. Italia og Frankrike har til sammen ca. 45 % av alle matvareindustribedrifter i EU-27 i 2005.

Tabell 6.2 Antall bedrifter i matvareindustrien i Norge, EU-25, EU-27 og enkelte EU-land, i 1995, 2000 og 2005

	1995	2000	2005
Norge	1 800	1 600	1 500
EU-27	–	–	302 000
EU-25	297 000	304 600	293 100
Italia	64 200	68 900	70 900
Frankrike	71 600	67 800	68 000
Tyskland	45 200	44 000	32 700
Spania	26 800	33 800	29 400
Polen	18 000	18 700	17 000
Hellas	14 500	14 500	15 200
Romania	9 100	10 100	10 800

Figur 6.4 viser bedriftenes bransjeinndeling i EU i 2005. Av figuren ser vi at bransjen andre næringsmidler omfatter 63 % av bedriftene innen matvareindustrien. Andelen kjøttbedrifter og bedrifter innen drikkevarebransjen utgjør hhv. 15 og 7 %, mens bedrifter innen øvrige bransjer utgjør 4 % eller mindre.

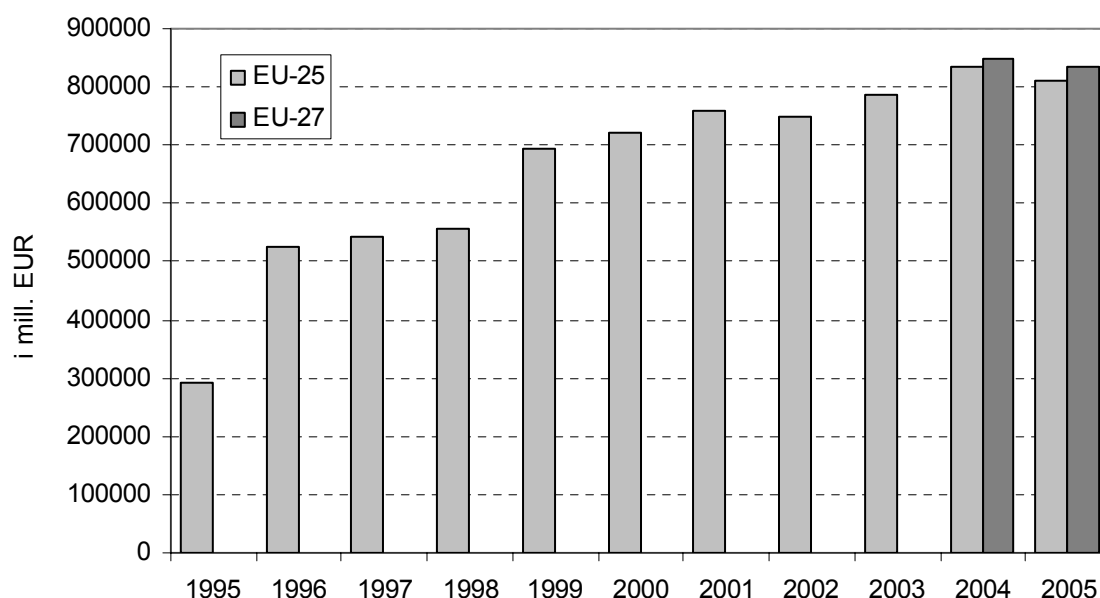

Figur 6.4 Prosentvis fordeling av bedrifter i EUs matvareindustri fordelt på bransjer i 2005

6.1.3 Produksjonsverdi

Matvareindustrien i EU-27 hadde i 2005 en produksjonsverdi på om lag 835 mrd. EUR, og står med et for 14 % av den totale produksjonsverdien i EUs industri. Til sammenligning hadde Norges matvareindustri en produksjonsverdi på ca. 17 mrd. EUR, dvs. 23 % av den samlede produksjonsverdien i norsk industri.

Samlet sett har produksjonsverdien i matvareindustrien i EU-25 økt med hele 177 % fra 1995 til 2005. Det siste året ser det imidlertid ut til at man hadde en negativ vekst på mellom 2 og 3 % i produksjonsverdien. Produksjonsverdien i Norge har til sammenligning økt med 54 % i perioden 1995 til 2005. Figur 6.5 gir en oversikt over utviklingen i matvareindustriens produksjonsverdi i perioden 1995–2005.

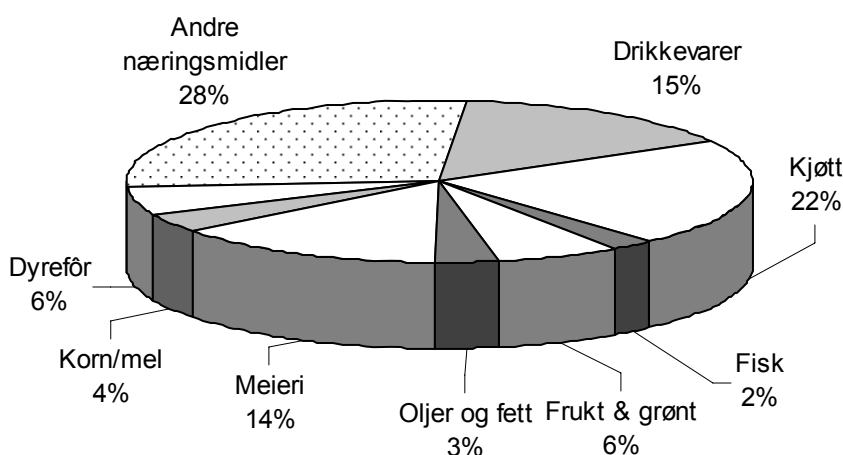
Figur 6.5 Utvikling i produksjonsverdien i EUs matvareindustri, 1995–2005

Tabell 6.3 gir en oversikt over produksjonsverdien i Norge og EU i 1995, 2000 og 2005. I EU er det Tyskland, Frankrike, Italia, Storbritannia og Spania som er de største produsentene av nærings- og nytelsesmidler, og disse landene står til sammen for over 60 % av EUs totale produksjon.

Tabell 6.3 Produksjonsverdi (i mill. EUR) i matvareindustrien i Norge, EU-25, EU-27 og enkelte EU-land, i 1995, 2000 og 2005

	1995	2000	2005
Norge	11 000	14 000	17 000
EU-27	–	–	835 000
EU-25	615 000	683 000	769 000
Tyskland	137 000	126 000	137 000
Frankrike	107 000	117 000	132 000
Italia	68 000	83 000	101 000
Storbritannia	79 000	103 000	98 000
Spania	50 000	60 000	83 000
Polen	18 000	25 000	34 000
Danmark	16 000	17 000	18 000

Figur 6.6 viser fordeling av produksjonsverdi for de ulike bransjene i EU i 2005. Av figuren ser vi at kjøttbransjen er den bransjen med nest størst prosentandel av produksjonsverdien (22 %) i matvareindustrien, bare slått av bransjen for næringsmidler ellers (28 %).

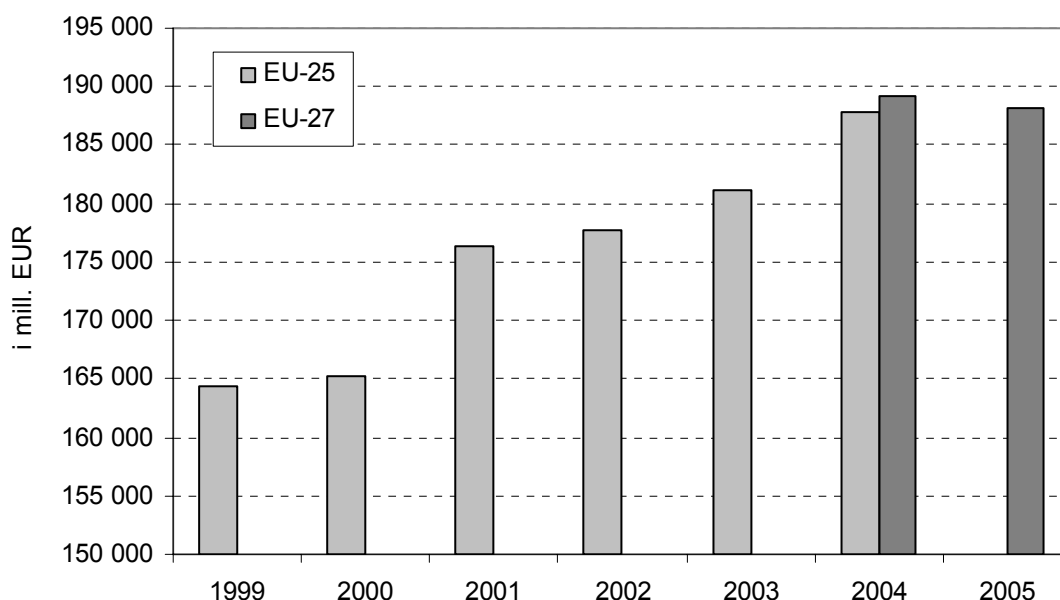

Figur 6.6 Prosentvis fordeling av produksjonsverdi i EUs matvareindustri fordelt på bransjer i 2005

6.1.4 Bearbeidingsverdi

Matvareindustrien i EU-27 hadde i 2005 en bearbeidningsverdi på 188,2 mrd. EUR. Bearbeidingsverdien til matvareindustrien utgjorde dermed 12 % av den totale

bearbeidingsverdien til industrien. Til sammenligning hadde Norges matvareindustri en bearbeidningsverdi på 3,8 mrd. EUR. samme år, noe som tilsvarer 18 % av industriens totale bearbeidningsverdi. Figuren nedenfor gir en oversikt over utviklingen i bearbeidingsverdien for matvareindustrien i EU i perioden 1995–2005. Bearbeidingsverdien i EU-25 sin matvareindustri økte med ca. 14 % i perioden fra 1999 til 2004. Fra 2004 til 2005 gikk imidlertid bearbeidingsverdien ned med 0,5 % i EU-27.

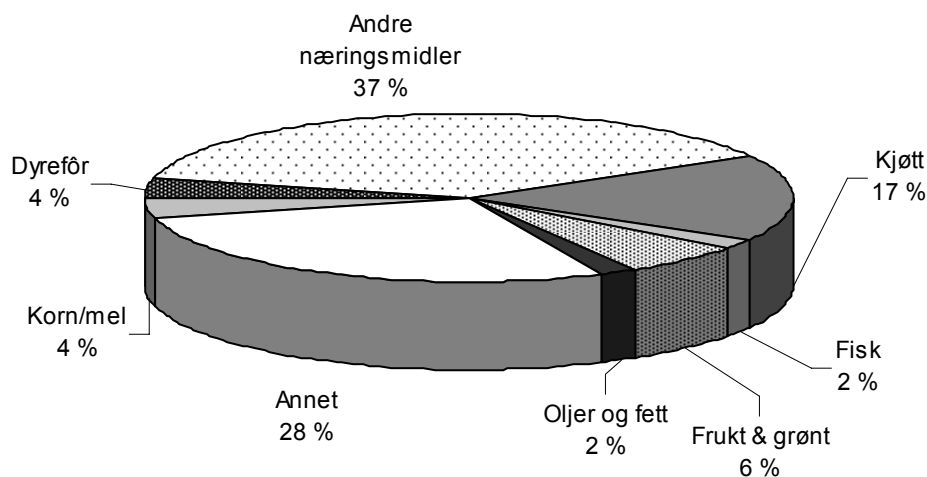
Figur 6.7 Utvikling i bearbeidingsverdien i EUs matvareindustri, 1999–2005

Tabell 6.4 gir en oversikt over bearbeidingsverdien i Norge og i EU i 2000 og 2005. Av tabellen ser vi at Tyskland og Spania har høyest bearbeidningsverdi i 2005, og samlet sto matvareindustrien i disse landene for over 25 % av den totale bearbeidingsverdien i EUs matvareindustri.

Tabell 6.4 Bearbeidingsverdi (i mill. EUR) i matvareindustrien i Norge, EU-27 og enkelte EU-land, i 2000 og 2005

	2000	2005
Norge	2 900	3 800
EU-27	–	188 200
EU-25	165 200	–
Tyskland	31 200	33 000
Spania	13 600	18 400
Belgia	5 000	6 000
Østerrike	–	3 700
Ungarn	1 300	1 900
Romania	900	1 300
Bulgaria	300	500

Figur 6.8 viser fordeling av bearbeidingsverdi for de ulike bransjene i EU i 2005. Det er bransjen for andre næringsmidler, samt kjøttvarebransjen som har høyest bearbeidingsverdi i EU i 2005, og disse bransjene utgjør hhv. 37 % og 17 % av total bearbeidingsverdi i EUs matvareindustri i 2007.

Figur 6.8 Prosentvis fordeling av bearbeidingsverdi i EUs matvareindustri fordelt på bransjer i 2005

6.1.5 Handel med nærings- og nytelsesmidler

I dette avsnittet tar vi for oss EUs utenrikshandel med nærings- og nytelsesmidler. Dataene som presenteres er basert på Eurostat sin utenrikshandelsstatistikk som gir en oversikt over import og eksport fordelt etter tollvarenummer (Eurostat, 2008). Vi har her definert nærings- og nytelsesmidler ut i fra inndelingen i tolltariffen, der statistikken omfatter kapittel 2–23 (ekskl. kapittel 5 og 6). Det er verdt å merke seg at dette er en relativt grov inndeling. Vi vil her kun benytte tall for EU-25.

I 2006 importerte EU nærings- og nytelsesmidler for til sammen 75,6 mrd. EUR, og det er en økning på 37 % siden 1999. Til sammenligning ble det eksportert nærings- og nytelsesmidler fra EU-markedet for 60,1 mrd. kroner i 2005, og det er en økning på 40 % fra 1999.

Tabell 6.5 viser utviklingen av importerte nærings- og nytelsesmidler til EU-25 for perioden 1999–2006 fordelt på kapitler i tolltariffen. Av tabellen ser vi at det er fisk og frukt som utgjør den største andelen av importen av nærings- og nytelsesmidler med en andel på hhv. 17 og 15 %. Av EUs import av nærings- og nytelsesmidler i 2006 kom 26 % fra Brasil, USA og Argentina.

Tabell 6.5 Import av nærings- og nytelsesmidler til EU-25 i mrd. EUR, 1999–2006

Kapittel	Produktgruppe	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
02	Kjøtt	2,2	2,6	3,0	2,8	2,7	2,9	3,2	3,4
03	Fisk	8,4	9,6	10,7	10,2	10,1	10,0	11,3	13,2
04	Meieri	0,9	1,0	1,1	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9
07	Grønnsaker	2,3	2,5	2,6	2,5	2,4	2,7	2,9	3,1
08	Frukt	7,9	8,2	8,9	9,1	9,5	10,0	11,4	11,7
09	Kaffe/te	5,8	5,8	4,6	3,8	3,6	3,6	4,6	5,3
10	Korn	1,5	1,8	2,0	2,9	2,3	2,4	2,0	2,2
11	Mølleprodukter	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
12	Oljer	4,9	5,3	6,1	5,9	5,8	5,4	5,0	4,9
13/14	Div vegetabilske produkter	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
15	Animalske oljer	2,7	2,4	2,5	2,9	2,9	3,5	3,9	5,1
16	Tilberedte animalske produkter	2,5	2,7	2,8	2,9	2,9	3,0	3,4	3,7
17	Sukker/sukkervarer	1,4	1,3	1,5	1,6	1,5	1,7	1,8	1,8
18	Kakao/sjokolade	2,3	1,9	2,3	3,0	3,5	2,9	3,1	3,1
19	Bakverk	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8
20	Bearbeidet vegetabilske prod.	3,1	3,3	3,0	3,2	3,1	3,3	3,6	3,8
21	Div bearbeidet næringsmidler	1,1	1,3	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5	1,7
22	Drikkevarer	2,5	3,0	3,6	3,6	3,5	3,9	4,1	4,4
23	Dyrefôr	4,4	5,6	6,4	6,2	5,9	6,5	5,9	6,0
	Sum	55,1	59,5	63,7	64,2	63,6	65,5	69,8	75,6

Kilde: Eurostat (2007)

Tabell 6.6 gir en oversikt over EUs eksport av nærings- og nytelsesmidler i perioden 1999 til 2006. Av tabellen ser vi at drikkevarer er den desidert største gruppen av nærings- og nytelsesmidler som eksporteres fra EU. I 2006 utgjorde denne gruppen om lag 27 % av EUs eksport av nærings- og nytelsesmidler. Om lag 37 % av EUs eksport av nærings- og nytelsesmidler gikk i 2006 til USA, Russland og Sveits.

Tabell 6.6 Eksport av nærings- og nytelsesmidler fra EU-25 i mrd. EUR, 1999–2006

Kapittel	Produktgruppe	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
02	Kjøtt	3,8	3,9	3,9	3,7	3,2	3,8	3,8	4,0
03	Fisk	1,4	1,6	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0
04	Meieri	4,5	5,4	5,6	5,1	5,0	5,2	5,2	5,1
07	Grønnsaker	1,0	1,1	1,2	1,6	1,5	1,4	1,4	1,8
08	Frukt	1,0	1,2	1,4	1,4	1,4	1,4	1,7	2,0
09	Kaffe/te	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,9	1,1
10	Korn	2,4	3,0	2,3	2,2	2,6	1,6	2,0	2,2
11	Mølleprodukter	1,4	1,6	1,8	1,8	1,7	1,8	1,5	1,6
12	Oljer	1,0	0,9	0,8	0,9	0,8	0,9	1,0	1,1
13/14	Div vegetabiliske produkter	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6
15	Animalske oljer	2,5	2,5	2,2	2,5	2,4	2,4	2,5	2,6
16	Tilberedte animalske produkter	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0
17	Sukker/sukkervarer	1,9	2,4	2,6	2,0	1,9	1,7	2,2	2,9
18	Kakao/sjokolade	1,3	1,5	1,6	1,8	1,8	1,9	1,9	2,2
19	Bakverk	2,6	3,0	3,5	3,4	3,3	3,4	3,7	4,1
20	Bearbeidet vegetabiliske prod.	1,8	2,1	2,3	2,5	2,3	2,4	2,5	2,8
21	Div bearbeidet næringsmidler	2,6	2,9	3,2	3,4	3,5	3,8	4,2	4,7
22	Drikkevarer	10,3	11,8	12,5	13,3	13,1	13,0	14,0	16,4
23	Dyrefôr	1,2	1,4	1,4	1,6	1,4	1,5	1,7	1,9
	Sum	42,9	48,7	50,4	51,3	50,1	50,5	53,7	60,1

Kilde: Eurostat (2007)

6.1.6 Norges handel med nærings- og nytelsesmidler

Legger man samme definisjon til grunn som for EU-25, når det gjelder handel av nærings- og nytelsesmidler,¹² utgjorde Norges import av nærings- og nytelsesmidler i 2006 ca. 26,9 mrd. NOK, mens eksporten var på 38,6 mrd. NOK. Norges viktigste handelsprodukt når det gjelder næringsmidler, er fisk og fiskevarer. I 2006 utgjorde fiskeeksporten 87 % av den totale eksporten av nærings- og nytelsesmidler. Tabell 6.7 viser import- og eksportverdien for nærings- og nytelsesmidler i Norge i 2006.

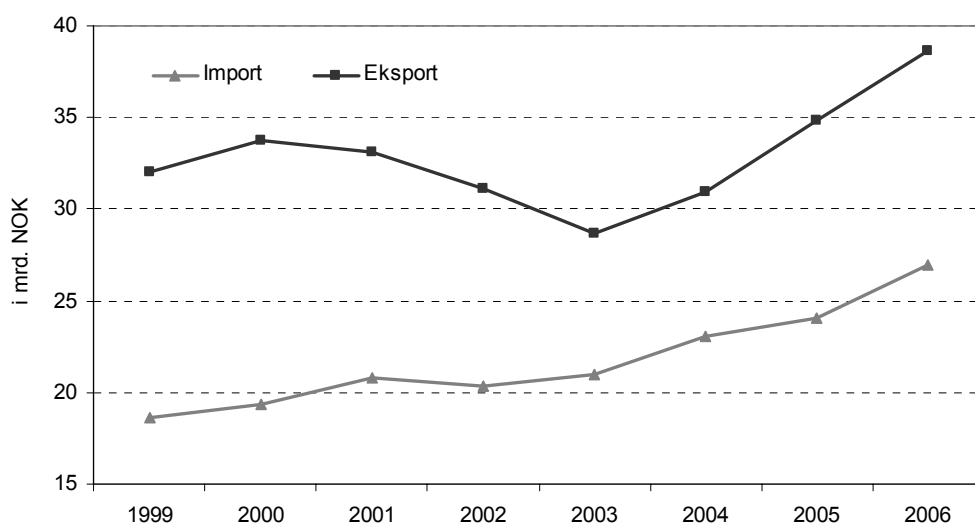
¹² Dvs. tolltariffens kap. 2 tom. kap. 23 (ekskl. kap 5 og 6).

Tabell 6.7 Import og eksport av nærings- og nytelsesmidler i Norge (i mill. NOK) i 2006

Kapittel	Produktgruppe	Import	Eksport
02	Kjøtt	431	137
03	Fisk	2 295	33 619
04	Meieri	430	613
07	Grønnsaker	1 680	9
08	Frukt	3 115	45
09	Kaffe/te	839	26
10	Korn	524	3
11	Mølleprodukter	424	5
12	Oljer	1 044	26
13/14	Div vegetabilske produkter	164	142
15	Animalske oljer	2 154	806
16	Tilberedte animalske produkter	675	931
17	Sukker/sukkervarer	1 091	110
18	Kakao/sjokolade	1 084	227
19	Bakverk	2 314	198
20	Bearbeidet vegetabilske prod.	1 197	90
21	Div bearbeidet næringsmidler	1 720	329
22	Drikkevarer	2 900	461
23	Dyrefôr	2 858	832
	Sum	26 938	38 610

Kilde: SSB (2008)

Norges viktigste handelspartnere med nærings- og nytelsesmidler er EU. Ca. 64 % av alle matvarer som importeres og eksporteres fra/til Norge er med EU-land. Utviklingen av handel med nærings- og nytelsesmidler til og fra Norge i perioden 1999–2006 viser en økning i handelen (målt i verdi). I perioden fra 1999 til 2006 økte importverdien med 44 %, mens eksportverdien økte med 20 %. Figur 6.9 viser utviklingen i handelen med nærings- og nytelsesmidler for perioden 1999–2006 (SSB, 2008).

Figur 6.9 Utvikling i handel for Norge med nærings- og nytelsesmidler, 1996–2006

Referanser

Eurostat (2008). *EU27 Trade Since 1995 By HS2-HS4*. URL:

<http://fd.comext.eurostat.cec.eu.int/xtweb/submitresultsextraction.do>.
07.01.08.

Eurostat, 2007. *Annual detailed enterprise statistics on trade (Annex 3) - (Nace : G)* URL:

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. 04.12.07.

SSB, 2002. *Klassifisering av NACE*. URL:

<http://www3.ssb.no/stabas/ItemsFrames.asp?ID=3152101&Language=nb&VersionLevel=ClassVersion>. 29.11.07.

SSB, 2007. *Industristatistikken 2005*. Datafiler mottatt av Simen Sæterdal, 26.03.07.

SSB, 2008. *Statistikk over utenrikshandelen*. Datafil mottatt av Kamilla Austnes
15.01.08.

Tema: Hvor gjennomførbare er drømmene om bio-drivstoff? Økonomisk syn og analyse ¹³

Av Leif Jarle Asheim

Spørsmålet over kan vurderes fra et *markedsperspektiv* så vel som fra et *klimagassperspektiv* (GHG-perspektiv) og spørsmål i tilknytning til økt bruk av arealbaserte drivstoff er i tillegg belyst modellmessig. Fra et GHG perspektiv er ikke arealbaserte drivstoff eller biodrivstoff, spesielt fra sukker eller mais, det samme som etanol. Det omfatter også celleetanol fra spalting av planteceller i skogsvirke eller halm, samt biodiesel fra for eksempel raps, mais eller soya og biobasert elektrisitetsproduksjon fra fyring med for eksempel halm eller annet avfall fra jordbruksproduksjon.

Historisk sett var biodrivstoff vanlig før år 1900 men det er for lengst blitt utkonkurrert av rimelig fossilt drivstoff. Skal det få en renessanse så må det bli konkurransedyktig. Det kan skje ved *økte energipriser* pga mangel og etterspørselsvekst, økte kostnader med å produsere fossilt brennstoff, redusert sikkerhet for energiforsyning eller pga handelsforstyrrelser. Videre kan det skje ved *lavere kostnader* for biodrivstoff pga høyere avlinger, bedre produksjonspraksis og høyere utbytte. Det kan og skje med *bedre energieffektivitet* for biodrivstoff eller med *mer subsidier*.

Utgangspunktet for markedsperspektivet er at verdens totale oljeproduksjon antagelig er på vei til å nå sitt toppunkt tilsvarende som i USA og i Texas tidligere. Samtidig tror han at økonomisk vekst og befolkningsvekst vil bidra til sterk økning i etterspørselen etter energi på verdensmarkedet; spesielt i USA, India og Kina. Det anslås f. eks. at USA får en vekst i befolkningen på 22 % på 30 år. Historisk har etterspørselen etter flytende drivstoff vokst etter noenlunde samme rate som befolkningen, mens etterspørselen etter elektrisitet vokser enda raskere. Etter hvert må man benytte seg av mindre tilgjengelige energiresurser som f. eks i olje i arktiske strøk, på dypere vann eller ta i bruk oljeskifer eller mer kull. Det finnes mye olje i verden, men kostnadene med å ta den ut vil øke. Konklusjonen i et markedsperspektiv er at vekst i etterspørsel i kombinasjon med økte kostnader sannsynligvis vil føre til økt etterspørsel etter alternative energikilder.

I et klimagassperspektiv pekte han på at utslepp av CO₂ har store klimaeffekter og at politikere rundt om i verda arbeider med tiltak for å få ned utsleppa. Men flere kullfyrte anlegg er under planlegging eller bygging enn de som er i drift i dag og denne utviklinga er driven av etterspørsel etter elektrisitet. Så spørsmålet er hvor lang tid det vil ta før utsleppa eksploderer. Utsleppsreduksjoner kan bli ei viktig drivkraft og bioenergi kan avlaste utsleppa. Plantene tar opp CO₂ ved vekst, men avgir CO₂ ved forbrenning og når avleda produkt blir forbrent. Det er og utslepp ved transport av planteprodukt. De forskjellige produktformer har forskjellige potensial for reduksjoner, for mais anslår han at netto reduksjonen i CO₂-utslepp i forhold til bensin blir 20 % ved produksjon av etanol og 45 % ved produksjon av biodiesel. Etanol av sukkerrør gir ca 60 % og biodiesel av soya gir 80 % reduksjon. For elektrisitet er reduksjonen fra 75 % for maisavfall eller hirse til 92 % for ligning og 95 % for husdyrgjødsel og avfall fra sukkerrør, dette i forhold til kullfyring.

---

¹³ Artikkelen inneholder et sammendrag av et foredrag som Professor Bruce McCarl, Texas A & M University holdt i NILF 3 oktober 2007. McCarl er en av ca. 200 deltakerne i FN-panelet (IPCC), som i år delte fredsprisen med Al Gore. I forbindelse med arbeidet har McCarl leda et prosjekt for å undersøke mulighetene for ulike former for arealbaserte drivstoff, sett i lys av priser, kostnader og avgifter på utslipp av GHG.

Ut fra disse perspektiver er det utviklet en optimeringsmodell for å undersøke muligheter for biodrivstoff og ta omsyn til fulle kostnader og drivhuseffekter, effekter på energipriser og utslipp, og jamføre noen av mulighetene over tid og med forskjellig teknologiske vilkår. Modellen maksimerer netto nåverdi av produsent og konsumentoverskudd for jordbruk og skogbrukssektorene i USA. Restriksjonene omfatter bl.a. at total produksjon skal være lik totalt konsum, tekniske innsats/utbytte forhold og at arealbruken balanserer. Tidsperspektivet er 70 år og modellen inkluderer betaling for utslipp av GHG. I modellen jamføres produksjon av biodrivstoff med mange muligheter som for eksempel skogplanting, gjødsling, risdyrking, graslandekspansjon, husdyrgjødsel og vekstblanding.

Resultatene avhenger av energiprisen så vel som prisen på karbonutslipp. Med 5 \$/tonn CO₂ får vi lite bidrag fra biomasseproduksjon av elektrisitet og drivstoff. Økes prisen til 15 \$/tonn blir bidraget betydelig og med 50 \$/tonn blir det dominerende. Med en lav pris på karbonutslipp, eksempelvis 5 dollar per tonn vil utslippsreduksjoner skje ved at det lagres mer karbon i jord og i skog. Økes prisen til 50 dollar per tonn så vil den videre reduksjonen i stor grad skje ved at fossilt drivstoff erstattes med de forskjellige alternativa for produksjon av biodrivstoff. Prisen på jordbruksareal går opp, men stabiliseres og kommer noe ned igjen. Produksjon av elektrisitet med biobrensel vokser raskt. Biodrivstoff krever høy pris, men vil gradvis ta av med høy pris på utslipp. Over tid vil en imidlertid få mer biodrivstoff som følge av høyere energipriser, spesielt produksjon av elektrisitet fra biobrensel, selv om det ikke innføres betaling for CO₂ utslipp.

Reduserte utslipp av GHG kan bli ei viktig drivkraft som kan avlastes ved overgang til mer biodrivstoff. Tiltak for å møte høge utslipp av GHG og høge energipriser sender liknende signal. Ved låge energipriser er det aktuelt å lage etanol fra mais, eller sorgum. Ved høyere priser er det mer aktuelt å benytte hvete, samt halm fra hvete og ris eller avfall fra eksempelvis mais og sorgum til slik produksjon. Biodiesel fra maisolje er mer aktuelt enn etanol ved høyere energipriser eller CO₂ avgifter da det har størst effekt på utslippa. Soyaolje er ikke aktuelt til etanol, men kan benyttes til produksjon av biodiesel.

Texas har vært en viktig oljestat i USA og kan og bli viktig for biodrivstoff. Men det er begrensa av tilgang på vatn og staten har import av fôr. Men det er stort forbruk av drivstoff i staten og det er mulig med høsting hele året, og i de østlige deler av staten er det store areal som kan benyttes til biodrivstoff. Elektrisitetsproduksjon er mulig, men produksjon av etanol på grunnlag av cellulose i halm eller anna jordbruksavfall er fortsatt på eksperimentstadiet. Slik produksjon innebærer og transportproblem.

Biodrivstoff kan bli viktige for å få ned utslipp dersom prisen blir over 5 dollar per tonn CO₂ eller om energiprisene blir høyere. Men det må til omfattende reduksjoner kanskje tilsvarende 20 Kyoto-avtaler for at dette skal monne og det ansåg han som lite sannsynlig at det blir semje om. Med låge energipriser blir alternativverdien av ressursene høyere. Vi vil få en vekselvirkning med mat og drivstoff dersom en går over til biodrivstoff. I USA vil det og ha innverknad på eksporten av landbruksvarer, på inntektsstøtta og det vil øke matkostnadene til konsumentene.

De store spørsmåla framover gjeld om samfunnet vil belønne biodrivstoff, karbon-resirkulering, om energiprisene vil forbli høge på kort sikt og om subsidier til etanol og biodiesel vil bestå. Videre er det spørsmål om når cellulosebasert etanol vil bli produsert i større mengder og om vi kan auke produksjonen av råvarer og utnyttingsgrad for biodrivstoff. Vil vi snu subsidiene til energi og karbon, og vil teknisk framgang i matproduksjon forbli høg? Vil forskerne utvide definisjonen av biodrivstoff fra maisetanol og vil vi tenkte på bioenergi når vi planlegg vår energiframtid?

7 Dagligvarehandelen

Dagligvarehandelen lever av å gi forbrukere tilgang til mat og andre dagligvarer. Dagligvarehandelen spiller dermed en vesentlig rolle for sysselsetting og verdiskaping i hele matsektoren. Dette kapitlet har som mål å gi en oversikt over status og utvikling for dagligvarehandelen i EU og i Norge. Fokus vil først og fremst være på dagligvarehandelens detaljistnivå, dvs. dagligvarekjedene og dagligvarebutikkene, men vi vil også ta for oss dagligvarehandelen som helhet.

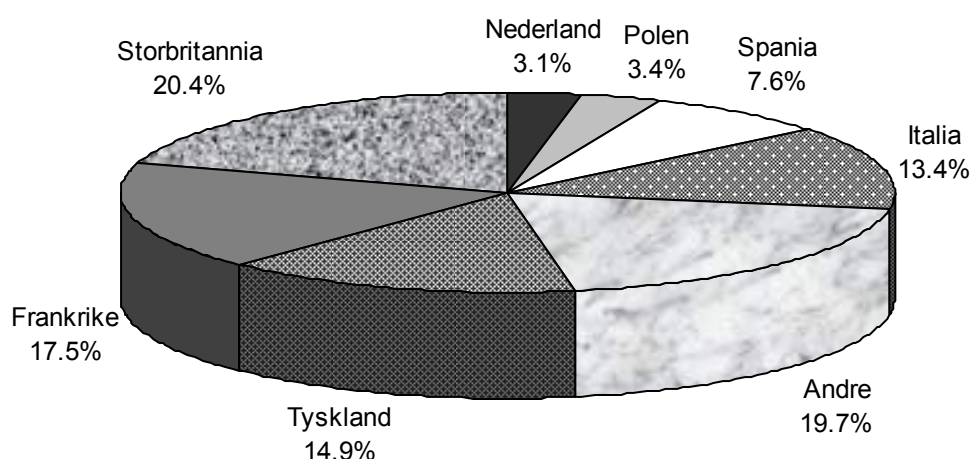
7.1 Markedet for dagligvarehandel

På grunn av stor glidning i fordeling av dagligvareomsetningen mellom ulike butikktyper og grossistledd, er det i praksis umulig å foreta en presis avgrensning av dagligvarehandelen. Dagligvarer omsettes i betydelig og økende grad i kiosker, bensinstasjoner og spesialforretninger. En vesentlig del av dagligvareomsetningen skjer også via ferdigmatforretninger, «fast-food» servering og restauranter. Når vi i det følgende avgrenser markedet for dagligvarer, ser vi kun på de bransjer som har hovedvekt av dagligvarer i sitt sortiment.

7.1.1 Omsetning i dagligvaremarkedet

Ifølge Verdict Research (2007) utgjorde omsetningen på det europeiske dagligvaremarkedet i 2006 om lag 864 mrd. EUR, og det er en økning på 2,2 % fra året før. Høyest vekst var det i de voksende markedene i Sentral- og Øst-Europa (4,7 %), mens de etablerte kjernemarkedene i Vest-Europa hadde en økning på 2,0 %.

Storbritannia, Frankrike og Tyskland står for den absolutt største andelen av omsetningen i EUs dagligvaremarked, med en samlet andel på 53 % i 2006. Disse landene har allikevel redusert sine markedsandeler de senere årene, som følge av voksende markeder i Øst-Europa. Figur 7.1 gir en oversikt over EUs omsetning i dagligvaremarkedet fordelt på land i 2006 (Verdict Research, 2007).

Figur 7.1 Andel av EUs omsetning i dagligvaremarkedet fordelt på land i 2006

I Norge finnes det ingen samlet oversikt over totalmarkedet for dagligvarer fra offentlig statistikk, men Handelsbladet FK i samarbeid med konsulentfirmaet F. Andhøy AS publiserer årlig en oversikt over butikkomsetningen av dagligvarer i Norge (Handelsbladet FK, 2007).¹⁴ Ifølge denne oversikten utgjorde markedet for dagligvarer til sammen om lag 130 mrd. kroner (ekskl. mva) i 2006, mot 125 mrd. kroner i 2005, dvs. en økning på ca. 4,0 %. Dagligvarebutikker sto i 2006 for om lag 85 % eller ca. 110,5 mrd. kroner av omsetningen, mens servicehandelen og spesialforretninger sto for hhv. 11 og 4 % av omsetningen samme år.

Innenfor butikktypen dagligvarebutikker, er det Coop Norge, ICA Norge, NorgesGruppen og REMA 1000 som står for størsteparten av omsetningen. Ifølge ACNielsen (2007a) hadde de fire største kjedene en samlet markedsandel på 98,0 % i 2006 mot 98,5 % i 2005, sett i forhold til netto omsetning.

7.2 Aktører i markedet

Tidligere var dagligvarehandelen i både Norge og EU en fragmentert sektor, men sektoren har de siste 10–15 årene blitt mer konsentrert, både på nasjonalt nivå og over landegrensene. Andelen uavhengige kjøpmenn er nå sterk redusert, og handelen domineres nå i stor grad av større dagligvareselskaper/-grupper som har vokst fram gjennom naturlig vekst og sammenslåinger av mindre kjøpmenn/selskaper (Dobson, 2003). Vi vil nedenfor gi en oversikt over de største dagligvareaktørene på det europeiske og norske markedet.

¹⁴ Beregningene er basert på data fra SSB, aviser og fagblader, årsberetninger, samarbeidende bedrifter og personer, kontakt med kjeder og grossister samt egne beregninger.

7.2.1 Europeiske dagligvareaktører

I 2006 var de tre største dagligvarekjedene i Europa blant de 5 største varehandelsforetakene i verden: Carrefour (2), Metro (4) og Tesco (5). I 1996 var de samme kjedene rangert som hhv. nr 8, 4 og 18. Tabell 7.1 gir en oversikt over de 15 største europeiske dagligvarekjedene etter total global omsetning i 2006. De enkelte kjedenes plassering varierer noe fra år til år, bl.a. på grunn av oppkjøp og eventuelt salg av virksomheter. Franske Carrefour er den absolutt største dagligvarekjeden i Europa, med en omsetning på 78,0 mrd. EUR i 2006. Deretter kommer hhv. britiske og tyske Tesco og Metro, med en omsetning på 63,7 og 59,7 mrd. EUR. Fra 2001 til 2006 er det Tesco og Schwarz (som har ansvar for Lidl's hard discount-butikker) som har hatt den største omsetningsveksten, med en økning på hhv. 12,5 % og 12,0 %. Flere av kjedene har hatt negativ omsetningsutvikling i perioden 2001 til 2006, og størst har den vært hos Ahold og Tengelmann med en nedgang på 6,5 % og 3,9 %.

Tabell 7.1 De 15 største dagligvarekjedene i Europa etter total global omsetning (i mrd. EUR¹⁾), i 2006

Kjede	Land	Detaljhandels omsetning	Prosentvis endring, 2001–2006
Carrefour	Frankrike	78,01	2,3
Tesco	Storbritannia	63,73	12,5
Metro	Tyskland	59,68	4,0
Schwarz	Tyskland	41,79	12,0
Aldi	Tyskland	39,87	4,4
Rewe	Tyskland	36,55	2,2
Auchan	Frankrike	34,40	5,6
Edeka	Tyskland	32,48	5,0
E. Leclerc	Frankrike	30,84	3,9
Ahold	Nederland	29,61	–6,5
ITM	Frankrike	26,85	–3,8
J.	Storbritannia		
Sainsbury		25,44	0,0
Casino	Frankrike	21,50	–0,1
Tengelmann	Tyskland	21,03	–3,9
Delhaize	Belgia	19,25	–2,1
Sum 15 største		561,03	

1) Omregnet fra USD, gjennomsnittlig valutakurs for 2006 (Norges Bank, 2007)

Kilde: Deloitte (2008)

På det europeiske markedet er rangeringen noe annerledes enn i tabellen ovenfor, da mange av de store dagligvarekjedene også opererer i land utenfor Europa. På det europeiske markedet er det Carrefour, Metro og Schwarz som er de tre største aktørene, mens Tesco er rangert som nummer fire. Amerikanske Wal-Mart, er

rangert som nummer 12 ut i fra omsetning på det europeiske dagligvaremarkedet (Retail-index, 2007).

På det europeiske markedet er tyske og franske dagligvarekjeder mer internasjonalisert enn britiske aktører. Dette skyldes bl.a. at Tyskland og Frankrike geografisk ligger nærmere søreuropeiske og de sentral- og østeuropeiske landene, der markeds-konsentrasjonen tradisjonelt sett ikke har vært spesielt høy. Videre har marginene vært lave og fortjenesten marginal i tysk dagligvaresektor, noe som har ført til at tyske dagligvarekjeder har hatt behov for å etablere seg i nye markeder for å sikre videre vekst (Verdict Research, 2007).

Dominerende aktører på det europeiske markedet

Vi vil i det følgende kort omtale noen av de største dagligvarekjedene på det europeiske dagligvaremarkedet.

Det franske selskapet *Carrefour* er Europas største detaljistkjede. Kjeden hadde en omsetning i 2006 på om lag 78,0 mrd. EUR. Omsetningen fra de europeiske landene er dominerende med om lag 83 %. Hjemmemarkedet Frankrike stod for ca. 47 % av omsetningen i 2006, mens Sør Amerika og Asia hadde en omsetning på hhv. 7,3 % og 5,8 %. Carrefour opererer i til sammen 29 land og hadde 12 547 butikker i 2006. Carrefour ble etablert i Frankrike i 1963. Siden den gang har dagligvaregiganten etablert seg i andre europeiske land og i andre kontinenter, deriblant i Sør-Amerika og Asia. Carrefour har flere ulike kjedekonsepter, deriblant hypermarked, supermarked, hard discount og convenience. I 2006 sto hypermarkeder for 58,7 % av den totale omsetningen, mens supermarkeder, hard discount og convenience sto for hhv. 23,8 %, 9,5 % og 8,0 % (Carrefour, 2007).

De britiske selskapet *Tesco* omsatte for om lag 63,7 mrd. EUR i 2006, og er den største britiske dagligvarekjeden.¹⁵ Tesco opererer i 12 forskjellige land i Europa og Asia, og har ca. 413 000 ansatte. Det britiske markedet sto for 76 % av den totale omsetningen, resten av det europeiske markedet sto for 13 %, mens det asiatiske markedet sto for 11 %. Tesco har 3 263 butikker, hvorav 61 % i England, 20 % i resten av Europa og 19 % i Asia (Tesco, 2007).

Det tyske selskapet *Metro Group* hadde en omsetning på 59,7 mrd. EUR i 2006, og var med det blant de største aktørene innen detaljhandel i verden. Av selskapets omsetning kom 44 % fra hjemmemarkedet, 2 % fra Asia/Afrika, mens resten av omsetningen kom fra andre europeiske land. Metro er lokalisert i 30 land. Metro består av fem enheter: Metro Cash & Carry, Real, Media Market and Saturn, Galeria Kaufhof og andre selskap, der Metro Cash & Carry stod for 50 % av omsetningen (Metro Group, 2007).

Det Amerikanske selskapet *Wal-Mart* hadde en omsetning på om lag 275 mrd. EUR i 2006.¹⁶ Av omsetningen kom 66 % fra Wal-Mart Store, 12 % fra Sam's Club, mens 22 % kom fra den internasjonale divisjonen. Wal-Mart hadde per 31. januar 2007 i alt ca. 6 800 butikker, hvorav 40 % utenfor USA. Wal-Mart har bl.a. butikker i Storbritannia, Japan, Kina og Canada. Wal-Mart har butikker innefor

---

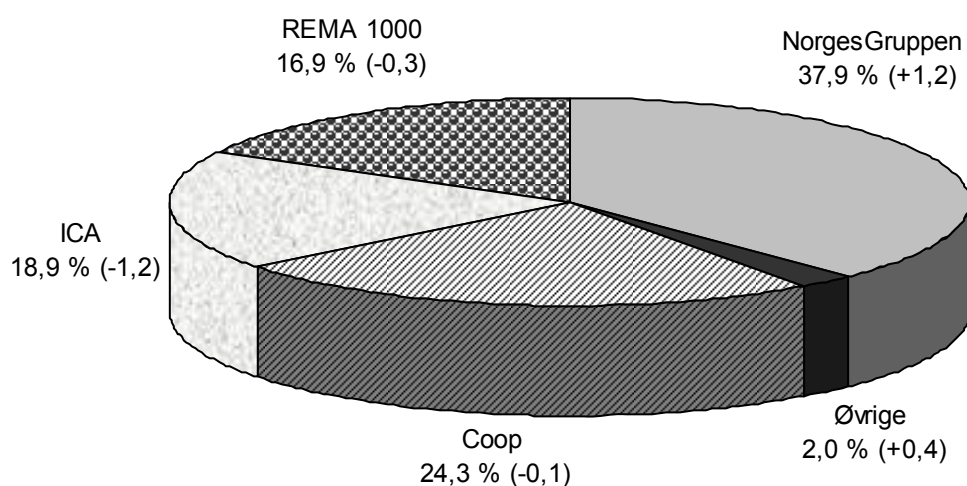
¹⁵ Avvikende regnskapsår 25. februar 2006 t.o.m. 24. februar 2007.

¹⁶ Avvikende regnskapsår 1. februar 2006 til 31. januar 2007.

ulike segmenter, og i USA er disse fordelt på følgende måte: lav pris 1 075 butikker, hypermarkeder 2 256, store supermarkedt/varehus 579 og nærbutikker 112. Av over 1,9 millioner ansatte jobber over 26 % i en av de 13 landene utenfor USA (Wal-Mart, 2007).

7.2.2 Norske aktører¹⁷

I norsk dagligvarehandelen, er det NorgesGruppen som er den største dagligvarekjeden, med en markedsandel på 37,9 % av total netto omsetning i 2006. Videre har de tre butikkjedene Coop Norge, ICA Norge og REMA 1 000 en markedsandel på hhv. 24,3 %, 18,9 % og 16,9 %. Øvrige kjeder og uavhengige butikker, deriblant Lidl og Smart Club, hadde samme år en samlet markedsandel på 2,0 %. Figur 7.2 gir en oversikt over de ulike butikkjedenes andeler av total netto omsetning i 2006 i Norge, der prosentvis endring fra året før er satt i parentes (ACNielsen, 2007).

Figur 7.2 Dagligvarekjedenes prosentvise andel av total netto omsetning i 2006 (og endring fra 2005)

NorgesGruppen ASA er landets største handelshus, og har sin kjernevirksomhet innen detalj- og engrosvirksomhet. I det norske dagligvaremarkedet er NorgesGruppen den største aktøren. NorgesGruppen hadde ved utgangen av 2006 i alt 1 566 dagligvarebutikker, fordelt på både egneide og kjøpmannseide butikker. NorgesGruppen har satset på et dominerende norsk eierskap, og er kun en del av internasjonale innkjøpskonsortier gjennom relativt begrensede internasjonale innkjøpsavtaler. NorgesGruppen har gjennom de regionale ASKO-selskapene og Storcasher, full kontroll over sin egen engrosvirksomhet. NorgesGruppen eier i dag også Unil AS som har ansvar for utvikling, innkjøp, markedsføring og distribusjon av produkter under NorgesGruppens egne merkevarer (Norgesgruppen, 2007).

¹⁷ Dette avsnittet bygger på NILF-rapporten «Dagligvarehandel og mat 2008» (Pettersen, 2008).

Coop er den nest største aktøren på det norske dagligvaremarkedet med en total netto omsetning på 26,8 mrd. kroner i 2006. Coop er betegnelsen som benyttes på den samlede virksomheten til samvirkelagene, og den landsomfattende overbyggnings- og grossistenheten. Coop Norge er ansvarlig for konsernets innkjøp, vareforsyning, kjededrift og markedsføring. Alle Coops butikker får sine varer fra Coop Norge. Coop Norge skiller seg fra de tre andre paraplykjedene i Norge ved at de er forbrukereid, dvs. at det er forbrukerne som eier samvirkelagene som driver butikkvirksomheten og indirekte en vesentlig del av det nordiske morselskapet. Coop butikkene har vel én million medlemmer som hver har sin eierandel i sitt lokale samvirkelag. Samvirkelagene eier igjen Coop NKL BA. Coop Norge har vertikal integrering gjennom hele verdikjeden og eier bl.a. Coop Norge Industri, som består av Coop kaffe, Røra fabrikker og Gomanbakeriene. Coop hadde også tidligere en margarinfabrikk, men denne ble solgt til Mills i 2003. Coop Norge dekker de fleste segmentene i markedet, fra lavpris til hypermarked (Coop, 2007).

ICA Norge er den tredje største dagligvarekjeden i Norge. ICA Norge driver dagligvarehandel gjennom både egneide og franchise-tilknyttede butikker. I tillegg har kjeden en del assosierte butikker. Til sammen hadde ICA Norge AS 693 butikker i 2006. ICA Norge er et datterselskap av ICA AB som er en av Nordens største detaljhandelsgruppering med over 2 700 butikker i Norge, Sverige, Latvia, Litauen og Estland. ICA Norge er først og fremst konsentrert om detaljist- og engrosleddet inklusiv egen distribusjonsvirksomhet, men har også noe eierskap på industrisiden bl.a. i ICA frukt som er 100 % eid av ICA Norge. I 2006 hadde ICA Norge en total netto omsetning på 20,9 mrd. kroner (ICA, 2007).

REMA 1000 er den minste aktøren av de fire store dagligvarekjedene i det norske markedet, men har i motsetning til de andre også kun ett butikkonsept. Dagligvarekjeden REMA 1 000 AS omfatter REMA 1 000s virksomhet i Norge, Danmark og Sverige. I tillegg til dette har REMA 1 000 virksomhet i Slovakia som drives på lisens. REMA 1 000 eies 100 % av Reitangruppen. REMA 1 000 har til sammen 577 utsalgssteder. Reitangruppen er konsentrert om organisering og drift av franchisebasert virksomhet innenfor varehandel, og har en helintegrert distribusjonsvirksomhet. REMA 1 000 er selv ikke involvert i produksjon av dagligvarer, men har bl.a. langsiktige leverandørrelasjoner med eksklusiv distribusjon av produkter. I 2006 hadde REMA 1 000 i alt 399 butikker i Norge, med en netto omsetning på til sammen ca. 18,6 mrd. kroner (REMA 1 000, 2007).

7.3 Struktur og utvikling i dagligvarehandelen

Fra 2000 til 2005 har omsetning i dagligvarehandelen i Europa økt, mens antall butikker har gått ned. I tallmaterialet som presenteres i dette del kapitlet, er Eurostat (2007) og SSB (2007) benyttet som kilde. Inndelingen som benyttes er basert på «NACE»-systemet, som muliggjør sammenligning over landegrenser for næringsgrupper. Avgrensningen av dagligvarehandelen er langt fra entydig. Når vi i det følgende avgrenser markedet for dagligvarer, ser vi kun på de bransjer som har

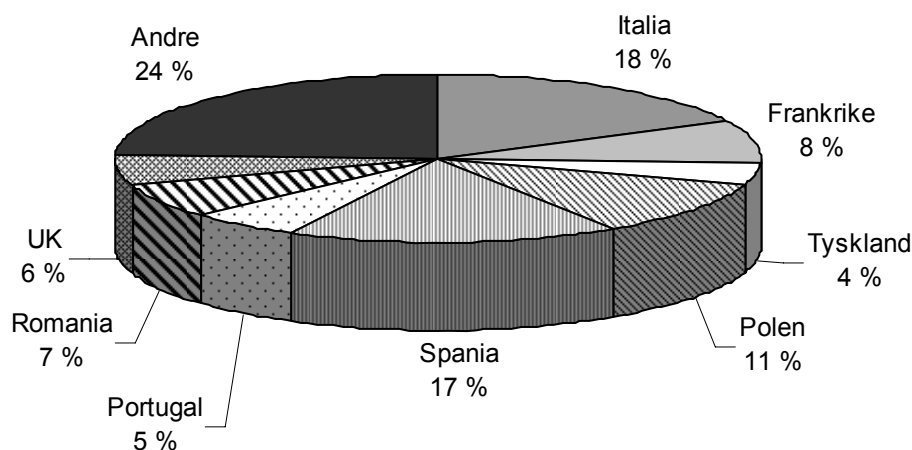
hovedvekt av dagligvarer i sitt sortiment, der vi har konsentrert oss om følgende butikktyper:

- Butikkhandel med bredt vareutvalg med hovedvekt på nærings- og nytelsesmidler (NACE 52.11)
- Butikkhandel med nærings- og nytelsesmidler i spesialforretninger (NACE 52.2), ekskl. handel med alkohol og andre drikkevarer (NACE 52.25)
- Engroshandel med nærings- og nytelsesmidler (NACE 51.3)

7.3.1 Bedrifter

Vi vil her se nærmere på hvor mange bedrifter som finnes innen dagligvarehandelen. Med bedrifter menes her virksomheter som har hovedvekt av nærings- og nytelsesmidler i sitt vareutvalg, dvs. en lokal avgrenset enhet som hovedsakelig driver virksomhet innen nærings- og nytelsesmidler, enten på grossist- eller detaljistnivå (SSB, 2007).

I 2005 var det i EU-27 om lag 1,16 millioner bedrifter, dvs. om lag 18 % av totalt antall bedrifter i varehandelen dette året. Hoveddelen av bedriftene i dagligvarehandelen finnes på detaljistleddet, og i 2005 utgjorde detaljhandelens bedrifter 82 % av totalt antall bedrifter i dagligvarehandelen. Til sammenligning var det ca. 9 815 bedrifter i den norske dagligvarehandelen samme år, hvorav 83 % av bedriftene var i detaljhandelens. Figur gir en oversikt over fordelingen av bedrifter i EU-27. Som vi ser av figuren er det Italia, Spania og Polen som har flest bedrifter innen EUs dagligvarehandel, med hhv. 18, 17 % og 11 %. Ser vi på de nordiske landene, var det i 2005 hele 16 731 bedrifter i den svenske dagligvarehandelen, mens Danmark og Finland hadde hhv. 7 542 og 5 257 bedrifter.

Figur 7.3 Fordeling av bedrifter i EU-27 sin dagligvarehandel, 2005

Fra 2004 til 2005 gikk antall bedrifter i dagligvarehandelen ned med 0,7 % i EU-27. Det var detaljistleddet, og da spesielt butikker med bredt vareutvalg med hovedvekt på nærings- og nytelsesmidler som bidro til reduksjonen med en nedgang på 1,0 %, mens antall bedrifter i engroshandelen holdt seg tilnærmet uendret fra 2004 til 2005.

Ser vi på bedriftsutviklingen fra 2000 til 2005, har vi kun oversikt over utviklingen på landnivå i EU, og ikke samlet for hele EU-25/27. Tabell 7.2 gir en oversikt over antall bedrifter i dagligvarehandelen totalt i sentrale EU-land i 2000 og 2005. Som vi ser av tabellen har antall bedrifter i den europeiske dagligvarehandelen gått ned i de fleste land de senere årene.

Tabell 7.2 Bedrifter i dagligvarehandelen totalt i et utvalg europeiske land, 2000 og 2005

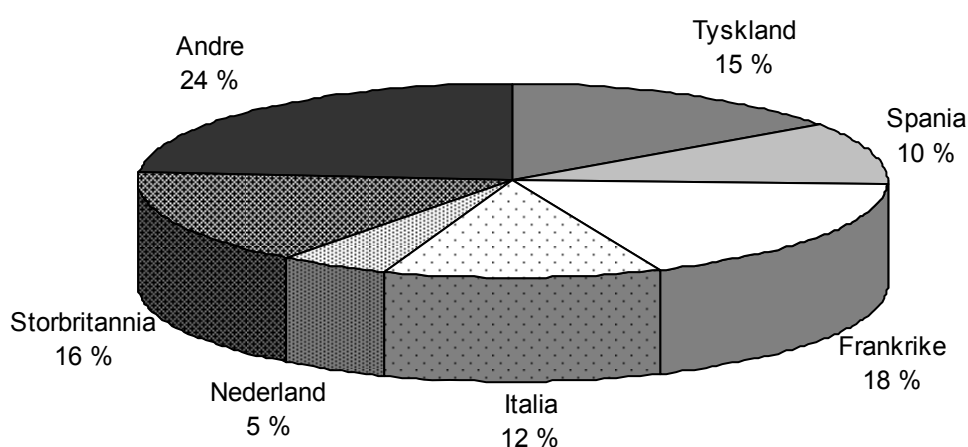
	2000	2005	Endring i %
Italia	228 841	203 476	-11,1
Spania	213 269	195 219	-8,5
Polen	134 381	124 684	-7,2
Frankrike	92 223	94 928	2,9
Romania	77 927	78 554	0,8
Storbritannia	79 398	68 819	-13,3
Portugal	60 211	63 058	4,7
Tyskland	55 644	49 805	-10,5
Bulgaria	37 136	35 436	-4,6
Nederland	20 775	18 650	-10,2
Sverige	17 336	16 731	-3,5
Østerrike	9 900	10 708	8,2
Norge	10 598	9 815	-7,4
Danmark	8 791	7 542	-14,2
Finland	6 411	5 257	-18,0
Litauen	5 832	4 568	-21,7
Latvia	4 157	3 496	-15,9
Kypros	3 762	3 444	-8,5
Estland	2 297	1 550	-32,5
Slovakia	844	813	-3,7
Luxembourg	796	737	-7,4

7.3.2 Omsetning

Omsetning er av SSB definert som summen av godtgjørelse for tjenesteytende virksomhet utført for kunder, salg av handelsvarer og bruttoinntekt av annen næringsvirksomhet. Omsetning inkluderer leieinntekter og provisjonsinntekter,

men ikke offentlige tilskudd eller gevinst ved salg av anleggsmidler. Merverdiavgift er ikke med i tallene, slik at endringen i merverdiavgift på matvarer og alkoholfrie drikkevarer ikke skal påvirke omsetningstallene.

EUs dagligvarehandel omsatte i 2005 for 1 683 mrd. EUR, hvorav 54 % kan knyttes til detaljistleddet. Dagligvarehandelens omsetning utgjør en betydelig andel av varehandelens totale omsetning, og de senere årene har denne andelen vært på mellom 22 og 23 %. Til sammenligning ble det omsatt for 278,9 mrd. kroner i den norske dagligvarehandelen samme år, hvorav 42 % eller 118,4 mrd. kroner kan knyttes til detaljistleddet. Figur 7.4 gir en oversikt over fordelingen av omsetningen i EU-27. Som vi ser av figuren er det Frankrike, Storbritannia og Tyskland som har den største omsetningen, med hhv. 18, 16 % og 15 % av total omsetning i EUs dagligvarehandel.

Figur 7.4 Fordeling av omsetning i EU-27 sin dagligvarehandel, 2005

Fra 2004 til 2005 gikk omsetningen i dagligvarehandelen opp med ca. 5,0 % i EU-27. Innen dagligvarehandelen var veksten størst på grossistleddet, med en omsetningsvekst på 6,5 %. Videre hadde butikker med bredt vareutvalg med hovedvekt på nærings- og nytelsesmidler og spesialforretninger med nærings- og nytelsesmidler (ekskl. alkohol og andre drikkevarer) en omsetningsvekst på hhv. 3,6 og 3,0 % i 2005.

Ser vi på utviklingen i omsetningen fra 2000 til 2005, har vi kun oversikt over utviklingen på landnivå i EU, og ikke samlet for hele EU-25/27. Tabell 7.3 gir en oversikt over omsetningen i dagligvarehandelen totalt i sentrale EU-land i 2000 og 2005. Som vi ser av tabellen har man hatt en omsetningsvekst i de fleste land de senere årene. Spesielt har veksten vært høy i Øst- og midteuropeiske land som Romania, Ungarn og Bulgaria, der omsetningen har doblet seg på fem år.

Som i EU har det i Norge vært en kraftig omsetningsvekst i dagligvarehandelen de senere årene, og bare fra 2000 til 2005 økte omsetningen med 24,1 %, fra 224,7 mrd. kroner til 278,9 mrd. kroner.

Tabell 7.3 Omsetning i dagligvarehandelen totalt i et utvalg europeiske land, 2000 og 2005 (i mill. EUR)

	2000	2005	Endring i %
Frankrike	259 372	302 150	16,5
Storbritannia	255 455	268 804	5,2
Tyskland	234 080	259 092	10,7
Italia	152 246	199 140	30,8
Spania	139 612	173 497	24,3
Belgia	43 953	57 183	30,1
Polen	34 251	47 271	38,0
Portugal	26 836	31 835	18,6
Østerrike	25 825	31 640	22,5
Romania	8 934	17 977	101,2
Ungarn	8 040	16 184	101,3
Luxemburg	3 754	6 343	69,0
Bulgaria	2 514	5 324	111,8
Litauen	2 834	4 054	43,0
Slovenia	2 991	3 821	27,8
Latvia	2 140	3 505	63,8
Slovakia	2 431	3 409	40,2
Kypros	2 081	2 498	20,0

7.3.3 Sysselsatte

Med sysselsatte menes her summen av eiere og lønnstakere, dvs. både butikk-ansatte, ansatte i dagligvarekjedene sentralt, eiere av dagligvarebutikker, samt eiere og ansatte i engrosvirksomheten. Vi har ingen samlet oversikt over sysselsatte i EUs dagligvarehandel, og vil her kun presentere tall for enkelte EU-land.

Tabell 7.4 gir en oversikt over sysselsatte i enkelte EU-land i 2000 og 2005. Av tabellen ser vi at dagligvarehandelen i de fleste EU-land har hatt en sysselsettingsvekst i løpet av denne perioden. Størst har veksten vært i Ungarn, Bulgaria og Portugal med en vekst på hhv. 63,5 %, 56,8 % og 44,0 %. Kun Slovenia og Danmark har hatt en reduksjon i antall sysselsatte i dagligvarehandelen fra 2000 til 2005.

Tabell 7.4 Sysselsatte i dagligvarehandelen totalt i et utvalg europeiske land, 2000 og 2005

	2000	2005	Endring i %
Norge	82 963	86 272	4,0
Storbritannia	1 276 018	1 379 607	8,1
Tyskland	962 626	980 014	1,8
Frankrike	774 176	852 343	10,1
Spania	663 546	791 816	19,3
Italia	398 310	511 556	28,4
Polen	346 960	456 898	31,7
Romania	255 993	311 974	21,9
Nederland	305 293	307 181	0,6
Portugal	137 422	197 879	44,0
Ungarn	90 931	148 669	63,5
Belgia	115 416	128 931	11,7
Østerrike	107 699	123 317	14,5
Bulgaria	64 227	100 726	56,8
Danmark	93 659	91 660	-2,1
Litauen	58 052	65 413	12,7
Latvia	44 844	54 168	20,8
Slovakia	34 206	35 625	4,1
Slovenia	27 280	26 423	-3,1
Kypros	9 170	11 044	20,4
Luxemburg	8 668	10 667	23,1

7.4 Trender i dagligvarehandelen

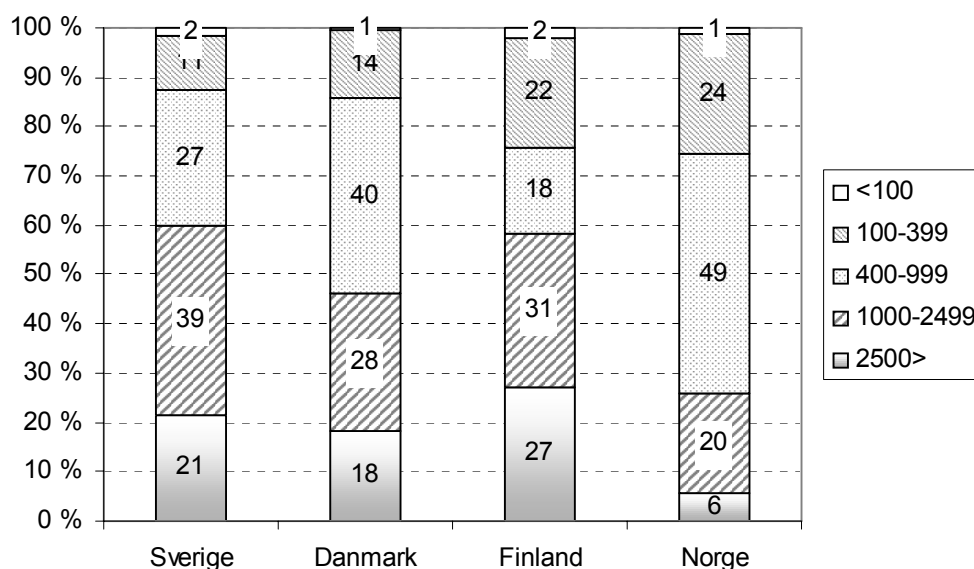
7.4.1 Butikktyper

Det er vesentlige forskjeller i butikktyper i de norske og europeiske dagligvaremarkeder. I Norge har vi en stor andel supretter og små supermarkeder, mens hypermarkedene og hard discount-butikker dominerer det europeiske markedet. Vi vil her kort sammenligne butikktyper i Norden for videre å se butikktyper på den europeiske dagligvaremarkedet.

Sammenligning av butikktyper i Norden

Det er forskjeller i butikktyper i de nordiske dagligvaremarkeder. Ser man på butikkstrukturen inndelt etter areal, består 74 prosent av de norske butikkene av et

areal som er under 1 000 m² i 2003. Til sammenlikning utgjør butikker med et areal som er mindre enn 1 000m² hhv. 40 % i Sverige, 54 % i Danmark, 42 % i Finland. Finland er det landet som har den største andelen av hypermarkeder av de fire (dvs. større enn 2500m²) med en andel på 27 %. Sverige har størst andel av store supermarkeder (1 000–2 499m² med 39 %, mens Norge har den største andelen av små supermarkeder (400–999m²) med 49 %. I Figur 7.5 har vi sammenfattet butikkstrukturen fordelt på de fire nordiske landene (ACNielsen, 2005).

Figur 7.5 Butikktyper etter størrelse i de nordiske dagligvaremarkeder i 2003

Kilde: ACNielsen (2005)

Lavpriskjeder i vekst

Lavpriskjedekonsepter har hatt en jevn vekst målt i markedsandeler og antall butikker i perioden 1990–2004. I det europeiske dagligvaremarkedet har antall lavprisbutikker økt fra om lag 15 000 til 33 000 fra 1990 til 2004. Markedsandelen til lavprisbutikkene har i samme periode økt fra 9 % til 16 %.

Man skiller mellom to typer lavpriskjeder «hard discount» og «soft discount». Forskjellen mellom de to er at hard discount-kjedene ligger under soft discount-kjedene i pris. Det er først og fremst hard discount-butikkene som har økt sin markedsandel i Europa de senere årene. I 2005 utgjorde omsetningen i hard-discount butikkene ca. 9,9 % av total omsetning i dagligvaremarkedet, mot 8,2 % i 2000. I Skandinavia er det kjedene Fakta og Netto som dominerer hard discount markedet, og den første hard discount-aktøren på det norske markedet var Lidl. Lidl har i dag en markedsandel på ca litt under 2 % i det norske markedet. Soft discount-butikkenes andel av total omsetning i EUs dagligvaremarkedet har vært tilnærmet uendret de senere årene, der andelen var på 6,0 % i 2005 mot 6,3 % i 2000.

I Tabell 7.5 har vi sammenstilt markedsandelene til hard- og soft discount-butikker i en rekke utvalgte europeiske land for 2003 basert på tall fra ACNielsen. Av tabellen kan man bl.a. se at Norge skiller seg ut med at soft discount-butikker står for over 50 % av omsetningen i dagligvaremarkedet. Eksempler på typiske soft discount-butikker i Norge er Kiwi, Rimi, REMA 1000, Prix etc. Videre ser vi av tabellen at butikker med hard discount er godt representert i bl.a. Tyskland, Belgia og Østerrike.

Tabell 7.5   **Soft og hard discount-butikkers prosentandel av dagligvaremarkedets omsetning i enkelte europeiske land i 2003**

	Soft discount	Hard discount
Norge	51,5	0,0
Tyskland	10,4	27,2
Belgia	18,4	12,8
Danmark	22,7	3,7
Østerrike	8,6	16,4
Nederland	6,4	9,3
Finland	10,8	3,3
Portugal	6,5	6,8
Spania	7,2	4,6
Sverige	10,9	0,4
Frankrike	0,0	9,6
Sveits	3,4	5,7
Italia	3,4	2,2
Storbritannia	2,6	3,6
Irland	0	4,7
Hellas	0	4,5

Kilde. ACNielsen, 2005

7.4.2 Framveksten av handelens egne merkevarer

Handelens egne merkevarer startet sitt inntog i de europeiske dagligvaremarkedene for alvor på 1970-tallet. I 1976 introduserte franske Carrefour såkalte generiske produkter. Dette var produkter uten merkenavn. Deretter fulgte introduksjonen av såkalte «private labels» og «own brands» der fokus var å holde lave salgspriser og øke marginene. På 1990-tallet kom en ny kategori merkevarer med mer eksklusivt preg, såkalte «extended own brands» eller «super own brands». Dette var merker der formålet var å konkurrere mer direkte med leverandørenes egne merkevarer; dvs. å ta opp kampen med profilerte merkevarer som Kelloggs, Nestlé og Coca-Cola. Denne utviklingen med introduksjon av handelens egne merkevarer, kom senere i gang i de nordiske dagligvaremarkedene enn i Vest-Europa ellers. Kampen mellom handelens egne merkevarer og leverandørenes merkevarer går på forbrukerlojalitet og handelsvaner. På mange måter er kraften i merkeloyalitet den viktigste

faktoren bak forbrukernes handelsvaner og i deres valg av merke. Framveksten av handelens egne merkevarer er klart en stor trussel mot leverandørenes egne merkevarer. Ulike dagligvarekjeder har valgt ulike merkevarestrategier, og har dermed i større eller mindre grad lagt opp til en konfrontasjon med leverandørenes merkevarer (Omar, 1999).

Handelens egne merkevarer øker stadig sin markedsandel. Fra 2002 til 2004 var den årlige veksten på omlag 8 % i de Nordiske landene. I Norden (unntatt Island) utgjorde dagligvarehandelens egne merkevarer 12,3 % av samlet dagligvareomsetning (i verdi) innen utvalgte varekategorier i 2004 mot 11,4 % i 2003. Dette er lavt sammenlignet med mange andre europeiske land. Blant de nordiske landene er egne merkevarer mest utbredt i Danmark og i 2004 utgjorde disse varene 20,7 % av samlet omsetning. Norge har den laveste andelen av egne merkevarer med 8,5 %. I Sverige utgjør handelens egne merkevarer 12,9 %, mens i Finland er andelen 8,9 % i 2004 (ACNielsen, 2005).

Blant europeiske land er det i første rekke Storbritannia som utmerker seg ved å ha en stor andel av egne merkevarer. Om lag 39 % av vareomsetningen (målt i verdi) er fra handelens egne merkevarer. Markedsandelen for emv-produkter i andre utvalgte europeiske land ligger på hhv. 27 % i Belgia, 25 % i Tyskland, 21 % i Frankrike. En årsak til de høye markedsandelene for emv-produkter er at kjeder har fokusert på egne merkevarer innen varegrupper med høy verdi, som melk og meieriprodukter, leskedrikker, ferskt kjøtt og ferskt brød (ACNielsen, 2005). En annen årsak kan være at de ekstreme lavpriskjedene er pådrivere i bruken av egne merkevarer, og disse kjedene er langt sterkere representert i land utenfor Norden.

7.4.3 Integrering av grossistfunksjonen

Samtidig som man har fått en økende konsentrasjon av aktører i dagligvaremarkedet, har det også skjedd endringer i engrosleddet med til dels færre grossister, både på det norske og europeiske markedet.

I Norge har alle dagligvarekjedene i realiteten kontroll over grossist- og salgsleddet i verdikjeden. Grossistleddet har ikke forsvunnet, men grossistfunksjonen er blitt en langt mer rendyrket logistikkfunksjon, som hos paraplykjedene er integrert med kjedevirksomheten ved at kjedene har egne grossistvirksomheter. I tillegg har kjedene ofte svært tette forbindelser til noen separate grossister. Ifølge Konkurransetilsynet (2005) tar dagligvarekjedene seg av ca. 50 % av varedistribusjonen fra leverandør gjennom kjedenes engrosvirksomheter, og andelen har vært økende de senere årene.

Ser vi på den enkelte kjedene i Norge har NorgesGruppen integrert sin grossistvirksomhet i kjeden gjennom den sentrale engrosenheten Joh-system AS (NorgesGruppen, 2007). ICA Norge driver sin egen logistikkvirksomhet gjennom selskapene ICA Distribusjon AS, ICA Frukt AS og ICA Meny Norge AS, der ICA Distribusjon AS er hovedleverandør for ICA butikkene (ICA, 2007). REMA 1 000 har sin grossistvirksomhet som en integrert del av REMA 1 000 Norge. Detaljistkjeden Coop Norge har en fullt ut integrert grossistvirksomhet gjennom sitt eget selskap Coop Norge Distribusjon (Coop, 2007). I NorgesGruppen i 2006 sto

kjedens interne grossist selv for om lag 65 % av distribusjonen. Samtlige kjeder har som mål å øke denne andelen for å få en bedre kontroll over sin egen varestrøm.

Også i det europeiske markedet har dagligvarekjedene overtatt en stadig større andel av grossistvirksomheten, og bl.a. Tesco, Metro, Aldi, Ahold og Auchan har integrert grossistvirksomhet.

7.4.4 Internasjonalt innkjøpssamarbeid

Norske dagligvareaktører deltar i økende grad i internasjonale innkjøpskonsortier. Slik deltakelse bidrar til å sikre konkurransedyktige vilkår for innkjøp av internasjonale varer. NorgesGruppen er kun en del av internasjonale innkjøpskonsortier gjennom relativt begrensede internasjonale innkjøpsavtaler. Gjennom Unil AS samarbeider NorgesGruppen med svenske Axfood, finske Tuko Logistics og danske SuperGros i innkjøpsorganisasjonen United Nordic Inc. AB. Sent i 2007 ble eierne i Coop Norden AB, Coop NKL, KF og FDB, enige om å danne et nytt innkjøps-selskap ved navn Coop Trading. Coop Trading skal være et felleseid selskap mellom de tre partene med ansvar for felles innkjøp og utviklingen av felles egne varemerker (Coop, 2007). ICA AB eies 40 % av Hakon Invest AB og 60 % av nederlandske Royal Ahold N.V. Hakon Invest AB er 67 % eid av ICA-handlarnas Förbund som er en medlemsorganisasjon for alle svenske ICA-handlere. ICA Norge AS er et heleid datterselskap av ICA AB på samme måte som ICA Sverige AB. Reitangruppen utvidet i 2008 sin eierandel i Edeka Danmark fra 33,3 til 85 prosent. Dette innebærer at REMA 1000 Danmark blir hovedaksjonær i Reitan Distribution A/S. Alidis/Agenor er et salgs-, markeds- og innkjøpssamarbeid mellom Edeka, ITM Entreprises og Eroski Gruppen, som ble etablert i 2005, der også Reitangruppen deltar (ICA, 2007).

I løpet av de siste årene har flere store innkjøpsallianser sett dagens lys i Europa. De tre største innkjøpsalliansene er European Marketing Distribution (EMD), Coopernic Alliance og Alidis/Agenor. EMD er den største innkjøpsalliansen med en totalomsetning blant medlemmene på ca. 118 mrd. EUR og en markedsandel på 11,5 %. EMD har 1 100 medlemmer i 22 land (EMD, 2007). Coopernic Alliance er etablert av tyske Rewe, belgiske Colruyt, franske Leclerc, italienske Conad og Coop Sveits, men har også mange selvstendige kjøpmenn i medlemsmassen. Medlemmene i Alidis/Agenor har en samlet omsetning på 75 mrd. EUR og Reitangruppen er bl.a. med i denne innkjøpsgruppen (Dagligvarehandelen, 2006). Andre innkjøpskonsortier på det europeiske markedet er AMS, Associated Marketing Services, som eies av dagligvareaktørene Ahold NV, Dansk Supermarked Gruppen, ICA AB, Jeronimo Martins & Filhos SA, Kesko Food Ltd, Migros, WM Morrison Supermarkets plc. og Superquin. AMS eier bl.a. merkenavnet Euro Shopper (AMS, 2007). Tabell 7.6 gir en oversikt over de 15 største innkjøpskonsortiene i Europa.

Tabell 7.6 Soft og hard discount-butikkers prosentandel av dagligvaremarkedets omsetning i enkelte europeiske and i 2003

	Innjøpsgrupper	Omsetning (totalt salg i mill. EUR)	Markedsandel
1	EMD	118 420	11,5 %
2	Coopernic	95 286	9,2 %
3	Carrefour Europe	80 865	7,8 %
4	AMS	76 110	7,4 %
5	Agenor/Alidis	74 081	7,2 %
6	Metro Group	61 770	6,0 %
7	Tesco Group	58 391	5,7 %
8	Schwarz Group	43 795	4,2 %
9	Auchan Europe	36 421	3,5 %
10	Aldi	34 785	3,4 %
11	Casino Europe	29 023	2,8 %
12	Ahold Europe	26 884	2,6 %
13	Asda (WalMart UK)	26 035	2,5 %
14	Sainsbury	25 975	2,5 %
15	Morrisons UK	20 039	1,9 %
	TOP 15	807 880	78,3 %
	Andre	224 353	21,7 %
	Total i Europa	1 032 233	100 %

Kilde. EMD (2007)

7.4.5 Internasjonale aktører i nordiske dagligvaremarkeder

Det har over flere år vært forventet et økt konkurransepress fra utenlandske aktører i de nordiske markedene. Lidl og Aldi har vært blant de største utfordrerne til nordiske markedsandeler. Lidl har bl.a. bygget 51 butikker i Norge, siden de etablere seg i september 2004. I 2006 hadde Lidl oppnådd en andel på 1,5 % av dagligvarehandelens omsetning (Dagligvarehandelen, 2007). I mars 2008 kjøpte REMA 1000 opp Lidls butikker og virksomhet i Norge og Konkurransetilsynet godkjente kjøpet i mai.

Lidl har hatt ambisjoner om å etablere seg i Danmark som den ledende lavpris-kjeden. Siden Lidl etablerte seg i Danmark i 2005 har imidlertid kjeden oppnådd en markedsandel på 4 % innen lavprissegmentet. Til sammenlikning har Netto en markedsandel på 46 % innen lavprissegmentet (Dagligvarehandelen, 2007).

I Sverige har Lidl oppnådd en markedsandel på ca 2 % siden de etablerte seg i 2003. Imidlertid har kjeden frem tom 2006 hatt et tap på 1,2 mrd. kroner. (Dagligvarehandelen, 2007).

I Finland finnes det i dag om lag 100 Lidl butikker og kjeden har en markedsandel på under 5 % (Dagligvarehandelen, 2006).

Når det gjelder Aldi, etablerte kjeden seg i Danmark i 1977. Kjeden har i dag om lag 240 butikker i Danmark og omsatte i 2006 for ca 3,5 mrd. DKK. Kjedens markedsandel de siste årene har vært relativt stabil (ACNielsen, 2005 og Dagligvarehandelen, 2007b).

Referanser

- ACNielsen, 2005. *Nordic Grocery Insight 2005*. ACNielsen, Oslo, April 2005.
- ACNielsen, 2007. *Dagligvarerapporten 2007*. ACNielsen Norge AS, 2007.
- AMS, 2007. Hjemmesiden. URL: <http://www.ams-sourcing.com>, 10.02.08.
- Carrefour, 2007. Annual Report 2006. URL: <http://www.carrefour.com>, 09.10.07.
- Coop, 2007. *Årsmelding 2006 for Coop NKL BA*. Coop NKL BA, Oslo.
- Coop, 2007. Hjemmesiden. URL: www.coop.no, 10.02.08.
- Dagligvarehandelen, 2006. *Innkjøpspriser: Handelen har kjempepotensial*. URL: http://www.dagligvarehandelen.com/xp/pub/venstre2/tidligere_utg/151938, 10.02.08.
- Dagligvarehandelen, 2006. *Snart 100 Lidl butikker i Finland*. URL: http://www.dagligvarehandelen.com/xp/pub/venstre1/siste/148809?back_link=true. 04.12.07.
- Dagligvarehandelen, 2007. *Lidl har fått fotfeste*. URL: http://www.dagligvarehandelen.com/xp/pub/venstre2/tidligere_utg/222170?back_link=true. 04.12.07.
- Dagligvarehandelen, 2007. *Lidl lider i Danmark*. URL: http://www.dagligvarehandelen.com/xp/pub/venstre1/siste/245428?back_link=true. 04.12.07.
- Dagligvarehandelen, 2007. *Lidl og Netto på offensiven*. URL: http://www.dagligvarehandelen.com/xp/pub/venstre2/tidligere_utg/245254?back_link=true. 04.12.07.
- Deloitte, 2008. *2008 Global Powers of Retailing*. URL: http://www.deloitte.com/dtt/cda/doc/content/us_cb_2008GlobalPowersRetailing_011708.pdf, 19.02.08.
- Dobson, P.W., 2003. *Buyer power in food retailing: the European experience*. Conference on Changing Dimensions of the Food Economy: Exploring the Policy Issues, 6–7 February 2003, The Hague, Netherlands. URL: http://www.agribusinessaccountability.org/pdfs/238_Buyer%20Power%20in%20Food%20Retailing%20the%20European%20experience.pdf. 27.11.07.
- EMD, 2007. Hjemmesiden. URL: <http://www.emd-ag.com/e/untern001.shtm>, 10.02.08.
- Eurostat, 2007. *Annual detailed enterprise statistics on trade (Annex 3) - (Nace : G)* URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. 04.12.07.
- Handelsbladet FK, 2007. *Dagligvarekartet 2007/2008*. Utgitt av Handelsbladet FK i samarbeid med konsulentfirmaet Andhøy AS, oktober 2007.
- ICA, 2007. *Årsberetning 2006*. ICA BA, Stockholm.
- Metro Group, 2007. *Annual report 2006*. URL: <http://www.metrogroup.de>, 09.10.07.

- Norges Bank, 2007. *Valutakurser*. URL: http://www.norges-bank.no/WebDAV/stat/no/valutakurser/valutakurser_aar_ukoplet.xls, 10.02.08.
- NorgesGruppen (2007). *Årsrapport 2006*. NorgesGruppen, Oslo.
- Omar, O., 1999. *Retail Marketing*. Financial Times Management, London.
- Pettersen, I. (red.), 2008. *Dagligvarehandel og Mat 2008*. NILF rapport nr 1–2008. NILF, Oslo.
- REMA 1000. *Årsrapport 2006*. REMA 1000, Oslo.
- Retail-index, 2007. *Top Food Retailers in Europe*. URL: <http://www.retail-index.com/HOMESEARCH/FoodRetailers/tabid/3496/Default.aspx>, 19.02.08.
- SSB, 2007. *Strukturstatistikk, varehandel*. URL: <http://www.ssb.no/stvareh>, 15.02.08.
- Tesco, 2007. *Annual Review and Summary Financial Statement 2007*. URL: http://www.tescocorporate.com/annualreview07/pdf/review/annual_review_and_sfs_2007.pdf, 09.10.07.
- Verdict Research, 2007. *European Grocery Retailing 2007*. URL: <http://www.verdict.co.uk/Marketing/dmvt0387m.pdf>, 15.02.08.
- Wal-Mart, 2007. *Annual Report*. URL: http://walmartstores.com/Files/2007_annual_report.pdf, 10.02.08.

Tema: Forbruket av konsummelk – hva skyldes den nedadgående trenden?

Av Geir Wæhler Gustavsen

Nordmenn er storforbrukere av melk, men i løpet av de siste tyve årene har forbruket avtatt gradvis. I perioden 1986 til 2006 har melkeforbruket per innbygger blitt redusert med mer enn en tredjedel. Denne reduksjonen har blitt delvis kompensert av økt forbruk av oster og andre meieriprodukter, men den totale melkeproduksjonen ble allikevel redusert med omtrent 15 % i denne perioden. Konsummelk er det viktigste produktet i norsk landbruk, og omtrent en tredjedel av inntekten i landbruket kommer fra melkeproduksjonen. Selv om landbruket står for bare 2,6 % av total sysselsetting i Norge, så er melkeproduksjon viktig for mange lokalsamfunn, og redusert produksjon påvirker mange mindre bygder over hele landet.

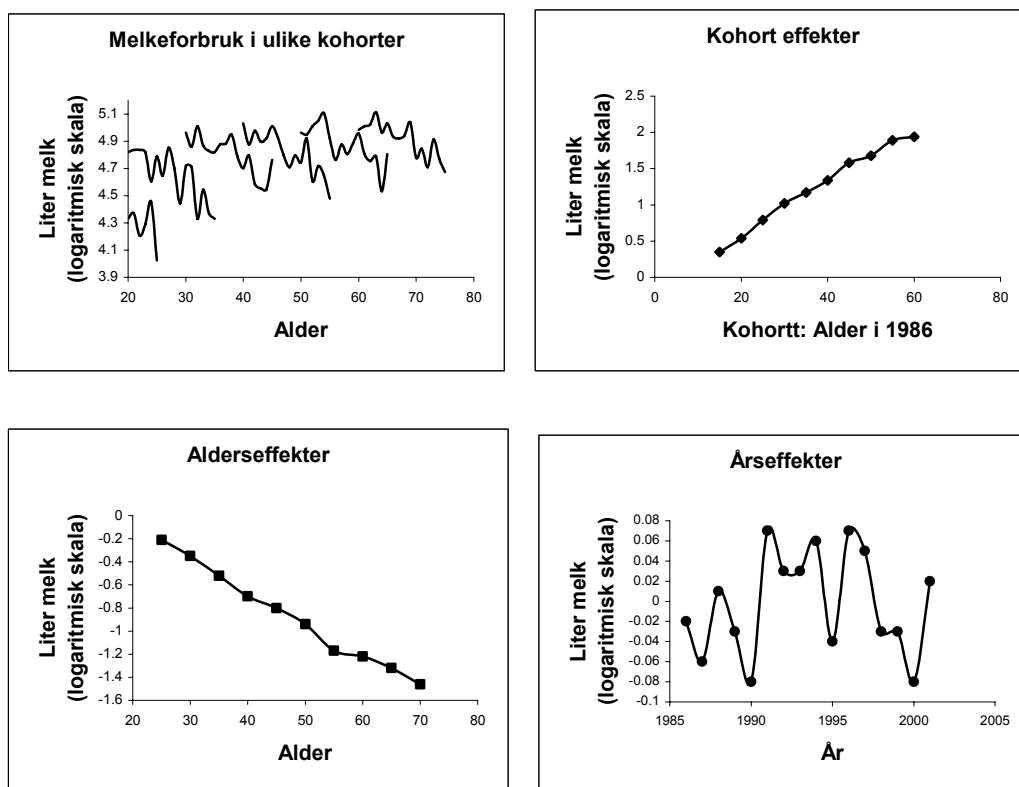
Det har blitt gjort flere studier av etterspørselen etter melk i Norge. Felles for disse er at det har blitt funnet lave pris, inntekts- og reklameelastisiteter. Dette samsvarer godt med resultater fra andre land. Det vil si at den relativt høye økningen i melkeprisen i forhold til andre drikkevarer, samt inntektsøkningen i den norske befolkningen de siste 20 årene ikke har hatt veldig stor betydning. Men hva skyldes da den nedadgående trenden?

Gustavsen og Rickertsen (2007) brukte Statistisk Sentralbyrås forbruksundersøkelser og dekomponerte trenden i salget av melk i kohorteffekter, alderseffekter og årseffekter. Kohortene ble definert som en gruppe mennesker født innenfor samme 5-årsperiode, og disse ble fulgt fra 1986 til og med 2001. Den eldste kohorten ble født mellom 1924 og 1928, den nest eldste kohorten ble født mellom 1929 og 1933, mens den yngste kohorten ble født mellom 1974 og 1978. Kohorteffekter gjør at individer i ulike generasjoner har ulikt kosthold, uavhengig av andre forhold. Et eksempel på kohorteffekt er at generasjonen som vokste opp før og under 2. verdenskrig med rasjonering og matmangel nødvendigvis har et helt annet forhold til mat og ernæring enn generasjonene som vokste opp i overflod på 60 og 70-tallet. Alderseffekter gjør at individer endrer forbruksvanene når de blir eldre, uavhengig av hvilken generasjon de tilhører. Eksempelvis vil kaloribehovet avta med årene, slik at et eldre menneske vil trenge mindre mat og drikke, uavhengig av hvilken generasjon de tilhører. Årseffekter vil medføre at spesifikke hendelser i bestemte år vil føre til endret forbruk, uavhengig av alder og kohort. I figuren nedenfor vises melkeforbruket til utvalgte kohorter, samt effekter på melkeforbruket av alder, kohort og år. Melkeforbruket er transformert til logaritmisk skala fordi dette ga bedre resultater under modelleringen. Figuren øverst til venstre viser utviklingen i (logaritmen til) gjennomsnittlig melkeforbruk i noen ulike kohorter. De yngste kohortene sees til venstre i figuren og kohortenes alder øker jo lenger til høyre de er. Figuren viser at jo eldre kohortene er, desto høyere melkeforbruk har de. Videre så avtar melkeforbruket over tid for alle kohortene. Figurene øverst til høyre og nederst til venstre viser dekomponeringen av alderseffekten og kohorteffekten. Nederst til høyre vises årseffekten, som viser svingninger rundt null.

Grunnen til at eldre generasjoner drikker mer melk enn yngre kan være mange. I mange deler av Norge er grovfor det eneste aktuelle å dyrke. Melkeproduksjonen utnytter grovforet mest effektivt. Derfor ble mye av kostholdet lagt opp rundt melk. Melken ble sett på som en nødvendig del av et næringsrikt kosthold. De yngre generasjonene har vokst opp med mange alternativer til melk og de har ikke det

samme forholdet til melken. Videre har det blitt sådd tvil om melkens helsemessige egenskaper. Dette kan ha påvirket generasjonene ulikt. Alderseffektene kommer sannsynligvis av metabolismens virkninger. Når menneskene blir eldre forbrenner de mindre og trenger derfor også mindre energi. Dette vil da også nødvendigvis medføre lavere forbruk av melk.

Hva slags konsekvenser vil dette ha over tid? Eldre generasjoner med høyt forbruk av melk vil etter hvert dø ut, og disse vil bli erstattet av yngre generasjoner med lavt melkeforbruk. Dette indikerer at nedgangen i salget av konsummelk i Norge kommer til å fortsette i mange år fremover.

Referanse: Gustavsen, G.W. and Rickertsen K. (2008). Consumer cohorts and milk purchases. Upublisert notat.

8 Handel

8.1 Handelsavtaler mellom Norge og EU

EØS-avtalen

EØS er en forkortelse for «Det europeiske økonomiske samarbeidsområde». Avtalen trådte i kraft 1.januar 1994. EØS omfatter nå 27 medlemsland i EU samt EFTA-landene (European Free Trade Association) Island, Liechtenstein og Norge. EØS avtalen trådte i kraft for EUs to nyeste medlemsland, Romania og Bulgaria, fra 1.august 2007. Handelsavtalen innebærer et felles marked bygd på felles regler. Avtalens grunnleggende prinsipp er likebehandling av alle borgere og virksomheter i EØS-området når det gjelder handel med varer, tjenester, investeringer, etableringer og rett til å søke arbeid. Ubearbeidede landbruksprodukt er som hovedregel unntatt EØS avtalens generelle forbud mot toll og handelsrestriksjoner. EØS-avtalen har likevel, som vi skal komme tilbake til, bestemmelser med stor innvirkning på handelen med mat og landbruksprodukter.

EØS-avtalen er dynamisk, slik at bestemmelsene stadig oppdateres. Avtalen er bygd opp i 129 relativt korte artikler som gir et hovedrammeverk. Til en del av artiklene finnes tillegg i form av 22 vedlegg og 49 protokoller. Vedleggene inneholder lister over hvilke deler av EUs regelverk som gjelder også for EFTA-statene i EØS. Protokollene inneholder utfyllende regler og detaljerte bestemmelser på en del områder, for eksempel om overgangsperioder og tollprosedyrer. (EFTA, 2008).

Det er særlig artikkel 19 og protokoll 3 som har betydning for landbruket og handelen med matvarer.

Artikkel 19

Med hjemmel i artikkel 19 skal Norge og EU med to års mellomrom forhandle om utvidet samhandel med basis jordbruksvarer som melk, kjøtt og grønnsaker. Bakgrunnen for forhandlingene er at det er ønskelig med en gradvis liberalisering av handelen av jordbruksvarer mellom Norge og EU. Forhandlingene har ikke foregått så hyppig som forutsatt. Forhandlingene ble sist gjennomført i 2002, og den gjeldende artikkel 19-avtalen ble iverksatt 01.07.2003.

Den nåværende artikkel 19-avtalen innebærer en gjensidig tollfri kvote på til sammen 800 tonn kjøttvarer. EU har tollfrie kvoter på svinelever, skinker, pølser og kjøttboller, mens Norge har fått tollfrie kvoter inn til EU på lammekjøtt, speke-mat og spekepølser. Ostekvotene økte fra 2 560 tonn til 4 000 tonn, i tillegg ble hele kvoten tollfri. Verdien av ostekvoten ble forøvrig redusert da EU kommisjonen fastslo at vekten av laken for ost i lake (slik som vesken rundt fetaost) ikke skulle medregnes som vekten av ost. Også for grønnsaker, frukt, bær og grønne planter innebar avtalen en etablering av gjensidige tollfrie importkvoter. For enkelt-

produkter som såfrø, eplejuice, bacon crisp, potetflak og epler (før 1. august), har EU fått tollfrie kvoter inn til Norge. For en del av landbruksvarene som inngår i artikkel 19-avtalen utnytter Norge ikke på langt nær kvotene.

En ny runde med artikkel 19-forhandlinger mellom Norge og EU ble startet 3. mai 2006. Møtene med Kommisjonen fokuserte på gjennomgang av handelen med landbruksvarer samt drøfting av det tekniske grunnlaget for en videre forhandlingsprosess. Reelle forhandlinger er imidlertid ikke kommet i gang. Det er usikkert når neste forhandling om protokoll 19 vil finne sted. Intensjonen om forhandlinger hvert andre år står fortsatt ved lag. Imidlertid har regjeringen i Soria-Moria erklæringen fastslått at det ikke vil komme ytterligere innrømmelser under artikkel 19 så lenge WTO forhandlingene pågår.

Protokoll 3

I forbindelse med forhandlingene om EØS-avtalen ble det også utarbeidet en egen protokoll om handelen med bearbeidede landbruksprodukter. Protokoll 3 til EØS-avtalen omfatter gjensidige tollpreferanser for bearbeidede landbruksvarer som pizza, supper, sauser, syltetøy og margarin. Landbruksvarer under Protokoll 3 er underlagt EØS-avtalens generelle bestemmelser om fri bevegelse av varer, men avtalepartene kan anvende toll og eksportrestitusjon for å utjevne prisforskjeller på basis landbruksvarer som inngår i ferdigvarer. Protokollen ble først iverksatt 1. januar 2002. En justert avtale trådte i kraft fra mars 2004 og innebærer at industrielementet i tollsatsene fjernes.

Inntil Protokoll 3 trådte i kraft, fant handelen med bearbeidede landbruksprodukter sted i tråd med Protokoll 2 som lå under frihandelsavtalen mellom Norge og EU fra 1973. Protokoll 2 ble sist revidert i 1996. I forhold til protokoll 2, innebærer Protokoll 3 en utvidelse av vareomfanget og et generelt kutt i tollsatsene inn til Norge og EU med 3 %. Utvidelsen av vareomfanget omfattet store produktgrupper som bl.a. syltetøy, margarin og barnemat. For syltetøy og margarin ble tollreduksjonen på 20 %, mens den ble 8–40 % for barnemat. Også for enkelte andre produkter (müsli, supper/buljonger) har tollsatsen inn til Norge blitt redusert med mer enn de generelle 3 %. For øvrig ble det avtalt å forhandle om å fjerne industribeskyttelsen i tollsatsene. Disse forhandlingene ble avsluttet i mars 2004 da Kommisjonen og Norge kom til enighet om reduserte tollsatser på enkelte bearbeidede landbruksvarer. Gjeldende versjon av protokoll 3 trådte i kraft 1. november 2004.

RÅK

Varer med råvarepriskompensasjon (RÅK-varer) er underlagt et eget handelsregime gjennom blant annet avtaler med EU. Råvarepriskompensasjonen gis enten i form av prisnedskrivning, eksportstøtte eller toll på konkurrerende import. Formålet med ordningen er å gi like rammebetingelser for norsk og utenlandsk næringsmiddelindustri selv om råvarekostnadene er forskjellige. For landbrukssektoren i Norge er det dette handelsregimet med EU som kanskje har størst betydning.

Generelt er norsk landbruksproduksjon sterkt beskyttet mot utenlandsk import gjennom høye tollsatser. Bildet er mer nyansert for de bearbeidede landbruksproduktene som omfattes av RÅK-ordningen. Sentrale RÅK-varer er brød og bakervarer, frokostblandinger, sjokolade og sukkervarer, iskrem, pasta, pizza, supper og sauser.

I 2006 ble det importert RÅK-varer for om lag 5,4 mrd. kroner, mens eksporten lå på 0,9 mrd. kroner. Importen økte sterkt mellom 2005 og 2006. Det var spesielt potetindustri og bakevarer som økte importen. Eksporten av RÅK-varer har vært relativt stabil de siste årene.

Innenfor RÅK-ordningen kan man benytte følgende virkemidler:

- Toll på importerte RÅK-varer
- Eksportstøtte/tilskudd for eksport av innenlandsk produserte RÅK-varer
- Prisnedskrivning på innenlandsk produserte RÅK-varer
- I tillegg har man ordningen med innenlandsk bearbeiding, der jordbruksråvarer kan importeres tollfritt til Norge, bearbeides i Norge, for så å reeksporteres. Sistnevnte er imidlertid ikke en del av RÅK-ordningen.

De ulike virkemidlene i RÅK-ordningen blir omtalt nedenfor:

Tollbeskyttelsen for RÅK-varer skulle i prinsippet dekke den faktiske prisforskjellen mellom norsk og internasjonalt nivå med hensyn på («norske») jordbruksråvarer. Industrielementet skal således ikke være tollbeskyttet. Satsene på råvarene som nyttes for å beregne denne tollene ble i utgangspunktet fastsatt av Statens kornforretning. Dette skjedde i forbindelse med implementeringen av WTO-avtalen i tollsystemet fra og med 04.10.95. Råvaresatsene ble da beregnet på grunnlag av prisdifferansene mellom de aktuelle råvarene i Norge og på verdensmarkedet i 1994. Disse satsene ble justert noe ned i 1996, som et resultat av en reforhandlet Protokoll 2-avtale, og ytterligere ned i 2004, som følge av den nye Protokoll 3 avtalen. Dette betyr at tollbeskyttelsen er svakere for landbruks(rå)varen når denne inngår i et bearbeidet landbruksprodukt enn når den importeres som råvare direkte.

Eksportstøtten har til hensikt å bidra til å utjevne forskjellen mellom nasjonal råvarepris og råvareprisen som produsenter i andre land må betale. Eksportstøtte gis til bestemte norske råvarer (melkeprodukter, korn/mel, egg, poteter og kjøtt) til diverse ferdigprodukter gitt at de eksporteres. Alle bakervarer er for eksempel berettiget eksportstøtte. Støtten beregnes på grunnlag av differansen mellom verdensmarkedsprisen og den norske prisen for jordbruksvarer som er brukt i framstillingen av varen. Eksportrestitusjonen beregnes så langt som mulig ut fra faktisk forbruk av de støtteberettigede råvarene.

Som en konsekvens av de store økningene som har skjedd med verdensmarkedsprisen på matråvarer i 2007 blir det mindre behov for støtte gjennom en del av virkemidlene som er omfattet av RÅK ordningen. Blant annet har bevilgningene til prisnedskrivning av melkeprodukt blitt betydelig redusert.

Prisnedskrivning innebærer at bedrifter som selger enkelte typer norskproduserte ferdigvarer kan få tilskudd for bruk av enkelte typer norskproduserte råvarer.

Ferdigvarer som kan få tilskudd er bl.a. sjokolade og sukkervarer (for råvarene melk og glykose), iskrem (for råvarene melk og glykose) og pizza (for råvarene ost og kjøtt). Prisedskrivningssatsene blir revidert med jevne mellomrom, og har økt en del de senere årene.

8.2 Handel mellom Norge og EU

Mateksporten fra Norge går hovedsakelig til EU. Så mye som 75 % av eksportverdien og 88 % av eksportvolumet går til EU landene. Tabellen nedenfor viser norske tollkvoter inn til EU og utnyttelsen av disse. I tillegg kommer den gjensidig ostekvoten som er på 4 500 tonn tollfri ost til EU og en kvote på 60 tonn til EFTA med tollsats 1,2 kr/kg. Storbritannia, Sverige, Tyskland og Danmark er de fire viktigste EU-landene som kjøper norsk ost. Til sammen eksporterte TINE 4 050 tonn ost til EU landene i 2005. (Det norske ostemarkedet 02-06, SLF).

Tabell 8.1 Bilaterale landbrukskvoter for eksport fra Norge til EU, 2007

Produkt	Kvote	Utnyttelsesgrad
Blomkål	2000 tonn	0 %
Brokkoli	1 000 tonn	0 %
Kinakål	6000 tonn	2,3 %
Kirsebær	900 tonn	0,6 %
Plommer	600 tonn	0 %
Jordbær	1800 tonn	0 %
Hodesalat	300 tonn	8,1 %
Annen salat	300 tonn	1,5 %
Kjøtt av sau eller geit	300 tonn	1,5 %
Salta eller tørka kjøtt	200 tonn	15 %
Pølser etc.	300 tonn	43 %
Stiklinger og ungplanter	€ 136 212	0 %
Stauder	€ 544 848	7 %

Kilde: Knut Øistad, Landbruksråd, Brussel (Tallene i tabellen er tall for jan tom nov 07.)

Oversikt over kvoter inn til Norge

Innenfor rammen av importvernet administrerer Statens landbruksforvaltning om lag 60 importkvoter med reduserte tollsatser. Kvotene spenner over mange ulike produkttyper som islandshest, ulike typer kjøtt og kjøttprodukter, ost, egg, ulike typer frukt og grønnsaker, grønnsaksprodukter, frø og honning. Noen av disse kvotene er globale, dvs. at de er åpne for import fra alle land. I tillegg finnes det blant annet GSP-kvoter for import fra utviklingsland og bilaterale tollkvoter, det vil si kvoter fra et bestemt land eller grupper av land som følge av inngåtte frihandelsavtaler. Importkvotene er regulert gjennom internasjonale avtaler og de admini-

streres etter de forutsetninger som myndighetene har fastsatt i bestemmelser og forskrifter. De største tollkvotene kan deles inn i;

- Matkorn og råvarer til karbohydratkraftfôr (auksjon)
- Kvote for viltkjøtt (auksjon/søknad)
- Høykvoten fra EU med 35 000 tonn og 500 tonn fra andre land (søknad)
- EU-kvote for issalat (søknad)
- EU-kvote for egg, frø, kjøttprodukter, frukt og tørkede poteter (auksjon)
- Ostekvoten fra EU med 4 500 tonn og EFTA med 60 tonn (historisk)
- WTO-kvotene for kjøtt, egg, smør, epler, pærer og kål (auksjon)
- WTO-kvote for kjøtt og kjøttprodukter til messer og lignende (søknad)
- GSP- kvotene for hermetiske kjøttvarer med hermetiske grønnsaker (auksjon)
- Islandshest med 200 hester per år (søknad).

Tollkvotene åpner for import til reduserte tollsatser innenfor definerte mengder. WTO- kvotene har en toll på om lag 1/3 av ordinær toll. For de andre kvotene er det ingen eller svært lav toll. Fra og med 2007 blir 50 av de 60 importkvotene fordelt ved auksjon.

8.3 Norsk import/eksport mot tredjeland

Tollpreferanser til utviklingsland

Den gjeldende GATT/WTO-avtalen gir mulighet til å gi spesielle tollpreferanser til utviklingsland. Flertallet i Stortinget besluttet våren 1995 ved behandlingen av St. prp. nr. 59 (1994–95) «Om endringer i tollavgifter for landbruksvarer», at følgende tollpreferanser skulle gjelde for import fra 01.07.95:

MUL (de 48 minst utviklede landene, i tillegg til Botswana og Namibia)

- generelt tollfritak med unntak for korn, mel og fôrstoffer
- for korn, mel og fôrstoffer; 30 % preferanse med indikative tak på 20 000 tonn proteinfôr, 75 000 tonn fôrkorn og 100 000 tonn matkorn.

Øvrige utviklingsland

- sensitive frukt og grønnsaker; 15 % tollpreferanse
- ikke sensitive varer (tropisk frukt og grønnsaker m.m.); tollfritak
- kjøtt og kjøttvarer, korn, mel og fôrstoffer; 10 % tollpreferanse.

Alle disse tollpreferansene er ensidige norske tiltak og kan når som helst endres av norske myndigheter dersom det ansees at norske interesser er truet.

Det var grunn til å regne med at virkningene for norsk jordbruk av disse tollpreferansene ville bli heller små. Dette fordi MUL-landene (samt Namibia og Botswana) har en begrenset eksportkapasitet og fordi preferansene for øvrig i stor grad gjelder jordbruksprodukter som det blir produsert lite eller ingenting av i

Norge. Noe usikkerhet var likevel knyttet til hvilket omfang tollfri import av storfekjøtt fra Botswana og Namibia kunne få. Interessen for import av storfekjøtt var stigende fra om lag 1 600 tonn i 1996 til 2 100 tonn i 1998, mens importen viste en svak nedgang til 2 000 tonn i 1999 og til knapt 1 900 tonn i 2000 (som utbeina vare).

Fra 01.01.2002 ble det innført toll- og kvotefri markedsadgang for alle produkter fra MUL, bortsett fra for korn, mel og kraftfôr som kom med fra 01.07.2002. For sistnevnte er det innført et overvåkningssystem for import, samt en sikkerhetsmekanisme som kan utløses når markedsbalansen vurderes å være i fare. For Botswana og Namibia, som ikke er definert som MUL-land av FN, vil Norge opprettholde tollfritak på samme måte som for MUL-land, men der importen av storfekjøtt fortsatt skal kunne begrenses oppad til 2 700 tonn samlet for de to landene. Et vilkår for eksport til Norge er at kjøttet og kornet (samt ev. andre varer) oppfyller de hygieniske og sunnhetsmessige kravene Norge stiller, noe som i praksis kan bli en hindring for mange av landene. I 2006 var importen av storfekjøtt fra Namibia og Botswana på 2 671 tonn og importkvoten ble helt fylt i 2007. Det ble importert 180 tonn froskelår fra MUL landene i 2006.

I juni 2006 ble EFTA og SACU- landene (Southern African Customs Union; Sør Afrika, Botswana, Lesotho, Namibia og Swaziland) enige om en frihandelsavtale. Parallelt med frihandelsavtalen har Norge framforhandlet en bilateral avtale om handel med landbruksvarer med SACU- statene. I avtalen videreføres den tollfrie kvoten på 2700 tonn storfekjøtt. I tillegg har Norge gitt Namibia og Botswana en tollfri kvote på 500 tonn. SACU- landene har dermed adgang til tollfri import av totalt 3200 tonn storfekjøtt til Norge.

8.4 Handel i EU

Intra-EU handel

Handelen med mat og landbruksprodukter mellom EU-25 land i 2005 beløp seg til i underkant av 200 mrd. €. Fordelingen av dette går fram av tabellen nedenfor.

Tabell 8.2 Internhandel av mat og jordbruksprodukter innen EU-25 i 2005, mrd. euro.

Land	Import	Eksport
Belgia	15	20
Tsjekkia	3	2
Danmark	5	7
Tyskland	37	30
Estland	0,6	0,3
Hellas	4	2
Spania	12	16
Frankrike	23	29
Irland	4	8
Italia	20	14
Kypros	0,4	0,1
Latvia	0,7	0,3
Litauen	0,8	0,8
Luxembourg	1,4	0,7
Ungarn	2	2
Malta	0,3	0
Nederland	17	41
Østerrike	6	5
Polen	4	5
Portugal	4	2
Slovenia	0,8	0,3
Slovakia	2	1
Finland	2,3	0,6
Sverige	5	2
Storbritannia	26	10
Sum	196	199

Kilde: Agricultural Statistics, European Commission, 2006

Vi ser at Tyskland har den største importen fra andre EU-land fulgt av Storbritannia og Frankrike. Nederland har størst eksport til andre EU-land fulgt av Frankrike og Tyskland.

Tabell 8.3 EUs eksternt handel med mat og jordbruksprodukter i 2005, mrd. euro

Land	Import	Eksport
Belgia	5	3
Tsjekkia	0,4	0,4
Danmark	1	4
Tyskland	10	7
Estland	0,07	0,07
Hellas	1	1
Spania	5	4
Frankrike	6	12
Irland	0,7	4,1
Italia	7	6
Kypros	0,1	0,05
Latvia	0,1	0,1
Litauen	0,2	0,3
Luxembourg	0,07	0
Ungarn	0,3	1
Malta	0,04	0,05
Nederland	11	9
Østerrike	0,9	1,5
Polen	1	2
Portugal	1,1	0,6
Slovenia	0,3	0,2
Slovakia	0,1	0,1
Finland	0,4	0,6
Sverige	1	1
Storbritannia	10	6
Sum	64	64

Kilde: Agricultural Statistics, European Commission, 2006

Tabellen viser at EU-25 samlet både importerte og eksporterte mat- og jordbruksprodukter for 64 mrd. €. Drøyt 75 prosent av handelen med mat og jordbruksprodukter i EU er altså internhandel. Tyskland er den største importøren fra land utenfor EU, fulgt av Nederland og Storbritannia. Frankrike er den største eksportøren av mat og jordbruksprodukter ut av EU.

Vi skal se litt nærmere på hvilke jordbruksprodukter som er de viktigste i handelen mellom EU-25 og andre land.

Tabell 8.4 EUs handel med mat og jordbruksprodukter i 2006, mrd. euro

Produkt	CN kode	Import	Eksport
Levende dyr	01	0,7	1
Kjøtt	02	4	4
Melk, egg og honning	04	1	5
Andre produkter fra dyr	ex. 05	0,8	0,5
Levende planter og blomster	06	1	2
Spiselige grønnsaker mv.	07	3	2
Frukt og nøtter	08	12	2
Kaffe, te, krydder	09	5	1
Korn	10	2	2
Mølleprodukter, stivelse mv	11	0,1	2
Oljeholdige frø og frukter	12	5	1
Gummi, harpiks, safter og ekstrakter	13	0,5	0,6
Oljer og fettstoffer, spise fett og voks	15	5	3
Tilberedte produkter av kjøtt mv	ex. 16	1	0,6
Sukker og sukkervarer	17	2	3
Kakao	18	3	2
Produkter av korn, mel mv. Bakverk	ex. 19	1	4
Produkter av grønnsaker, frukter mv.	20	4	3
Forskjellige tilberedte næringsmidler	21	2	5
Drikkevarer, etylalkohol og eddik	22	4	16
Reststoffer og avfall fra næringsmiddelind.	ex. 23	6	2
Tobakk mv.	24	2	5
Andre landbruksprodukter (jf. Uruguayrunde)		4	7
Totalt		68	72

Kilde: Agricultural Statistics, European Commission, 2006

EUs handel med tredjeland

Cotonou-avtalen avløste fra 2001 Lomé-avtalen fra 1975. Dette er en avtale om blant annet handelssamarbeid mellom EU og etter hvert 71 forskjellige land i Afrika, Karibien og Stillehavet (ACP-land). Det dreier seg stort sett om tidligere franske og britiske kolonier som har fått overført sitt spesielle forhold til en tidligere kolonimakt til EU som helhet. Mange av disse landene er av FN regnet blant verdens minst utviklede land. Avtalen er en utviklingsavtale som skal hjelpe APC-landene å integreres i verdensøkonomien.

Fordelene disse landene har hatt av avtaler med EU er avtakende fordi de generelle tollbeskyttelsene inn til EU er avtakende. Det forhandles derfor per januar 2008 på overtid om regionaløkonomisk samarbeid med en gruppe av disse landene. Mange av APC landene er også MUL land. Fra 2001 har EU i hovedsak fjernet toll og kvoter for all import MUL-landene.

I 1995 inngikk EU en egen samarbeidsavtale med Argentina, Brasil, Paraguay og Uruguay (Mercosur-land). Venezuela ble medlem av Mercosur i 2006, og er nå i en integrasjonsprosess inn i frihandelssamarbeidet. Avtalen gjorde det lettere for disse

landene å selge landbruksprodukter til EU, men det er fortsatt begrensninger for handelen med følsomme produkter for EU slik som storfekjøtt, sukker, frukt og grønnsaker.

EU er Mercosurs største marked for landbrukseksport. Importen fra Mercosur-området utgjorde 38,5 % av den totale importen av landbruksvarer til EU i 2006. Siden år 2000 har det pågått forhandlinger om å gjøre EU og Mercosur til et felles frihandelsområde. Forhandlingene er nå nærmest avsluttet og pågår nå på teknisk nivå.

I 1999 inngikk EU en handelsavtale med Sør-Afrika der det ble enighet om nesten full handelsliberalisering i løpet av 12 år.

I 2000 fikk landene på Balkan en frihandelsavtale med EU. Avtalen gir ingen begrensninger på verken toll eller mengde på eksport av varer fra landene på Balkan og til EU. Avtalen gjør imidlertid visse unntak når det gjelder fisk, sukker og visse typer storfekjøtt. Avtalen ble imidlertid inngått for perioden 2000–2005, men er nå forlenget til å vare til 2010.

EU og landene rundt Middelhavet (Algerie, Egypt, Israel, Jordan, Libanon, Marokko, Palestinske territorier, Syria, Tunisia og Tyrkia) ønsker å etablere en stor frihandelssone som skal inkludere landene rundt Middelhavet, EU-landene og EFTA-landene. Planen er at frihandelssonen skal etableres fra og med 2010. Dersom dette blir virkelighet vil det bli verdens største frihandelssone. Middelhavstatene selger betydelig mengder frukt og grønnsaker til EU, mens EU eksporterer korn, kjøtt og melk til dem (Agra Europe, 2004).

Referanser

Agra Europe, 2004. C.A.P. Monitor. Agra Europe. London

Agricultural Statistics European Commission, 2006.

http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/index_en.htm

EFTA, European Free Trade Association, 2008.

<http://www.efta.int/content/legal-texts>

Statens landbruksforvaltning.

http://www.slf.dep.no/iKnowBase/Content/5759/OSTEMARKEDET_2002-2006.PDF

Tema: Bygdeutvikling, hvilke prioriteringer har EU for perioden 2007–2013

Av Karen Refsgaard og John Bryden

Hva er formålet med distrikts- og regionalpolitikk?

Den nåværende regjeringen sier i St.meld. nr.21 (2005–2006): «Regjeringa vil gi folk reell valfridom i kvar dei vil bu og leggje grunnlaget for å ta heile landet i bruk». Dette er ikke nytt i norsk distrikts- og regionalpolitikk. Industrialiseringen av Norge startet veldig sent, i det minste et århundre senere enn mange vesteuropeiske land, og sammenlignet med mange OECD-land er Norge stadig en relativ rural nasjon. I dag lever bare omkring halvparten av Norges befolkning i byer og småsteder over 8000 innbyggere. Inntil 80-tallet har distriktsutvikling vært integrert i sektor- og distriktspolitikk, men som i mange europeiske land især i landbrukspolitikken. Det har vært en grunnleggende ide siden 2. verdenskrig at sosial rettferdighet ikke kun handler om likhet mellom sosiale grupper, men også mellom ulike områder i landet, også kaldt «equivalence» eller på norsk utjevningsspolitikk (Brox, 2006).

Redskapene for territoriell utjevningsspolitikk, er en bred distrikts- og regionalpolitikk. Den inkluderer finansiell utjevning mellom kommuner, differensiert sosial sikkerhet, regionalpolitikk, transportpolitikk og andre nøkkelforanstaltninger. Innenfor EU, er det mest relevante konseptet «økonomisk og sosial kohesjon», som søker å oppnå utjevning på tvers av EU og innenfor medlemsstatene. Senere forskning innen ESPON-programmet har vist at EUs landbrukspolitikk (Pillar 1 så vel som Rural Development Policy) faktisk er i konflikt med målene for territoriell økonomisk og sosial kohesjon. Dette skyldes at den nye traktaten underskrevet i fjor er tydelig på at økonomisk og sosial kohesjon er et mål som skal følges opp innen all EU-politikk, ikke kun regional politikk. Ettersom det er påvist at en igjennom CAP både Pillar 1 og 2 gir mest midler til de rikeste bønder i de rikeste regioner, er dette i konflikt med «equivalence» målene, noe som betyr at CAP må reformeres deretter (Bryden et al., 1993; «McSharry»; Shucksmith et al., 2005).

EUs «Rural Development Policy» for perioden 2007–2013

Forskriften på området inneholder fire akser:

1. Forbedre jordbrukets og skogbrukets konkurranseevne ved å støtte prioriteringene kunnskapsoverføring, modernisering, innovasjon og kvalitet i matvarekjeden, og på prioriterte sektorer for investeringer i fysisk og menneskelig kapital;
2. Forbedre miljøet og landsbygda ved å støtte arealforvaltning;
3. Forbedre livskvaliteten i distriktene og oppfordre til diversifisering og vekst av økonomiske aktiviteter;
4. Bruke LEADER tilnærmingen til å levere lokalt drevne tilnærminger til innovasjon og utvikling administrert gjennom lokale kompaniskaper. Akse 4 kan bli levert på tvers av en av de andre eller kombinasjon av de tre hovedakser.

Det er viktig å legge merke til at «målestokkene» innen hver akse kan dekke en eller flere akser, og at medlemslandene kan plusse på egne foreslåtte mål i tillegg til de 43 mål som er stukket ut som styrende i EU-forskriften. Det er også viktig å notere seg

at selv om navnene på aksene er nye, og at de inneholder mål som var finansiert av andre virkemidler i tidligere perioder, så er det lite nytt i innholdet.

Minimumsfordelingen av EU-finansieringen til hver akse er gitt i tabellen under:

EU-forskrift, Minima	
Akse 1	10 %
Akse 2	25 %
Akse 3	10 %
Akse 4	5 %

Dessverre ble det ikke fastsatt eller foreslått noen maksimumsandeler av EU kommisjonen, og konsekvensen er, generelt, at de fleste medlemslandene har maksimert akse 1 og 2 som svar på press fra bøndenes og miljøorganisasjonenes sterke lobbyvirksomhet. Som helhet, som i den tidligere perioden 2000–2006, så har medlemslandene kun allokert minima til aksene 3 og 4. Allerede da hadde innholdet av disse aksene beveget seg enda lengre mot utgifter til landbruk og for bønder enn for andre virksomheter i distriktene og innbyggere.

Regional- og distriktpolitiske virkemidler i Norge

I Norge er det en distinksjon mellom distrikts- og regionalpolitikk. Regionalpolitikken dekker hele landet, mens distriktpolitikken som del av regionalpolitikken fokuserer på regioner og distrikter som krever spesiell oppmerksomhet pga svak industribasis, lite arbeidsmarked eller lange avstander til sentre (Hegrenes og Prestegard, 2007).

At folk skal ha reelle valg til å bosette seg der de ønsker er meislet ut i en politikk som prioriterer (St.meld. nr.21, 2005–2006):

- Reell frihet til å velge hvor de vil bo
- Regional strategi for å opprettholde det eksisterende bosettingsmønster
- Legge til rette for økonomisk utvikling i alle deler av landet
- Legge til rette for en rettferdig fordeling av vekst mellom by og land.

I praksis betyr dette:

- Velferdsstaten: Tilrettelegging for lik tilgang til fri utdanning, og grunnleggende helsetilbud, støtte for syke og uføre, arbeidsledige og eldre finansiert gjennom differensierte skatteordninger
- Differensierte støtteordninger inkludert investeringsstøtte: Opprinnelig initiert for landbruk i «utkantområder» og for andre virksomheter i prioriterte områder for industri- og næringsinvesteringer
- Differensierte sosiale sikkerhetsordninger
- Finansiell utligning: For å kompensere geografiske og sosialt utsatte kommuner og fylker for høyere kostnader til service pga av liten eller spredt befolkning eller andre demografiske eller sosiale forhold, så vel som lavere lokal inntjening
- Transportstøtte: Til både investering og drift
- Utpeking og beskrivelse av «utsatte områder» som krever spesielle tiltak.

Kontroll og effekt av virkemiddelbruken

Overvåking og evaluering av bruk av midler til distrikts- og regionalutvikling omfatter i hovedsak tre områder:

- Landbrukspolitikk og virkninger av denne

- Næringspolitiske virkemidler og deres virkinger
- Territoriell utlikningspolitikk.

Det er et konglomerat av midler til distrikts- og regional utvikling som tildeles fra ulike institusjoner i Norge. Et eksempel fra Hordaland fylke gir oss indikasjoner på størrelse og fordeling av midler til landbruks- og distriktsutvikling. Landbruket har i perioden 2005–2007 fått i gjennomsnitt kr 400 mill. årlig i direkte støtte til produkt, areal, dyr og bruk. I tillegg er den årlige rentestøtten beregnet til vel 40 kr mill. Av midler til distriktsutvikling av ulik art fikk landbruket mellom kr 20–30 mill. per år. Øvrig næringsutvikling fikk ca. kr 160 mill. årlig i gjennomsnitt for samme perioden. Som i EU får landbruket i Norge (basert på tall fra Hordaland) også en relativ stor andel av midlene til distrikts- og regionalutvikling sammenlignet med det øvrige næringsliv. Midler til næringsrettede virkemidler blitt halvert i løpet av 1990-tallet (NOU 2004:2). Derimot har man i flg. Berg (2005) gitt økte midler til sektorpolitiske bidrag til økonomisk vekst og til landsdekkende virkemidler for å fremme innovasjon, men dermed også mindre stimulering av prioriterte utbyggingsområder og svekkede regionale hensyn for 25 % av befolkningen i Norge.

Virkningene av ulike landbruks- og næringspolitiske virkemidler analyseres og vurderes p.t. i EU-forskningsprosjekt TOPMARD, hvor Norge deltar. Her analyseres blant annet avveiningen mellom støtte til landbruk og annen næringsutvikling og virkinger for økonomisk utvikling og livskvalitet i ulike distrikter og regioner i Europa med Hordaland som studieområde i Norge.

Referanser

- Berg, P. O. 2005. Ulik respons på fraflytting og sentralisering.
http://www.ssb.no/vis/magasinet/norge_sverige/art-2005-07-18-01.html
- Brox 2006
- Bryden et al (1993) Structural Change and Farm Household Pluriactivity in Europe, 1986–92. the European Commission Research Series, Luxembourg.
- Shucksmith, M., Thomson, K.J., and Roberts, D (2005): The CAP and the Regions: The Territorial Impact of the Common Agricultural Policy. CABI Publishing St.meld. nr.21 (2005–2006).

9 Forholdet til internasjonale avtaler og organisasjoner

Organisasjonen for samarbeid og økonomisk utvikling (OECD) består av i alt 30 medlemsland. De 15 tidligere EU-medlemmene og Norge er alle medlemmer av OECD. Av de 10 nye landene som ble EU-medlemmer fra 1. mai 2004, er Tsjekkia, Slovakia og Ungarn opptatt som medlemmer av OECD. Andre medlemsland er Japan, Sør-Korea, USA, Canada, Mexico, Australia, New Zealand, Tyrkia, Sveits og Island. OECD er basert på mellomstatlig samarbeid på områder som spenner over hele bredden av økonomiske, næringspolitiske og sosiale spørsmål, og som har virkning over landegrensene. Helt siden organisasjonen ble opprettet har OECD hatt som formål å bidra til bærekraftig økonomisk vekst og sysselsetting i medlemslandene, sikre gode vilkår for multilateral handel og bidra til økt levestandard for innbyggerne i medlemslandene. OECD har ingen overnasjonal myndighet som for eksempel EU, men tilbyr informasjon, analyser og praktiske råd for utforming av politikk på ulike områder. OECD er en av verdens største og mest pålitelige kilder for komparative statistiske, økonomiske og sosiale data. OECDs analyser blir stadig benyttet og referert til, både i nasjonale og internasjonale sammenhenger, som for eksempel i Verdens handelsorganisasjon (WTO).

Innenfor jordbruksområdet fungerer OECD som et forum der medlemslandene jevnlig diskuterer ulike spørsmål relatert til jordbruket i egne komiteer, og organisasjonen tilbyr analyser og praktiske råd for reform og utvikling av landbrukspolitikken og for liberalisering av handelen med jordbruksvarer. OECD utgir en rekke publikasjoner og dokumenter relatert til jordbruk og jordbrukspolitikk. Hvert år beregner OECD støtten til jordbrukssektoren i medlemslandene. Disse beregningene kalles PSE-beregningene, og måler hvor mye næringsstøtten (næringsoverføringene) utgjør av total produksjonsverdi. I dette kapitlet presenteres disse beregningene for Norge og for EU.

Verdens handelsorganisasjon (WTO) arbeider for å heve velferden til innbyggerne i medlemslandene ved å fremme økonomisk vekst gjennom en friere handel basert på framforhandlede avtaler mellom medlemslandene. Norge og medlemslandene i EU (samt EU¹⁸ selv) er alle medlemmer av WTO. Det har siden 2001 pågått forhandlinger om en ny handelsavtale i den såkalte Doha-runden. Det er høyst uklart når denne runden vil bli avsluttet. I den tidligere inngåtte Uruguay-runden har medlemslandene i WTO inngått en landbruksavtale der landene har forpliktet seg til å gjennomføre reduksjoner i støtte og vern av jordbruket. Norge og EU sine forpliktelser i forhold til WTO vil bli gjennomgått i dette kapitlet.

---

¹⁸ Strengt tatt er det European Communities (EC) som er medlem i WTO og ikke EU, men vi har her likevel valgt å benytte benevnelsen EU.

9.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate* (TSE), utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate* (PSE), samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende institusjoner som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate* (GSSE). «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier og rentestøtte på lån, inngår også i beregningene av TSE.

Støtte via importvernet og tilskudd bevilget over budsjettene er størrelser som er forholdsvis lette å tallfeste. I tillegg til dette forsøker en også å ta med mer indirekte støtteformer for å få et totalmål for støtten. Skatte- og avgiftslettelser er eksempler på slike indirekte støtteformer. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskelige å måle. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, mens verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som inkluderes i beregningene. Avgifter på plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, men ikke bruker, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte førstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

PSE/TSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for jordbruket, i forhold til en situasjon hvor jordbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår. For sammenlikning mellom land oppgis gjerne PSE/TSE i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

De produktene som det gjøres særskilte beregninger for, er hvete, fôrkorn, ris, soyabønner, andre oljevekster, sukker, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

9.1.1 Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

Skjermingsstøtte (fratrullet fôravgifter og omsetningsavgift)
+ budsjettstøtte
= PSE (Producer Support Estimate)
+ GSSE (General Services Support Estimate)
+ forbrukersubsidier og rentestøtte på lån
= TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrullet

eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrasket omsetningsavgifter og fôravgifter. Fôravgiftene som trekkes i fra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk pris og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjonen til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen. Avgiften trekkes altså fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra, men dette gjøres ikke lenger. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk, er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer, men er omregnet til norske kroner i beregningene.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser, vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD-beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapittel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen. Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt jordbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot jordbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til jordbrukssektoren (ASE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier legges til beregningene for å komme fram til jordbrukets totalstøtte (TSE). Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, legges til PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF. Etter 1. juli 1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på jordbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet fra og med 1. juli 1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

9.1.2 OECDs beregninger for Norge og for EU

I tabell 9.1 er utviklingen i støtten til produsentene (bøndene) målt som prosent PSE, satt opp for EU og Norge samt for OECD-landene samlet. Prosent PSE angir hvor stor prosentandel næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien. Det framgår av tabellen at prosent PSE har gått ned både for EU og Norge i perioden 1986–1988 til 2004–2006, men nedgangen har prosentvis vært klart større i EU (–17,1 %) enn i Norge (–7,0 %). I tillegg viser tabellen at prosent PSE er mye høyere i Norge enn i EU, med henholdsvis 66 % og 34 % i perioden 2004–2006. Støtten til produsentene i Norge målt som prosent PSE, ligger mer enn dobbelt så høyt som OECD-gjennomsnittet.

Tabell 9.1   **Utviklingen i prosent PSE for EU, Norge og for OECD-landene samlet**

Land	1986–1988	2004–2006	2004	2005	2006
EU ¹	41	34	36	33	32
Norge	71	66	67	66	65
OECD	38	29	30	29	27

1) EU-12 til og med 1994, EU-15 etter 1995 og EU-25 etter 2004

Kilde: OECD (2007a)

Tidligere ble det også beregnet prosent PSE for ulike jordbruksprodukt som for eksempel storfekjøtt, melk og hvete, men dette gjøres ikke lenger grunnet endringer i beregningsmetoden. Det blir derimot beregnet en størrelse kalt «producer single commodity transfers (SCT) by commodity» som måler hvor mye skjermingsstøtten, tilskudd basert på produserte mengde og annen produksjonstilknyttet støtte utgjør av samlet inntekt knyttet til varen («% of commodity gross farm receipts»). I Norge i 2004–2006 var SCT låg for sauekjøtt med 5 %, men 34 % for egg, mellom 40–60 % for vanlig hvete, bygg, havre, melk og svinekjøtt og rundt 60–70 % for fjørfe-kjøtt og ull (OECD 2007b). Samlet SCT som andel av PSE gikk ned fra 64 % i 1986–1988 til 54 % i 2004–2006 (51 % i 2006). I EU var SCT for vanlig hvete, bygg, havre, oljefrø og egg nær null i perioden 2004–2006, mens den var mellom 20–30 % for mjølk og 40 % og over for sukker og kjøtt med unntak for svinekjøtt (OECD, 2007b). Samlet SCT som andel av PSE gikk i EU ned fra 94 % i 1986–1988 til 58 % i 2004–2006 (49 % i 2006).

I Tabell 9.2 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt mer i detalj for årene 2002–2006. Tabell 9.2 viser at PSE har gått gradvis nedover fra knappe 22,1 mrd. kroner i 2002 til 19,1 mrd. kroner i 2006. Målt som prosent PSE, var det først en nedgang fra 75 % i 2002 til 67 % i 2004, deretter var det en svak nedgang til 66 % i 2005 og til 65 % i 2006.

Vi ser videre av tabell 9.2 at skjermingsstøtten har gått mer ned fra 2002 til 2006 enn budsjettstøtten, med 19,4 % mot 8,1 %. Dette viser også at produsentprisene i 2004–2006 var over dobbelt så høye som på verdensmarkedet, mens de i perioden 1986–1988 var over fire ganger så høye (OECD, 2007b). Ifølge OECD (2007b) har den andelen som summen av de mest produksjons- og handelsvridende støtteformene utgjør av PSE, gått ned fra 78 % i 1986–1988 til 55 % i 2004–2006. Trass i denne vridningen har likevel andelen av de minst produksjons- og handelsvridende støtteformene ligget stabilt nær null. Reduksjonen i de mest produksjons- og handelsvridende formene for støtte har blitt kompensert gjennom økning i arealstøtte og dyrestøtte og mer målrettede miljø- og kulturlandskapstilskudd.

Tabell 9.2 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. 2002–2006. Mill. kroner

	2002	2003	2004	2005	2006
Total produksjonsverdi	29 525	29 530	29 678	28 985	29 449
PSE					
–skjermingsstøtte	10 501	10 195	9 203	8 736	8 466
–budsjettstøtte	11 551	10 977	10 810	10 519	10 617
Sum	22 052	21 172	20 013	19 255	19 083
<i>PSE i prosent</i>	<i>75</i>	<i>72</i>	<i>67</i>	<i>66</i>	<i>65</i>
+ GSSE	1 576	1 687	1 624	1 545	1 569
+ «annet», dvs. ev. forbrukersubsidier og rentestøtte til bønder	170	111	108	70	67
	23 798	22 970	21 745	20 870	20 719
= Sum TSE					

Kilde: OECD (2007a)

OECD konkluderer med at reformer i landbrukspolitikken siden 1986–1988 har bidratt til et noe mer markedsorientert jordbruk, men at andelen av de mer produksjons- og handelsvridende støtteformene fortsatt utgjør over halvparten av all støtte og at støttenivået fortsatt ligger høyt. Jordbruksmarkedene i Norge er fortsatt blant de mest beskyttede i OECD-området. OECD mener derfor at større innsats er påkrevet for å redusere støtte knyttet til produksjon, for å redusere importvernet og for å målrette politikken for å nå mål knyttet til miljø og inntekt på måter som er mindre produksjons- og handelsvridende (OECD 2007b).

Generelle tjenester rettet mot landbruket (GSSE) har ligget ganske stabilt i perioden 2002 til 2006 og var i 2006 på 1,6 mrd. kroner. GSSE har likevel økt fra 3,9 % av TSE i 1986–1988 til 7,5 % av TSE i 2004–2006. Samlet støtte til jordbruket (TSE) som prosentandel av bruttonasjonalproduktet har falt med totredjedeler siden 1986–1988, til 1,1 % i 2004–2006, som er på linje med OECD-gjennomsnittet (OECD 2007b).

OECD (2007b) omtaler delingen av areal- og kulturlandskapstilskuddet i et flatt kulturlandskapstilskudd til alle bønder (for deres bidrag til kulturlandskapet) og i et arealtilskudd differensiert etter vekster og geografisk område, som ble innført i 2003, som en viktig endring i norsk landbrukspolitikk. Dette tilskuddet var i 2006 på 187 kroner per dekar. Dessuten nevnes det at det de siste årene har blitt noe større fleksibilitet i melkekvotemarkedet, og at maksimum kvote per bruk har blitt økt. I OECD (2007b) nevnes innføringen av et ekstra beitetilskudd i 2006 som en viktig politikkendring. Økte tilskudd og økte melkekvoter til økologiske bønder trekkes også fram i denne rapporten.

Tabell 9.3 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i EU. 2002–2006. Mill. €

	2002	2003	2004	2005	2006
Total produksjonsverdi	294 277	294 459	331 458	324 283	339 260
PSE					
–skjermingsstøtte	57 927	58 160	69 058	55 609	49 109
–budsjettstøtte ¹	49 756	50 564	52 964	52 499	61 149
Sum	107 683	108 724	120 002	108 102	110 258
<i>PSE i prosent</i>	<i>37</i>	<i>37</i>	<i>36</i>	<i>33</i>	<i>32</i>
+ GSSE	10 101	9 471	11 147	11 394	12 188
+ «annet», dvs. ev. forbrukersubsidier og rentestøtte til bønder	3 726	3 869	4 041	3 681	2 581
= Sum TSE	121 510	122 064	135 190	123 177	125 027

Kilde: OECD (2007a)

I Tabell 9.3 er OECDs mer detaljerte beregninger for overføringer til jordbruket for EU sett opp. Støtten til jordbruket målt ved PSE gikk litt opp fra 2003 til 2004, fra 108,7 mrd. € til 120 mrd. €, noe som hovedsaklig skyldes at EU fikk 10 nye medlemsland fra 2004. Samtidig ser vi at TSE også gikk noe opp fra 2003 til 2004. Imidlertid ser vi at i 2005 og 2006 er PSE og TSE tilbake på omtrent samme nivå som i 2002 og 2003. Det er videre verdt å merke seg at prosent PSE gikk ned fra 37 i 2002 og 2003 til 33 i 2005 og til 32 i 2006. Ifølge OECD (2007b) har den andelen som summen av de mest produksjons- og handelsvridende støtteformene utgjør av PSE gått ned fra 92 % i 1986–1988 til 56 % i 2004–2006. I samme periode har den andelen av støtten som er minst produksjons- og handelsvridende (dvs. utbetalinger

der det ikke er krav om produksjon) økt til 15 % (29 % i 2006). Denne siste utviklingen skyldes innføringen av enkeltbrukstilskudd («Single Farm Payments») i EU i stedet for areal- og dyrestøtte. De priser produsentene fikk i 2004–2006 var 27 % høyere enn på verdensmarkedet, mens produsentprisene var hele 79 % høyere i 1986–1988. I denne perioden har det vært en markert vridning av støtte fra markedsprisstøtte til utbetalinger basert på tilplantet areal eller antall dyr og nå sist til enkeltbrukstilskudd.

Generelle tjenester rettet mot jordbruket (GSSE) gikk opp fra 8 % av samlet støtte (TSE) i 1986–1988 til 9 % i 2004–2006 i EU. TSE som prosent av bruttonasjonalprodukt har blitt mer enn halvert siden 1986–1988 til 1,2 % i 2004–2006 (OECD 2007b).

Den viktigste politikktutviklingen i EU de siste årene er uten tvil vedtaket i 2003 om reform av den felles landbrukspolitikken i EU (CAP). Reformen legger større vekt på forbrukernes og skattebetalernes interesser, skal sikre økonomien på landsbygda, bevare miljøet, skal hjelpe til med å holde budsjettutgiftene under kontroll og forberede EU på endringer som vil følge av en eventuell ny WTO-avtale. Det viktigste elementet i denne reformen var introduksjonen av et produksjonsuavhengig enkeltbrukstilskudd fra 1. januar 2005 som erstatning for deler av eller hele areal- og dyrestøtten basert på en historisk referanseperiode. Medlemslandene kunne velge om støtten skulle regnes ut for hvert enkelt gårdsbruk («enkelbruksmodell»), eller om støtten skulle gis som et regionalt gjennomsnitt basert på hvor mye støtte brukene i en region ville fått enkeltvis («regionmodellen»). Det var også mulig å kombinere «enkelbruksmodellen» med «regionmodellen». Det kalles da «kombinasjonsmodellen». De fleste land (blant annet Østerrike, Belgia, Frankrike, Irland, Italia og Spania) har valgt «enkelbruksmodellen». Finland, Tyskland og store deler av Storbritannia har valgt en dynamisk modell der en starter med «enkelbruksmodellen» og går gradvis over til «regionmodellen», mens Sverige har foretrukket å bruke «kombinasjonsmodellen». De sørlige landene i EU, Finland og delvis Sverige har videre benyttet seg av muligheten til å koble deler av den direkte støtten. Noe av den nåværende direkte areal- og dyrestøtten kan nemlig fortsatt være koblet til løpende faktorbruk. Dette begrunnes blant annet med at det ellers vil kunne være fare for produksjonsnedgang i marginale områder. Støtten vil også knyttes til miljøkriterier og kriterier knyttet til dyrevelferd («cross-compliance»). Den enkelte produsent må følge en liste på 18 standarder for å få utbetalt full støtte samt at han må holde jorda i hevd.

I juli 2006 ble en omfattende reform av sukkersektoren iverksatt. Sukkersektoren har tidligere vært mellom de mest beskyttede og regulerte sektorer innen jordbruket i EU. Reformen av sukkersektoren innebærer en prisreduksjon på 36 prosent kombinert med delvis kompensasjon gjennom direkte støtte.

OECD ser på nedgangen i bruk av de mest produksjonsdrivende og handelsvridende støtteformene siden 1986–1988 og den økte markedsorienteringen siden den tid, som positiv. Det påpekes imidlertid at viktige sektorer fortsatt har betydelig vern mot verdensmarkedet og at støttenivået fortsatt er høyt. Det konkluderes følgelig med at det er behov for framtidige anstrengelser for å få til ytterligere

reduksjon i importbeskyttelsen og overgang til mer målrettede og mindre produksjons- og handelsvridende former for støtte (OECD 2007b).

I denne sammenheng er det verdt å merke seg at EU-kommisjonen i juni 2006 også la fram et reformforslag for vinsektoren. Det var meningen at reformen skulle iverksettes sommeren 2007, men endelig utforming er ennå ikke klar. Hovedmålet med reformen er å redusere produksjonen og å gjøre europeisk vin mer konkurransedyktig. Samtidig skal vinbøndene tilbys overgangsstøtte. I juni 2006 la EU-kommisjonen også fram forslag om å reformere støttereimet for bananer og for bomull, slik at systemene vil bli utformet i tråd med de prinsipper for reformer som er gjennomført for andre jordbrukssektorer.

På rådsmøtet i EU i juni 2007 ble det politisk enighet om en reform i frukt og grøntsektoren i EU. Frukt- og grøntsektoren i EU vil nå bli innlemmet i enkeltbruksstøtten («Single Payment Scheme») slik tilfellet er for majoriteten av produksjonene i landbruket i EU. Rådsmøtet ble også enige om en forenkling av landbrukspolitikken i EU gjennom etablering av én felles markedsordning til erstatning for de eksisterende 21. Denne forordningen ble gjort gjeldende fra 1. januar 2008.

I tillegg til innføringen av enkeltbrukstilskuddet så ble bygdeutviklingstiltakene styrket som følge av reformvedtaket i 2003, bl.a. gjennom overføring av midler fra det som tidligere ble utbetalt i areal- og dyrestøtte. I februar 2006 vedtok EU-ministerrådet en ny forordning for bygdeutvikling som også kalles «CAPs andre pilar», for tidsrommet 2007–2013. Politikken skal utvikles langs tre akser: (1) økt konkurranseevne (støtte til unge bønder, førtidspensjonering, investeringsstøtte m.m.), (2) arealforvaltning (støtte til vanskeligstilte områder (såkalt LFA-støtte), miljøstøtte, tilplanting av jordbruksareal med skog m.m.) og (3) bygdeutvikling i vid forstand (støtte til små bedrifter og reiselivsnæringen, landbruksbaserte tjenester m.m.). Et viktig mål med en slik omlegging er å gjøre politikken enklere og mer transparent.

For tiden skjer det i EU en gjennomgang av den felles landbrukspolitikken (CAP), en helsesjekk, der hele politikken skal evalueres for at den skal kunne reformeres videre.

9.2 WTO-forpliktelser

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer med jevne mellomrom overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene¹⁹. I dette delkapittelet vil vi omtale Norges og EUs²⁰ WTO-forpliktelser hva gjelder reduksjon i vern og støtte av jordbruket og hvordan oppfølgingen har vært. Norge har nylig

---

¹⁹ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider.

²⁰ Streng tatt gjelder forpliktelsene for European Communities (EC) og ikke EU, men vi har her likevel valgt å benytte EU.

foretatt notifikasjon av støtte overfor WTO for årene 2002, 2003 og 2004. Omtalen her av Norges oppfølging vil i all hovedsak knytte seg til årene 2001 til og med 2004. EU har senest notifisert eksportstøtte og administreringen av minsteimportkvoter for markedsåret 2002/2003 og innenlandsk støtte for markedsåret 2002/2003 og 2003/2004.

9.2.1 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

I dette delkapittelet vil det kort bli redegjort for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende landbruksavtalen i WTO.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatter ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og tilsvarende administrerte, interne pris i basisperioden 1986–1988 og varierer for Norge fra 0 til over 500 %.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 %, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 %. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 9.4 viser hovedelementene av tollreduksjonene.

Tabell 10.4 Pålagte tollreduksjoner i perioden 1995 til 2000 i henhold til Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Etter år 2000 har de maksimale tollsatsene som Norge kan bruke ligget fast på år 2000-nivået.

Kvoter

Landbruksavtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter med lav tollsats på minst 5 % ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden 1986–1988 («*minimum access*»-kvoter med 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg. Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene. Det er verdt å merke seg at utauksjonerte kvantum ikke alltid blir importert full ut.

Tabell 9.4 Utnyttelse av minsteimportkvoter (WTO). Tonn. 2002–2006

	2002	2003	2004	2005	2006
Storfe kjøtt, fryst:					
– kvote	1 084	1 084	1 084	1 084	1 084
– import (kvoteutnyttelse i %)	867 (80)	1 062 (98)	1 073 (99)	1 084 (100)	1 082 (100)
Svine kjøtt, fryst:					
– kvote	1 381	1 381	1 381	1 381	1 381
– import (kvoteutnyttelse i %)	0 (0)	1 381 (100)	511 (37)	373 (27)	513 (37)
Sau/lam:					
– kvote	206	206	206	206	206
– import (kvoteutnyttelse i %)	53 (26)	89 (43)	169 (82)	124 (60)	203 (98)
Kjøtt av høns					
– kvote	221	221	221	221	221
– import (kvoteutnyttelse i %)	4 (2)	11 (5)	7 (3)	188 (85)	100 (45)
Kjøtt av kalkun					
– kvote	221	221	221	221	221
– import (kvoteutnyttelse i %)	0 (0)	0 (0)	24 (11)	55 (25)	0 (0)
Kjøtt av ender					
– kvote	221	221	221	221	221
– import (kvoteutnyttelse i %)	27 (12)	53 (24)	73 (33)	66 (30)	82 (37)
Smør					
– kvote	575	575	575	575	575
– import (kvoteutnyttelse i %)	299 (52)	282 (49)	334 (58)	362 (63)	307 (53)
Hønseegg					
– kvote	1 295	1 295	1 295	1 295	1 295
– import (kvoteutnyttelse i %)	246 (19)	168 (13)	0 (0)	323 (25)	1 323 (102)
Hvitkål					
– kvote	134	134	134	134	134
– import (kvoteutnyttelse i %)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	48 (36)	4 (3)
Rødkål					
– kvote	134	134	134	134	134
– import (kvoteutnyttelse i %)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	5 (4)	21 (16)
Kalkunrull					
– kvote	20	20	20	20	20
– import (kvoteutnyttelse i %)	7 (35)	20 (100)	19 (95)	14 (71)	19 (97)

Kilde: Finansdepartementet (2004), Finansdepartementet (2005) og Finansdepartementet (2007)

Fra tabell 9.5 ser vi at kvoteutnyttelsen gjennomgående har vært lav for de fleste produkter disse årene. For hvitkål og rødkål er utnyttelsesgraden null bortsett fra i 2005 og 2006 der det har vært litt import. Det har også vært lav utnyttelse av minsteimportkvoten for egg i perioden 2002–2005 med under 25 %, men i 2006 ble kvoten mer enn utnyttet. Utnyttelsesgraden av tollkvotene har gjennomgående vært klart høyere for smør og kjøtt (med et visst unntak for kalkunkjøtt og hønse-

kjøtt). Vi ser ellers at det har vært en del variasjon fra år til år uten tydelig tendens med unntak for storfekjøtt der kvoten i praksis har vært fullt utnyttet siden 2003.

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen og dette skjer gjennom ordninger staten deltar i, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen. Avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 % i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 % i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 9.5 Faktisk subsidiert eksport i URs gjennomføringsperiode (mengde). 1 000 kg

	1995	1998	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfekjøtt	638	2 301	441	103	108	45	1 497
Svinekjøtt	508	818	763	420	244	3 597	3 791
Sau/lam	122	785	208	654	648	583	681
Fjorfe kjøtt	59	0	0	0	0	0	22
Egg	1 448	1 519	1 433	1 105	776	980	1 578
Smør	4 382	1 800	1 244	810	985	607	5 873
Ost	18 894	23 068	15 990	14 819	16 141	16 095	16 208
Mysepulver	92	0	0	0	0	0	24
Frukt og grønt	0	0	0	0	0	0	664
Honning	0	0	0	0	0	0	14

Kilde: WTO (2002, 2008a) og Norges tidligere notifikasjoner til WTO

Tabell 9.6 og tabell 9.7 nedenfor, viser Norges subsidierte eksport med hensyn på henholdsvis mengde og verdi for enkeltår i perioden 1995 til 2004. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2004 er siste året det foreløpig er notifisert for. Norge har i perioden 1995 til 2000 benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. År 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne ga reelle begrensninger sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden for enkeltprodukter og enkeltår. Tabellen viser imidlertid at i 2004 var det kun for svinekjøtt, egg og ost at eksportforpliktelsene i praksis har vært begrensende.

Tabell 9.6 Verdi av eksportsubsidier i URs gjennomføringsperiode (verdi). Mill. kroner

	1995	1998	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	66	13	4	5	2	35
Svine kjøtt	8	17	13	10	7	68	87
Sau/lam	2	10	5	12	11	16	18
Fjørfe kjøtt	2	0	0	0	0	0	1
Egg	19	13	17	11	7	17	17
Smør	51	18	16	11	13	7	53
Ost	400	425	199	183	246	235	246
Mysepulver	3	0	0	0	0	0	0
Frukt og grønt	0	0	0	0	0	0	1
Honning	0	0	0	0	0	0	0
Bearb.jordbr.varer	25	33	27	31	31	26	36
Sum	528	582	290	262	320	371	493

Kilde: WTO (2002, 2008a) og Norges tidligere notifikasjoner til WTO

Internstøtte

Landbruksavtalen i WTO forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av seksårsperioden 1995–2000. AMS (Aggregate Measurement of Support) er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og støtten som grensevernet «representerer» («skjermingsstøtten»). «Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom prisene på det innenlandske markedet og verdensmarkedet multiplisert med produserte mengder. I motsetning til OECDs PSE-beregninger, som tar utgangspunkt i løpende priser på det innenlandske markedet og verdensmarkedene, beregnes skjermingsstøtten i AMS som differansen mellom innenlandske *målpriser*, dvs. ikke markedsprisene, og en fast verdensmarkedspris beregnet ut i fra gjennomsnittet av treårsperioden 1986–1988.

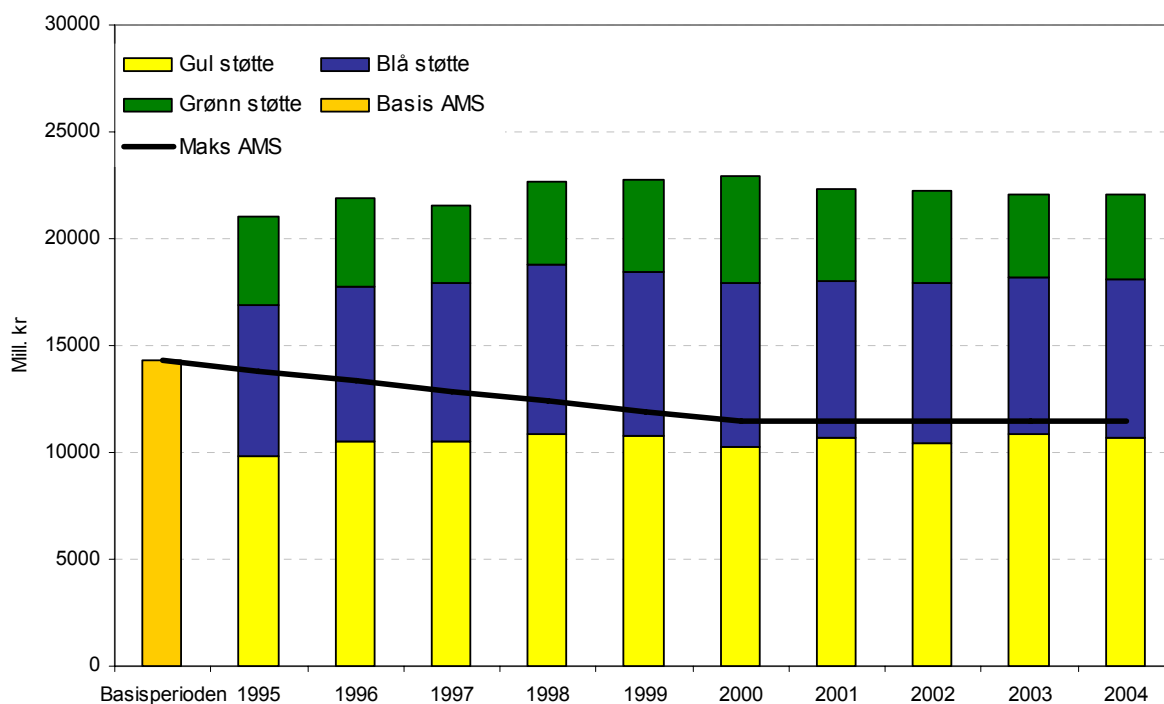
For beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS. Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er derved den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten», slik den her er definert, utgjør det alt vesentligste av norsk AMS.

Den «grønne» støtten, dvs. produksjonsnøytral støtte med formål å bidra til produksjon av visse kollektive goder (f.eks. utdanning, miljø, matvareberedskap, kulturlandskap m.m.), sosiale ordninger eller ren inntektsstøtte, er altså fullstendig fritatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert 4 mrd. kroner som «grønn» støtte overfor WTO mot 4,3 mrd. kroner i 2001 (WTO 2003a, 2008b).

Mellom disse er avløserordningen, investeringsstøtte, støtte til utdanningsformål og støtte til beredskapslagring av korn viktigst. I prinsippet er det imidlertid ingenting i veien for at også andre (og eventuelt nye) støttetiltak kan plasseres i denne «boksen» og på denne måten kompensere for reduksjon i støtte på andre områder. Som følge av jordbruksoppgjøret 2003, ble deler av areal- og kulturlandskapstilskuddet omgjort til et generelt kulturlandskapstilskudd på 200 kroner per dekar for alt areal (senere redusert til 197 kroner per dekar i 2008 og deretter økt til 192 kroner per dekar i 2007). I jordbruksoppgjøret 2004 ble det markert enda tydeligere at dette er betaling for kulturlandskapspleie i henhold til jordbruksbedriftens egen miljøplan. Visse produksjoner, distrikter og bruksstørrelser får i tillegg arealstøtte med høyere satser ut fra driftsulemper. I St.prp. nr. 66 (2003–2004) *Om jordbruksoppgjøret 2004 – endringer i statsbudsjettet for 2004 m.m.*, blir det påpekt at «I sum vil disse omleggingene klart forsterke miljøinnsatsen og tilskuddene til areal enda klarere blir en betaling for miljøgoder samt kompensasjon for regionale driftsulemper, etter klare kriterier». Det hevdes videre at samlet sett vil areal- og kulturlandskapstilskuddene (ca. 3 mrd. kroner) etter dette tilfredsstillende kravene for å kunne bli notifisert som grønn støtte i WTO-sammenheng, dvs. støtteformer unnatt reduksjonsforpliktelser. Norge har så langt ikke notifisert støtte for senere år enn 2004, så det gjenstår å se om en slik notifisering av areal- og kulturlandskapstilskuddene som grønn støtte, vil bli akseptert i WTO.

«Blair House avtalen» mellom USA og EU, som ble inngått på tampen av Uruguay-runden, innebar at definisjonen av en såkalt «blå» boks ble nedfelt i GATT/WTO-avtalen. Den «blå» boksen skal regnes inn i samlet støtte (i «gul» boks) i basisperioden (1986–1988), men kan senere trekkes fra. Et land kunne med andre ord oppfylle sine støttereduksjonsforpliktelser ved å flytte støtteordninger fra «gul» boks til «blå» boks etter en nærmere definert prosedyre for rapportering. Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2004 har Norge notifisert «blå» støtte på 7,4 mrd. kroner mot 7,5 mrd. kroner i 2002 og 7,3 mrd. kroner i 2001 (WTO 2008b). Norge har notifisert AK-tilskuddet, driftstilskuddet i melkeproduksjonen, produksjonstilskuddet i husdyrproduksjonen og distriktstilskudd for melk og kjøtt som «blå» støtte.

Figur 9.1 viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene med hensyn på nasjonal støtte i perioden 1995–2004. «Basis AMS», som ble lagt fram i de såkalte «landlistene», ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. Som nevnt skilte man i «landlistene» ikke mellom «gul» og «blå» støtte.

Figur 9.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk sett i forhold til reduksjonsforpliktelsene i landbruksavtalen i WTO. 1995–2004

Kilde: WTO (2003a, 2008b)

Figur 9.1 viser at Norge fram til 2004 har oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Samtidig ser en at AMS har økt noe i perioden. Norge har for 2001 notifisert AMS på 10,7 mrd. kroner. Notifiseringene for 2002 til og med 2004 viser at AMS økte til 10,4 mrd. kroner i 2002, til 10,8 mrd. kroner i 2003 for så å gå litt ned igjen til 10,7 mrd. kroner i 2004. Figuren er ikke oppdatert med anslag for senere år, men mye tyder på at AMS har nærmet seg det tillatte maksimumsnivået på 11,449 mrd. kroner.

Dersom en nærmer seg tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser og dels som følge av økt produksjon.

9.2.2 EUs oppfylging av WTO-forpliktelsene

Reduksjonsforpliktelsene for EU (strengt tatt European Communities) er de samme som for Norge, men utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene er naturlig nok forskjellig. Tollsatsene for jordbruksvarer i basisperioden (1986–1988) er for eksempel generelt mye lavere i EU enn de tilsvarende tollsatsene i Norge. På den andre siden ga EU relativt sett mye eksportstøtte sammenlignet med Norge, og stod for en svært stor andel av samlet bruk av eksportstøtte i verden.

Intern støtte

EU notifikerte i mars 2004 intern støtte (AMS) for markedsåret 2000/2001 (1.7.2001–30.6.2002) til WTO. AMS omtales som nevnt ovenfor ofte som såkalt «gul støtte». I desember 2006 notifikerte EU intern støtte (AMS) for markedsårene 2002/2003 og 2003/2004. Notifikasjonene framgår av Tabell 9.8

Tabell 9.7   **Utviklingen i støtten til jordbruket i EU. Markedsåret 2000/2001, 2001/2002, 2002/2003 og 2003/2004. mrd. €.**

	Tillatt nivå for 2000, 2001, 2002 og 2003	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004
Gul støtte (AMS)	67,159	43,654	39,281	28,490	30,880
Blå støtte	Ikke konkret oppgitt, men skranker finnes	22,223	23,726	24,727	24,782
Grønn støtte	Ingen øvre begrensninger	21,845	20,661	20,404	22,074

Kilde: WTO (2004) og WTO (2006)

Som tabell 9.8 viser, så er tillatt maksimalt nivå for AMS i 2000 (og senere år) fastsatt til 67,159 mrd. € i bindingslisten for EU. Vi ser at faktisk AMS for markedsåret 2000/2001 er oppgitt til å være 43,654 mrd. €. Deretter gikk AMS ned til 28,490 mrd. € i 2002/2003 for så å gå svakt opp att til 30,880 mrd. € i 2003/2004. Dette viser at EU ligger godt under tillatt nivå for AMS. Faktisk er bare 46 % av tillatt nivå benyttet i markedsåret 2003/2004. EU har dermed en god del å gå på i de pågående forhandlingene i WTO om ytterligere kutt i AMS, mens Norge altså allerede er nær taket for tillatt nivå for AMS.

Når det gjelder såkalt «grønn» støtte, som er unntatt fra reduksjonsforpliktelser, har EU notifisert 21,845 mrd. € for markedsåret 2000/2001, 20,661 mrd. € for markedsåret 2001/2002, 20,404 mrd. € for markedsåret 2002/2003 og 22,074 mrd. € for markedsåret 2003/2004. Denne type støtte har dermed vært ganske stabil i denne perioden. I markedsåret 2003/2004 var de fire største postene diverse generelle tjenester (forskning, sykdomskontroll, støtte til diverse markedsføringstiltak og til støtte til bedring av infrastruktur) med vel 5 mrd. €, investeringsstøtte for å fremme strukturendringer med 6,8 mrd. €, støtte under miljøprogrammer med 5,2 mrd. € og regionalstøtte (bl.a. LFA-støtte) med knapt 3 mrd. €.

EU har som Norge notifisert såkalt «blå» støtte, dvs. direkte støtte som blir gitt under produksjonsbegrensende ordninger, med et samlet beløp på nesten 22,223 mrd. € for markedsåret 2000/2001, 23,726 mrd. € i markedsåret 2001/2002, 24,727 mrd. € i markedsåret 2002/2003 og 24,787 mrd. € i markedsåret 2003/2004. Denne type støtte er også unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Vi ser at den blå støtten

har gått svakt opp i denne perioden. EU har notifisert direkte støtte basert på areal for markedsåret 2000/2001 med i alt 16,825 mrd. € og direkte støtte basert på antall husdyr med i alt 5,240 mrd. €. I markedsåret 2003/2004 var støtten til areal og dyr på henholdsvis 17,074 mrd. € og 7,708 mrd. €. Når det gjelder direkte støtte basert på areal, var det utbetalingene til produsenter av korn (utenom mais) som var største posten i markedsåret 2003/2004 med 10,802 mrd. €.

Sommeren 2003 vedtok EU å innføre enkeltbrukstilskudd uavhengig av framtidig produksjon («Single Farm Payments»), som erstatning for hele eller deler av areal- og dyrestøtteordningene, med visse muligheter for tilpasninger for medlemslandene. De enkelte medlemslandene kunne for eksempel velge fortsatt å koble deler av støtten til produksjonen. For korn ville det for eksempel være tillatt å koble inntil 25 % av støtten til produksjonen og for ammekyr inntil 100 % av støtten. Innføringen av enkeltbrukstilskudd som startet 1. januar 2005, vil med stor sannsynlighet medføre at EU kan «flytte» store deler av den direkte areal- og dyrestøtten fra «blå» til «grønn» boks i WTO. EU vil dermed ikke ha store problemer med at medlemslandene i WTO i slutten av juli 2004 ble enige om en rammeavtale for de videre forhandlingene, der det står at «blå» støtte skal reduseres til maksimum 5 % av produksjonsverdien (med mulighet for en viss fleksibilitet for land som har plassert store deler av sin støtte i «blå» boks, noe Norge uten tvil har gjort).

Eksportstøtte

I tabell 9.8 er eksportstøtteforpliktelsene samt faktisk eksportstøtte i EU oppgitt både i verdi og i mengde for markedsåret 2001/2002 og 2002/2003.

Tabell 9.8 Eksportstøtte i EU i verdi og mengde for markedsåret 2001/2002 og 2002/2003

Produkt	Subsidiert eksport i 2001/2002. Mill. ECU	Subsidiert eksport i 2002/2003. Mill. ECU	Tillatt subsidiert eksport. Mill. ECU	Subsidiert eksport i 2001/2002. 1 000 tonn	Subsidiert eksport i 2002/2003. 1 000 tonn	Tillatt subsidiert eksport. 1 000 tonn
Hvete	8,5	141,1	1 289,7	1 650,1	12 055,3	14 438,0
«Coarse grain»	112,8	167,0	1 046,9	3 922,4	6 259,3	10 843,2
Ris	30,3	24,9	36,8	132,2	127,7	133,4
Oljefrø	0	0	27,7	0	0	103,8
Olivenolje	0	0	54,3	0	0	115,0
Sukker	482,8	292,5	499,1	1 051,9	600,5	1 273,5
Smør	324,9	545,1	947,8	193,7	292,0	399,3
Skummetme	36,7	163,0	275,8	86,9	220,2	272,5
lkpulver						
Ost	188,6	267,7	341,7	279,5	317,0	321,3
Andre melkeprod.	402,2	596,2	697,7	763,8	833,4	958,1
Storfekjøtt	388,4	285,1	1 253,6	483,5	358,6	821,7
Svinekjøtt	20,0	14,6	191,3	71,6	61,0	443,5
Fjorfekjøtt	60,2	90,5	90,7	230,4	247,4	286,0
Egg	6,0	5,1	43,7	80,2	59,5	98,8
Vin	22,9	17,9	39,2	2283,1	2096,0	2304,7
Frukt og grønnsaker, friske	20,8	15,3	52,8	704,4	711,0	753,4
Frukt og grønnsaker, foredla	3,6	3,1	8,3	78,7	66,9	143,3
Rå tobakk	0	0	40,2	0	0	110,8
Alkohol	52,8	90,4	96,1	500,0	850,0	1147,4
Innarbeidede produkter	411,6	413,6	415,0	–	–	–

Kilde: WTO (2003b)

Det framgår av tabell 9.8 at det i EU i markedsåret 2001/2002 og 2002/2003 har blitt gitt eksportstøtte for hvete og for «coarse grain» langt under de tillatte nivå både hva gjelder verdi og mengde, mens eksportstøtten for ris er nær tillatte maksimum. For sukker var eksportstøtten nær taket både i verdi og mengde i markedsåret 2001/2002, mens den gikk betydelig ned fra 2001/2002 til 2002/2003. Når det gjelder meieriprodukter, har utnyttelsesgraden av kvotene gått markert opp og nærmer seg de fastsatte takene. Utnyttelsesgraden av tollkvotene for storfekjøtt og ikke minst for svinekjøtt, har vært heller lav. For fjorfekjøtt derimot, har en i markedsåret 2002/2003 utnyttet tillatt eksportstøtte målt i verdi fullt ut. Eksport-

støtten for egg i mengde var 81 % utnyttet i markedsåret 2000/2001, men utnyttelsesgraden gikk en del ned fra 2001/2002 til 2002/2003. Når det gjelder vin, har EU ifølge tabell 9.8 gitt eksportstøtte for et kvantum kloss i taket. Det samme gjelder for friske frukt og grønnsaker, der henholdsvis 93 % og 94 % av tillatt eksportstøtte i mengde er utnyttet i markedsårene 2001/2002 og 2002/2003. Det framgår av tabell 9.8 at det i markedsårene 2001/2002 og 2002/2003 ikke har vært gitt eksportstøtte til oljefrø, olivenolje eller råtabakk.

Minsteadgangskvoter

Når det gjelder markedsåret 2002/2003 (1.7.2002–30.6.2003), har minsteadgangskvotene for levende dyr i EU blitt nesten fullt ut utnyttet (WTO, 2004b). Minsteadgangskvotene for ulike varegrupper av storfekjøtt og sauekjøtt («meat of bovine animals») har også i stor grad faktisk blitt importert. Derimot ble bare en mindre del av minsteadgangskvotene for varegrupper av svinekjøtt og av fjørfekjøtt importert i markedsåret 2002/2003. For friske aprikoser ble hele kvoten importert. Det samme gjelder for råsukker til raffinering. Over 76 % av minsteadgangskvoten for skummetmelkpulver ble utnyttet. Når det gjelder smør, ble nesten hele kvoten utnyttet i markedsåret 2002/2003. Det samme gjelder minsteadgangskvotene for ost, med unntak for cheddar der ingenting ble importert i markedsåret 2002/2003. For hvitløk ble vel 97 % av kvoten utnyttet. Minsteadgangskvoten for hvete ble bare i liten grad utnyttet, mens den ble utnyttet fullt ut for mais. Ingenting av minsteadgangskvoten for havre ble utnyttet i markedsåret 2002/2003 (WTO, 2004b). Det foreligger ikke notifikering av import under minsteadgangskvotene for senere markedsår enn 2002/2003.

Referanser

- Finansdepartementet, 2004. *St.prp. nr (2004–2005) For budsjetterminen 2005. Skatte-, avgifts- og tollvedtak.*
- Finansdepartementet, 2005. *St.prp. nr (2005–2006) For budsjettåret 2006. Skatte-, avgifts- og tollvedtak.*
- Finansdepartementet, 2007. *St.prp. nr (2007–2008) For budsjettåret 2008. Skatte-, avgifts- og tollvedtak.*
- OECD, 2004. *Agricultural Policies in OECD Countries: At a Glance.* OECD, Paris.
- OECD, 2007a. *Agricultural Policies in OECD Countries : Monitoring and Evaluation 2007.* OECD, Paris.
- OECD, 2007b. *Producer and Consumer Support Estimates, OECD Database 1986–2006.* http://www.oecd.org/document/59/0,3343,en_2649_37401_39551355_1_1_1_37_401,00.html
- WTO, 2002. *Committee on Agriculture – Notification – Norway – Export subsidies.* G/AG/N/NOR/40. 11 November 2002. www.wto.org
- WTO, 2003a. *Committee on Agriculture – Notification – Norway – Domestic support.* G/AG/N/NOR/41. 10 March 2003. www.wto.org
- WTO, 2003b. *Committee on Agriculture – Notification – European Communities – Export subsidies.* G/AG/N/EEC/44. 11 June 2003. www.wto.org
- WTO, 2004a. *Committee on Agriculture – Notification – European Communities – Domestic support.* G/AG/N/EEC/49. 1 April 2004. www.wto.org
- WTO, 2004b. *Committee on Agriculture – Notification – European Communities – Tariff quotas.* G/AG/N/EEC/48. 27 February 2004. www.wto.org
- WTO, 2004c. *Committee on Agriculture – Notification – European Communities – Domestic support.* G/AG/N/EEC/51. 4 November 2004. www.wto.org
- WTO, 2006. *Committee on Agriculture – Notification – European Communities – Domestic support.* G/AG/N/EEC/53. 8 December 2006. www.wto.org
- WTO, 2008a. *Committee on Agriculture – Notification – Norway – Export subsidies.* G/AG/N/NOR/45. 21 February 2008. www.wto.org
- WTO, 2003b. *Committee on Agriculture – Notification – Norway – Domestic support.* G/AG/N/NOR/47. 22 February 2008. www.wto.org